
Treball Fi de Grau

La necessitat de trobar un sentit al sofriment: una anàlisi i comparativa entre Viktor Frankl i Primo Levi.

Cristina de Ribot Saurina

Aquest TFG està subject a la licència [Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 4.0 Internacional \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Este TFG está sujeto a la licencia [Reconocimiento-NoComercial-SinObraDerivada 4.0 Internacional \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

This TFG is licensed under the [Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International \(CC BY-NC-ND 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Universitat
Internacional
de Catalunya

Facultat
d'Educació

TREBALL FI DE GRAU

La necessitat de trobar un sentit al sofriment:

una anàlisi i comparativa entre Viktor Frankl i Primo Levi.

Grau en Humanitats i Estudis Culturals

Autor: Cristina DE RIBOT SAURINA

Tutor: Abel MIRÓ COMAS

Data de presentació: 30/03/2023

"És més perfecte il·luminar que simplement brillar;
igualment, és més perfecte comunicar allò contemplat
als altres que simplement contemplar".

Santo Tomás d'Aquino, *Summa Theologiae*, II-II, a.6, in c.

Agraïments

M'agradaria començar agraint a la persona que ha inspirat aquest treball, la meva mare, que tot i estar vivint la dura prova de la malaltia és capaç de tenir una projecció encarada al futur, és capaç de somriure al dolor i viure amb una il·lusió completament envejable, és capaç d'ensenyar-nos que darrere la patologia hi ha un motiu, un sentit i un propòsit.

Que sigui quina sigui la circumstància, la vida és un regal que hem de degustar dia a dia.

D'ella n'he tret els més profunds ensenyaments, que al cap i a la fi, són els que m'han motivat a investigar a dos personatges que van haver de viure la inclemència de l'Holocaust, i que les seves decisions i la recerca de sentit que en fan, desemboquen en dos finals oposats.

També vull dedicar unes paraules de gratitud al qui ha estat el meu tutor, el Doctor Abel Miró, ja que sense la seva incondicional ajuda i orientació no hagués pogut completar aquest Treball de Fi de Grau.

I sense cap mena de dubte, no puc deixar d'esmentar a la Doctora Magda Bosch, qui ha sigut un il·lustre far, que no ha deixat de dipositar la seva confiança en mi.

No puc obviar la inestimable ajuda o petites llums que m'han anat donant el Doctor Albert Moya, el Doctor Xavier Escribano, la Doctora Andrea Rodríguez, el Doctor Ricard Casadesús i l'admirable Paquita Pinatella.

Finalment, donar gràcies a tots els qui s'han involucrat en aquesta investigació i en la meua vida, aquests són la meua família, els meus pares i germans, els meus amics, especialment la Maria Nogareda, i tants altres qui m'han encoratjat a lluitar pels meus somnis.

Resum

El present treball es proposa fer una comparativa entre dos autors, Primo Levi i Viktor Frankl. Volem estudiar des d'una perspectiva antropològica el concepte que van formular del sentit de la vida i del sentit del sofriment.

L'estudi s'ha enfocat en les seves primeres obres després de sobreviure a les atrocitats dels camps de concentració nazis, també coneguts com els *Lagers*, durant la Segona Guerra Mundial. Ambdós autors reflexionen sobre uns mateixos temes (la naturalesa humana, el propòsit de la vida i el paper del sofriment en la nostra existència), arribant a conclusions diferents.

El primer autor investigat, Primo Levi, en el llibre *Si això és un home*, descriu la seva devastadora experiència en el *Lager* des del racionalisme, i se centra en la importància de la resistència i la supervivència com a formes de trobar un significat en el sofriment. D'altra banda, el segon autor estudiat, Viktor Frankl, a *L'home a la recerca de sentit*, narra la seva vivència des d'una òptica psicològica, a més a més, sosté que la cerca del sentit és el principal impuls de la vida humana, i en el seu cas el sofriment esdevé un mitjà per descobrir el sentit de la vida.

El treball d'investigació proporciona una visió profunda i significativa sobre el tema del sentit de la vida i del sofriment, segons la interpretació i la concepció dels dos autors, malgrat les seves diferències, van fer contribucions valuoses sobre la comprensió humana dels valors i la resiliència davant l'adversitat.

Paraules clau

Sufriment, sentit de la vida, adversitat, actitud, virtut, supervivència, lluita, valors, racionalitat, *logoteràpia*.

Abstract

This paper aims to make a comparison between two authors, Primo Levi and Viktor Frankl. We want to study from an anthropological perspective the concept they formulated of the meaning of life and the meaning of suffering.

The study has focused on their early works written after surviving the atrocities of the Nazi concentration camps, also known as *Lagers*, during World War II. Since both authors reflect on the same themes, reaching different conclusions, such as human nature, the purpose of life and the role of suffering in our existence.

In particular, this research explores and examines the influence that the concentration camps had on their different perceptions and also on their similarities.

The first author investigated, Primo Levi, in the book *If This Is a Man*, describes his devastating experience in the *Lager* from rationalism, and focuses on the importance of resistance and survival as ways of finding meaning in suffering. On the other hand, the second author studied, Viktor Frankl, in *Man's Search for Meaning*, narrates his experience from a psychological point of view, and argues that the search for meaning is the main drive of human life, and in his case suffering becomes a means to discover the meaning of life.

The research work provides a deep and meaningful vision on the subject of the meaning of life and suffering, according to the interpretation and conception of two different authors, although their differences made valuable contributions to the human understanding of values and resilience in adversity.

Keywords

Suffering, meaning of life, adversity, attitude, virtue, survival, struggle, values, rationality, logotherapy.

Índex

Agraïments	3
Resum	4
Paraules clau	4
Abstract	4
Keywords	5
Índex	6
Introducció	8
Estat de la qüestió:	14
Si això és un home com a obra fonamental	14
Noció de l'home per Primo Levi	15
Deshumanització	16
Les obres dels supervivents	17
Motiu de la supervivència	17
Noció d'home de Viktor Frankl	18
Influència text hebraic en la noció d'home	19
Noció de l'home després del Lager	19
Cos del treball	21
Finalitat dels autors	21
Primera vivència	21
Degradació gradual: insensibilització física	22
Primera selecció	23
Sostracció de totes les pertinences	23
Imatge de si mateixos i despersonalització pel registre en números	24
Aprenentatge per la supervivència	25
Plantejament del suïcidi	26
Deshumanització de la persona en el camp	26
Motiu de la deshumanització	28
Els somnis dels presos	29
Distribució de l'alimentació	29
Supervivència gràcies: interiorització i pensament	30
Efectes de la interiorització per contemplar	33
L'humor per a la conservació de la vida	34
Canvis d'hàbitat	35
Paper de l'actitud, les decisions i la voluntat	36
Concepte de destí	38
Percepció de l'existència provisional	40
Educació per superar la derrota interior	42
Concepció del futur	42
El sentit de la vida	45

Importància i necessitat de trobar un sentit al sofriment	49
Resum de la comparació	53
Conclusions	55
Bibliografia	60
Referències bibliogràfiques	60
Diccionari	63
Annexos	64
Annex 1: Taula comparativa	64
Annex 2: Taula comparativa secundària	75

Introducció

Els dos escriptors que protagonitzen la investigació, Primo Levi i Viktor Frankl, experimenten i sobreviuen a la tràgica experiència de l'Holocaust. Tot i això, cada un parteix d'un context, uns trets biogràfics concrets i un origen diferents, cosa que tindrà implicacions i conseqüències divergents en el relat i en la manera d'enfrontar-se a aquesta vivència; aquestes diferències necessàriament, s'han d'especificar.

Primo Levi (1919-1987), químic de formació, tot i que més tard es va dedicar a l'estudi de la història i la filosofia, nascut a la Itàlia de Mussolini,¹ específicament Torí, fervorós antifeixista, es va unir a la resistència italiana el 1943; el 20 de gener del 1944 junt amb 650 altres italians jueus, va ser deportat al camp de concentració d'Auschwitz (Polònia), s'hi va estar aproximadament onze mesos; va ser un gran defensor de la capacitat de la raó per propiciar el progrés ètic de l'home,² és a dir, concep la raó com a única facultat per assegurar la supervivència i superació de l'home, sense tenir en compte altres dimensions. Tan és així que l'any 1979, en una declaració pública, va afirmar la pròpia superació al camp de concentració d'Auschwitz. Malgrat això, la capacitat de la raó no va ser suficient: "El 11 de abril de 1987, Primo Levi se arrojó por el hueco de la escalera del inmueble donde había nacido y había vivido siempre. La casa de su vida se convirtió en la casa de su muerte",³ es va acabar suïcidant.

Tanmateix, els seus llibres estan marcats per l'optimisme d'una profunda transcendència que representa la victòria moral sobre la barbàrie de l'Holocaust, i reivindica la capacitat i la virtut de la racionalitat pràctica nodrida de la memòria, a la qual també anomena raó *anamnètica*⁴ (que aspira a crear un nou ordre, i és necessari després del caos i la regressió),⁵

¹ "También vigilaba constantemente a Levi, pues debía resultarle obvio que no era un niño feliz" (Thomson, I. (2002). *Primo Levi*, trad. Paredes, J. España, Grupo Editorial Norma, p.61.

² Fernández, J. A. (2004). De lo irremediable. La radicalidad invertida de Primo Levi. *Revista de Filosofía*, 39. <https://revistas.um.es/daimon/article/view/20801/20121>, pp.151-157.

³ Anissimov, M. (2003). *Primo Levi o la tragedia de un optimista / Primo Levi, or the tragedy of an optimist*. Complutense S A Editorial, <https://books.google.es/books?id=wfeqbGv5Xr0C&pg=PR13&dq>, pp.XIII.

⁴ Tafalla, M. (1999). Primo Levi y la razón anamnética. *Enrahonar*, 30.

<https://raco.cat/index.php/Enrahonar/article/view/31972/31806>, pp.89-97: es basa en la racionalitat nutrida de memòria.

⁵ La paraula *anamnètica* prové del mot anamnesis; pel qual etimològicament vol dir record, i té una connotació a la idea de reminiscència de Plató (Anamnesis. (2010). En *Real Academia Española*. Recuperado 25 de marzo de 2023, de https://dle.rae.es/anamnesis?m=30_2). S'ha de tenir en compte que "Reminiscencia (ἀνάμνησις) llamaba Platón al recuerdo que tiene el hombre en este mundo de la vida anterior en que contemplaba de un modo inmediato y directo

dotant de sentit a quelcom que pot semblar absurd, el fet de sobreviure a la deshumanització del *Lager* (terme que utilitza per referir-se al camp de concentració). Auschwitz és la representació de la inversió del món; per aquest motiu, l'autor, mitjançant els diferents llibres que escriu al llarg de la seva vida (*Se questo è un uomo*, *La tregua*, *Il sistema periodico* i *La chiave a stella*) qüestiona els límits de la condició humana des de les adversitats viscudes. Entén que existeixen dos tipus de resposta davant del sofriment: aquella que radica en la violència a causa de la incomprensió i la degradació de la humanitat, i aquella que tot i el patiment, dota la vida d'un sentit i d'un valor.⁶

Crear en la razón quiere decir creer en la propia razón, no quiere decir que la razón gobierne al mundo o al hombre. Haber presenciado el naufragio de la razón, al nazismo y a nuestro fascismo, no debe llevar a una rendición [...] No hay permiso tampoco para la razón, no puede tomar vacaciones. Desconfío de todas las ausencias de la razón. Por eso considero saludables todos los oficios en los que se ejercita la razón y el mío es uno de ellos.⁷

De la mateixa manera, desenvolupa i es concentra en la noció de “zona grisa”, concepte central que emprà per referir-se a la contradictòria vida en els camps d'extermini (sobretot a la seva última obra, *Els enfonsats i els salvats*); se centra en la vida dels jueus, que estaven obligats a contribuir a la seva pròpia destrucció física i moral, al seu propi genocidi.⁸

Una de les influències que es troba en les obres de Primo és la de Giacomo Leopardi.⁹ Els seus poemes, d'alguna manera, són la motivació per a immortalitzar a través de l'escriptura les tràgiques vivències del camp i, així, evitar-ne l'oblit. Aquest detall és important a l'hora de distingir la finalitat de l'obra de Primo Levi de la finalitat de l'obra de Viktor Frankl.

La pretensió de Primo Levi no és altra que evitar que la barbàrie viscuda en els camps quedi en l'oblit o arxivada de forma burocràtica. Per tant, no busca fer una anàlisi científica, filosòfica o històrica, sinó que, des de l'autoritat moral de qui ha hagut de passar per una experiència devastadora, com l'Holocaust, busca escriure una memòria testimonial del patiment de les víctimes; i gràcies a aquesta narració recuperar la humanitat sostreta en els

las ideas. La reminiscencia explica, según Platón, la aprehensión actual de las ideas a través de las sombras de los sentidos y constituye la única fuente de conocimiento verdadero” (Reminiscencia. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*.

<https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/1/3400-reminiscencia.html>.

⁶ Fernández, J.A. (2019). La región sin límites. El trabajo como ethos e identidad en Primo Levi. (2020). *Araucaria*, 22(43). <https://doi.org/10.12795/araucaria.2020.i43.02>, pp.35-55.

⁷ Belpoliti, M. (1998). *Entrevistas y conversaciones* (F. Miravittles, Trad.; 14.ª ed.). Ediciones Península, p.92.

⁸ Galcerà, D. (2014). *Primo Levi y la Zona Gris* [Tesi Doctoral]. Universitat de Barcelona, <https://www.tdx.cat/handle/10803/294725#page=1> p.1.

⁹ Va ser un poeta, filòsof, escriptor i filòleg italià.

campes, i a la vegada crear una necessària consciència col·lectiva, per tal que l'ésser humà sigui incapaç de repetir una situació com l'Holocaust.¹⁰

Així com Levi va estar influït pel poeta Giacomo Leopardi, Viktor Frankl (1905-1997) va estar en contacte amb Alfred Adler (fundador de la psicologia individual) i va mantenir una continuada correspondència epistolar¹¹ amb Sigmund Freud (pare de la psicoanàlisi). Això permet comprendre la clara influència¹² que aquests dos reconeguts personatges van tenir en les seves investigacions tan filosòfiques, psiquiàtriques i psicològiques, abans del camp de concentració i després d'aquest; a més a més, tots tres van formar part de les tres escoles vieneses de la psicoteràpia.

A la primera publicació que va fer (1923), dedica quatre articles als diferents problemes existencials de la joventut generats en el context històric de la postguerra.¹³ Per tant, a diferència de l'altre autor estudiat, ja havia tingut un primer contacte amb indagació de les causes i conseqüències d'una guerra a l'estat emocional i existencial de les persones, cosa que li va permetre crear la *logoteràpia*,¹⁴ que es va consolidar a partir de la traumàtica experiència dels diferents camps de concentració,¹⁵ entre el 1942 i el 1945.¹⁶

L'objectiu que va aconseguir és donar un significat filosòfic i optimista al dolor, a l'angoixa per la pèrdua d'éssers estimats, als diferents conflictes ètics. Va combinar aquestes investigacions amb profunds estudis en neurologia, en els quals evidencia que l'home és molt més que un simple animal incapaç de controlar els seus instints i generar hàbits. Afirmar que

¹⁰ Galcerà, D. *Primo Levi y la Zona Gris op.cit*, p.5. Aquesta expressió s'ha d'entendre en els dos sentits que estableix Todorov, d'una banda, el que constitueix una *memòria literal*, és a dir la memòria del passat que d'alguna manera sotmet el present, i la *memòria exemplar*, on s'introdueix la justícia i el punt de vista moral, i comprèn que no es pot entendre el present d'un poble o d'un col·lectiu pel seu passat.

¹¹ Frankl afirma haver perdut aquestes cartes a causa del confiscament dut a terme per la Gestapo. (Rozo, J. A., (1998). Viktor Frankl (1905-1997) o el sentido de la existencia. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 30(2), <https://www.redalyc.org/pdf/805/80530210.pdf>, p.359).

¹² Sobretot amb referència a "la psicopatologia de la vida quotidiana", tot i que des d'una visió existencial (Frankl, V. (2016). *A pesar de todo, decir sí a la vida* (C. Díaz, Trad.; Vol. 1). Plataforma Editorial p.6.

¹³ Rozo, J. A., Viktor Frankl (1905-1997) o el sentido de la existencia. *op.cit*, pp.355-361.

¹⁴ Pascual, F. (2003) Viktor Frankl: antropología y logoterapia. (2001). *Ecclesia*, XVII(1). http://latautonomy.com/PascualFernando_Frankl.pdf, pp.37-54.

¹⁵ Va estar aproximadament tres anys a quatre camps de concentració diferents, Auschwitz, Dachau, Kaufering i Türkheim, on van morir la seva esposa, pares, germans i amics.

¹⁶ Ramos Franco, L. A. (2015). Una aproximación al significado de análisis existencial en la logoterapia de Viktor Frankl. *Avances en Psicología*, 23(2), 149-154. <https://doi.org/10.33539/avpsicol.2015.v23n2.159>, p.150.

l'home es forma a si mateix gràcies a la dimensió noològica¹⁷ o espiritual,¹⁸ és a dir, neix dels conflictes entre els impulsos i els instints, que genera angoixa a causa de conflictes morals o espirituals, i la tècnica que proposa per abordar i treballar de forma satisfactòria les neurosis noògenes, la ja mencionada *logoteràpia*.

És important ressaltar, que les reflexions antropològiques que ofereix Frankl disten de qualsevol reduccionisme metafísic o naturalisme,¹⁹ que distorsiona, despersonalitza i cosifica la realitat (convertint-la en una nova versió del nihilisme), com en les diferents definicions que estableixen els ismes —com el biologisme,²⁰ el conductisme,²¹ el psicologisme,²² el sociologisme,²³ o fins i tot l'antropologisme^{24/25}— i estableix com a necessari l'anàlisi

¹⁷ Gullo, S. G., Acosta, M., Riera, A. L., & Manrique, A. M. (2020). Espiritualidad y recursos noológicos: herramientas para el proceso logoterapéutico. *Uniandes EPISTEME. Revista Digital de Ciencia, Tecnología e Innovación*, 7(1), ISSN 1390-9150. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/8298212.pdf>, pp.25-75.

¹⁸ Pascual, F. Viktor Frankl: antropología y logoterapia. *op.cit.*, p.39.

¹⁹ Entenent el naturalisme reduccionista: “éste consiste en sostener que todo lo que hay es «natural», es decir, que todas las entidades existentes son «entidades naturales» (...). Pero, además, y sobre todo, consiste en sostener que todo lo que no parezca entidad natural deberá «reducirse» a una entidad natural o explicarse mediante una entidad natural.” (Naturalismo. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*. <https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/1/2743-naturalismo.html>).

²⁰ Entenent biologisme: “Posición teórica mantenida por quienes afirman que los fenómenos psicológicos, sociales y culturales dependen de condiciones orgánicas (biológicas) de modo que para comprenderlos y explicarlos debemos basarnos en los hechos biológicos que les subyacen. (...). Al recurrir a categoría biológicas para explicar fenómenos sociales y culturales, se considera que el biologismo incurre en una forma de reduccionismo que puede ir asociado a prejuicios ideológicos, especialmente al apelar a las diferencias biológicas para justificar las diferencias sociales y culturales.” (Biologismo. (s. f.). En *Glosario de filosofía: Webdianoia*. <https://www.webdianoia.com/glosario/display.php?action=view&id=328&from=action=search%7Cby=B>).

²¹ Entenent el conductisme: “Su sentido general es: «tendencia a fundamentar el estudio de los seres humanos en la observación de su conducta» (*Behavior, Behaviour*). En la medida en que se estima que otros organismos, además de los seres humanos, son objeto —y, según algunos, objeto principal— de estudio psicológico, el conductismo es la tendencia a estudiar los organismos a base del examen de su conducta.” (Conductismo. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*. <https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/1/825-conductismo.html>).

²² Entenent el psicologisme: “Se ha dado este nombre a varias tendencias: a) La tendencia a considerar la psicología como la disciplina central; si todo conocimiento es conocimiento humano y si el conocimiento humano es objeto de la psicología, entonces la psicología es de algún modo «conocimiento del conocimiento»; b) La tendencia a destacar la importancia de las explicaciones psicológicas en la formación de conceptos; c) La tendencia a «reducir» la lógica y la teoría del conocimiento a la psicología, o bien a tratar las nociones lógicas y epistemológicas principalmente por medio de conceptos de carácter psicológico.” (Psicologismo. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*. <https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/1/3279-psicologismo.html>).

²³ Entenent sociologisme: “Este vocablo tiene dos significaciones. La una es la tendencia a considerar “lo social” como específicamente distinto de los demás fenómenos de la actividad humana. (...). El otro significado es peyorativo. Consiste en la exagerada inclinación “intelectualista” a explicar todo lo que ocurre en la vida social a través de fórmulas y leyes sociológicas.” (Sociologismo. (s. f.). En *Enciclopedia de la Política Rodrigo Borja*. <https://www.encyclopediadelapolitica.org/sociologismo/>).

²⁴ Entenent antropologisme: “Tendencia filosófica que fundamenta la ciencia, la ética o la religión en la naturaleza del hombre.” (Antropologismo. (s. f.). En *Real Academia Española*. <https://www.rae.es/tdhle/antropologismo>).

²⁵ Pascual, F. Viktor Frankl: antropología y logoterapia. *op.cit.*, p.38.

existencial personal, perquè en la realitat contextual del moment abunda una situació de buit existencial per la manca de sentit de vida i pel determinisme fatal. Aquest plantejament ve motivat pel pensament d'Otto Eichhorn, qui estableix que cada època té la seva neurosi, i per fer-hi front i resoldre-la s'han d'anar dissenyant teràpies concretes. En el cas de l'època del segle XX, la neurosi que li correspon és la mancança de sentit.²⁶

Per tant, les causes i conseqüències d'aquesta frustració existencial, que Frankl estableix i considera com a malaltia, poden arribar a ser mortals, ja que la manca de sentit opta entre dues respostes possibles: el suïcidi o el desenvolupament d'altres comportaments i activitats reprovables, com la delinqüència, l'agressivitat, el consum de drogues, etc.

Així doncs, considera que aquestes dues respostes, tant la mort voluntària com les accions reprovables, no són la correcta resolució al conflicte existencial, sinó que ho és la *logoteràpia*,²⁷ que consisteix en una teràpia que té en compte el factor espiritual de l'home per tal de vèncer la frustració existencial i atorgar-li un sentit, suposant d'aquesta manera la transcendència d'un mateix.²⁸

A més a més, per tal d'evitar aquest buit existencial, Frankl assenyala la necessitat d'una educació que es preocupi no tan sols a incrementar el bagatge intel·lectual sinó també la consciència, per tal de fomentar la responsabilitat en la llibertat i la voluntat, i d'aquesta manera dotar de dignitat humana a tot home, inclús al malalt incurable.²⁹

Levi opta per un racionalisme ètic i objectiu del sofriment que no li permet a superar l'experiència traumàtica dels camps d'extermini, a causa del reduccionisme que en fa, mentre que en Frankl des d'un racionalisme ètic que no exclou una obertura a la transcendència és capaç de fer front a la devastadora situació, fent que prevalgui la cerca de sentit per mitjà de la *logoteràpia*, que el porta a Re-humanitzar l'ésser humà i a transcendir els límits de l'existencialisme.

En la realització d'aquesta investigació, comparant els successos viscuts pels dos autors sorprèn el desenllaç de Primo Levi. Això és així per dos fets: per començar, la llargada de

²⁶ García, J. (2005). La logoterapia de Viktor Frankl. *Revista de Espiritualidad*, 64. <http://www.revistadeespiritualidad.com/upload/pdf/1779articulo.pdf>, p.280.

²⁷ García, J. La logoterapia de Viktor Frankl. *op.cit*, p.285.

²⁸ Logoterapia. (s. f.). En *Diccionario médico. Clínica Universidad de Navarra*. <https://www.cun.es/diccionario-medico/terminos/logoterapia>

²⁹ García, J. La logoterapia de Viktor Frankl. *op.cit*, p.289.

l'estada en els camps. Primo hi va estar al llarg de quasi onze mesos, mentre que Frankl va haver d'aguantar els infortunis del *Lager* durant aproximadament tres anys. Per tant, una diferència de temps molt notable, amb totes les implicacions que suposen, més patiment, més desmotivació, més adversitats, més mort...

A la vegada en finalitzar la guerra, Primo Levi va recuperar a la seva família³⁰ (mare i germana) i es va casar, mentre que Frankl, a causa de l'Holocaust va perdre pares, esposa,³¹ amics i germans, per tant, ho va perdre completament tot.

Objectivament parlant, Frankl es va trobar en una situació bastant més devastadora que Levi, i en comptes d'ensorrar-se en la seva pròpia desgràcia, va aprofitar el seu patiment per canviar el món de la psicologia i, en canvi, l'altre autor, no va ser capaç d'afrontar el sofriment suportat i va optar per suïcidi. Dos desenllaços que no deixen de sorprendre'm i plantejar-me el motiu.

Gràcies a la lectura i investigació d'aquests dos autors³² i les seves obres he après a viure la vida com a un conjunt d'oportunitats; com a un espai de temps en el qual se'ns exigeix quelcom per millorar la vida als altres. He après que a vegades no hem de buscar comprendre, sinó que ens hem de deixar fer amb confiança.

La malaltia de la meua mare ha sigut un regal en tant que ens ha proporcionat un creixement personal, interior i espiritual, que de cap manera haguéssim aconseguit. És aquí on veiem que donar un sentit al sofriment emplena les nostres vides, i dóna un sentit molt més profund, real i bonic a la nostra existència.

³⁰ El seu pare, amb qui tenia una relació distant i freda, Cesare Levi va morir de càncer l'any 1942, per tant, abans de l'Holocaust, la seva mare, Ester Levi (qui va trobar el cos mort de Primo) va morir en el 1994, la seva germana Anna Maria Levi que va morir el 2013, la seva dona, Lisa Morpurgo amb qui es va casar a l'any, i va tenir dos fills, va morir el 1998.

³¹ Un cop finalitzada la guerra /1947) es va tornar a casar amb Eleonore Katharina Schwindt (Velásquez, L.F. (2007). Viktor Emil Frankl: el médico y el pensador de una vida con sentido. *Iatreia*, 20(3), pp.314-320). http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0121-07932007000300009&lng=en&tlng=es .

³² Primo Levi amb informació més escassa que Viktor Frankl.

Estat de la qüestió:

Si això és un home com a obra fonamental

David Glacerà estableix quatre motius que converteixen l'obra de Primo Levi en una obra fonamental.

El primer és l'alliberament interior,³³ quelcom que va tenir la possibilitat d'experimentar en el *Lager*, en un moment de transició on va tenir la possibilitat de treballar en el laboratori, ja que gràcies a aquest canvi podia alliberar-se de l'esclavatge del camp d'extermini per mitjà del record i l'escriptura. A la vegada, més tard, després de l'alliberació exterior del camp, va continuar aquest procés relatant tots els successos d'Auschwitz. L'acte d'escriure li va servir com una necessària teràpia, per tal de superar totes les atrocitats viscudes.

Tal com afirma Jörg Zimmer, la necessitat que té Levi es fonamenta en comunicar allò que sembla incomunicable:

El dilema de tractar Auschwitz és el següent: no es pot parlar d'Auschwitz perquè la seva dimensió transcendeix tot el que era pensable entre persones humanes fins al moment. En aquest sentit de la incomparabilitat també deia Adorno que després d'Auschwitz no es poden escriure poemes.³⁴

El segon motiu se centra en el deure moral que s'autoimposa de compartir el fet viscut i donar-ne testimoni, pels qui no van tenir la possibilitat de sobreviure l'Holocaust.

En tercer lloc, per documentar l'experiència humana en situacions extremes, realitza un estudi antropològic del qual sorgeix el concepte "ànima ambigua".³⁵ Aquest concepte indica la constant contradicció a la qual el pres s'ha d'enfrontar per a la seva supervivència: per una banda, l'obligació d'acceptar i dur a terme les ordres imposades, encara que perjudiqui la resta; per l'altre sobreviure a la situació a la qual estan sotmesos, cosa que comporta una lluita per a la pròpia salvació, composta per decisions fàcilment reprovables en contra d'altres presos que igualment estan vivint una situació injusta, però que al final és causada per culpa d'un sistema que promou la por, la mort, la tortura i l'odi.

³³ "Sentirse hombre" (Glacerà, D. *Primo Levi y la Zona Gris. op.cit.*, p.31).

³⁴ Zimmer, J. (2012). La transcendència d'Auschwitz Una aproximació filosòfica a Primo Levi. *Quaderns d'Itàlia*, 19, pp.41-52.

<https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/15239/TranscendenciaAuschwitz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

³⁵ S'assimila al concepte de la "banalitat del mal" de Hannah Arendt descrit a *Eichmann en Jerusalem*, amb la diferència que Primo fa referència a les decisions reprovables dels presos, mentre que Arendt es fonamenta en el comportament i decisions dels caps alemanys, al qual es van obligar a adoptar per a la seva supervivència.

L'últim motiu constitueix en destacar el perill de l'odi, el racisme i la xenofòbia, que poden arribar a generar una "infecció latent" en les ànimes de les persones i tornar a generar un nou Holocaust. La memòria del passat ha de servir com a admonició.³⁶

Noció de l'home per Primo Levi

Ian Thomson, autor d'una extensa biografia de Levi, especifica que la redacció del llibre *Si això és un home* va permetre a l'autor recuperar la seva humanitat.³⁷ Una humanitat tacada per l'antisemitisme, "un procés sistemàticament preparat per denegar als jueus la participació en la vida humana".³⁸ Com a última conseqüència d'aquest procés sorgeix Auschwitz, que també implica la degradació dels camps. D'aquesta manera Levi fa plantejar la visió del mateix lector, des d'una perspectiva allunyada de la religiosa,³⁹ entenent la noció de l'ésser humà com a simple producte de les atrocitats d'Auschwitz.

Cal remarcar que tot i que la definició antropològica la procura fer prenent distància de la religiosa, Primo Levi va estar influït per les tradicions culturals jueves, i per tant es denoten certs *inputs* religiosos, malgrat que en la seva biografia s'especifica una pràctica religiosa familiar poc constant.⁴⁰

Esta breve conversión religiosa estuvo motivada principalmente por el temor (...) y Levi diría más tarde que se sentía culpable cada vez que rompía alguno de los 631 mandatos (...). Sin embargo, una vez recibió la bicicleta, se volvió indiferente a Dios. (...) En *El origen de las especies* de Darwin Levi encontró una teología alternativa que no reconocía a Dios.⁴¹

L'obra recull molts i diferents temes antropològics, com el patiment humà, la cosificació de les relacions humanes, la violència, etc., que permeten assumir la perspectiva de l'autor.⁴²

³⁶ Galcerà, D. *Primo Levi y la Zona Gris. op.cit.*, pp.31-34.

³⁷ Com s'ha dit a l'apartat anterior: alliberament interior.

³⁸ Zimmer, J. La transcendència d'Auschwitz Una aproximació filosòfica a Primo Levi. *op.cit.*, p.44.

³⁹ Thomson, I. *Primo Levi. op.cit.*, pp.11-64.

⁴⁰ "En la família Levi prevaletia la ausencia de religiosidad", (*Ibidem*, p.51).

⁴¹ *Ibidem*, p.50.

⁴² *Ibidem*, p.41.

Deshumanització

Segons María Cruz La Chica el procés de deshumanització en el context⁴³ de Primo Levi, es divideix en dues fases:

La primera consisteix en els processos d'abstracció i reducció de la persona (sobretot pel que es refereix a l'àmbit cognitiu, lingüístic i psicològic), és a dir, és l'abstracció de l'essencial i del contingent, en el sentit d'un exercici intel·lectual on el subjecte relaciona diferents conceptes i/o qualitats per anomenar la realitat, i per tant organitzar el món.

S'ha de tenir en compte que quan hi ha una abstracció reductiva, el subjecte deixa de definir la realitat segons les característiques essencials per fer-ho segons les que són contingents.

A conseqüència d'aquesta reducció d'abstracció de la realitat, el discurs nazi aconsegueix determinar i definir les persones amb unes connotacions completament polaritzades, incompletes⁴⁴ i en un sentit pejoratiu; jutjant-les i organitzant-les per mitjà de races considerades superiors⁴⁵ i inferiors, puix que és diferent dir "això és un jueu", a dir, "aquesta és una persona jueva".⁴⁶

La segona fase (més de caràcter social i polític), consisteix en l'eliminació de la part cultural de l'home en un sentit purament antropològic (símbols, representacions, rituals, costums, etc.), per tant, a més de la reducció sobre la noció de persona (fase primera), implica un seguit de conseqüències polítiques, com variacions legislatives (la més desafortunada és el genocidi), que progressivament van privant els drets d'un conjunt de ciutadans, que poden acabar destruint la seva condició com a persones, ja que prohibeixen la llibertat física per mitjà d'uns camps d'extermini; ergo es perden els objectius personals, les referències culturals i rituals, on es desdibuixen les seves particularitats personals uniformant-los, accentuant una mateixa massa de cossos demacrats.

La despersonalització no implica una mort biològica del cos (només mantenint, i amb moltes dificultats, la qualitat moral), però aniquila tota la resta suposant l'animalització de la

⁴³ Insisteix que en els contextos actuals, inclús en països democràtics, també es pot donar una despersonalització tot i que no sempre implica un genocidi.

⁴⁴ Al cap i a la fi els defineixen com un conjunt d'animals de raça inferior a la ària, sense tenir en compte la seva humanitat, els seus drets i la seva dignitat.

⁴⁵ Considerant com a raça superior: raça ària.

⁴⁶ La Chica, M. C. (2015). La noción de persona y los procesos de despersonalización del ser humano a través del holocausto nazi. Una mirada antropológico-filosófica sobre el genocidio. *En-Claves Del Pensamiento*, 9(17). <https://www.scielo.org.mx/pdf/enclav/v9n17/1870-879X-enclav-9-17-00087.pdf>, pp.96-100.

persona, per mitjà de la marca d'un tatuatge, o la cosificació, aprofitant els cadàvers com a matèria primera degradant d'aquesta manera la dignitat de la persona inclús un cop mort.

Les obres dels supervivents

Tal com afirma Ramon Rubinat: “La literatura consisteix, entre d'altres coses, a trobar l'expressió més adequada a allò que volem dir”.⁴⁷

Tanmateix, Roscales estableix que el gènere literari que narra els esdeveniments viscuts per les persones que van estar als camps, tot i tenir una estructuració i tema similar respecte a la descripció dels fets (arrest, iniciació, vida en el camp, condicions, alliberació, etc.), és diferent, ja que cada una de les experiències relatades tenen diferències abismals, pel que fa a la seva procedència i al marc social i polític.⁴⁸ Paz Moreno estableix una classificació concreta, des d'escrits de l'època (com diferents escrits que es van trobar amagats en el camp), descripcions generals (relatades per detinguts polítics), testimonis judicials (testimonis que van haver de comparèixer a diferents judicis), obres acadèmiques (sobretot d'antics deportats, de fundacions o periodistes) i memòries dels supervivents (escrites al llarg del segle XX).⁴⁹

En les obres de Primo Levi es pot observar l'estructuració que ofereix Roscales i l'últim tipus d'obra (memòries dels supervivents) que classifica Paz Moreno. Per tant, usa la literatura per acostar als lectors a la seva finalitat. Fa ús d'una narració enriquida per descripcions detallades, amb un llenguatge més pulcre i cuidat. En canvi, Viktor Frankl, tot i seguir la mateixa estructura que Roscales, l'objectiu de la seva obra és fer un informe psicològic, per tant, les descripcions que empra són menys minucioses, el llenguatge més senzill i el contingut més esquemàtic.

Motiu de la supervivència

Marta Tafalla especifica que la supervivència de Levi és una simple casualitat, és gràcies a un conjunt de successos imprevisibles que combinats amb la sort van permetre que s'escapés de la mort; aquesta circumstància explica la visió existencialista de Levi i reafirma la seva

⁴⁷ Rubinat, R. (2013). Primo Levi i la literatura sobre l'Holocaust. In *ARTS*, 37. <http://193.144.2.34/servlet/autor?codigo=152808>, pp.46-47.

⁴⁸ Roscales, S. (2015). *La inextinguible memoria de las cenizas* [Tesis Doctoral]. Universidad Nacional de Educación a distancia. http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:Filosofia-Sroscales/ROSCALES_SANCHEZ_Secundina_Tesis.pdf, p.249.

⁴⁹ Moreno, P. (2009). En el corazón de la zona gris. Una lectura antropológica de los campos de Auschwitz. *Revista de Antropología Social*, 20. <https://www.redalyc.org/pdf/838/83821273019.pdf>, pp.385-389.

posició i visió espiritual atea. Per aquest motiu es veu amb el deure moral d'escriure en memòria dels qui no van tenir la seva sort. Mitjançant l'anamnètica racional, vol evitar que es repeteixi una situació similar promoguda per la xenofòbia o l'etnocentrisme.⁵⁰

Pel que fa a *Si això és un home*, Claudio Magris⁵¹ considera que és un llibre que explica i descriu de forma escrupolosa l'extermini, essent l'extraordinària herència de Levi, que l'eleva per sobre de qualsevol prestació literària, fins i tot a la llibertat per sobre del mal i l'horror, és a dir, es mostra una absoluta impenetrabilitat a la violència.

Noció d'home de Viktor Frankl

A diferència de la visió antropològica de Primo Levi, Jorge Alberto Flores considera que Viktor Frankl té una visió allunyada del reduccionisme generat per fer ús de la mera raó, ja que combina la filosofia amb el camp de la psicologia, definint la persona no només com un cos que respon a les funcions bioquímiques, o bé, que es mou segons els impulsos inconscients. Fins i tot té en compte la dimensió transcendent espiritual, altres aspectes mediambientals i les decisions personals, dit d'una altra manera, influenciat per l'inconscient pulsional, que en paraules de Frankl és denominat com "l'inconscient espiritual".⁵²

Gràcies a aquesta concepció Joan-Carles Mèlich posa en relleu la *logoteràpia* de Frankl, entenent-la no com a un simple mètode terapèutic o clínic, sinó com a una teoria sobre la realitat humana, com una *antropologia filosòfica*.⁵³ Iván Maurial considera que la *logoteràpia* és una teràpia centrada en el sentit que interpreta a l'home en funció del *vinçle integratiu* amb els seus principis a partir de la seva capacitat reflexiva, per tant, segons l'exigència axiològica⁵⁴, que afirma que l'home és un ésser que psíquicament condicionat però,

⁵⁰ Tafalla, M. Primo Levi y la razón anamnética *op. cit.*, p.95.

⁵¹ Roscales, S. *La inextinguible memoria de las cenizas. op.cit.* pp.51-52. Publicat en *Corriere della Sera*, 12 abril de 1987. Recollit a Primo Levi: *Un antologia della critica*, Turín, Einaudi, 1997.

⁵² Flores, J. A. (2020). Influencia semita en la visión antropológica en Viktor Frankl. *Phainomenon*, 19(1). <https://doi.org/10.33539/phai.v19i1.2172>, pp.93-101.

⁵³ Mèlich, J. C. (1994). The construction of the meaning of suffering and death: philosophical anthropology and philosophy of education in Victor E. Frankl. *Enrahonar. An International Journal of Theoretical and Practical Reason*, 22. <https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.634>, p.94.

⁵⁴ Per Frankl, l'exigència axiològica fa referència a dues idees; la primera, és una necessitat humana fonamental de trobar un propòsit a la vida, i és essencial per la salut mental i emocional de les persones; ja que afirma que la falta de significat i propòsit a la vida pot conduir a la persona a la desesperació i desesperança, generant problemes de salut mental, com la depressió. En segon lloc, també fa referència a la necessitat de viure d'acord amb uns valors i creences, trobant un sentit transcendent més gran que nosaltres mateixos: "Entonces mis acciones y las decisiones axiológicas, morales o de convicción son las que definirán mi sentido existencial y no el tiempo de vida o mi ciclo vital en que me encuentre"

noèticament autodeterminant, perquè és a través del pensament i de la voluntat lliure que davant de les condicions en les quals viu, decideix.⁵⁵

Influència text hebraic en la noció d'home

Flores en destaca la influència semita en la concepció de l'home de Frankl, tenint en compte les tres denominacions que es fa en el text hebraic, referint-se a l'home com *Basar (carn)*, que és la part corpòria de l'humà, *Nefes (ànima)*, terme important perquè no té un significat com l'entenem avui, sinó que és el signe de vida que tenen tots els éssers vius, i *Ruah (esperit)* que és la força que dona vida a l'ànima, és la força de Déu. Per aquest motiu, Viktor Frankl considera la persona com una unitat de les tres dimensions, que són la física (biològic), la psíquica (psique) i espiritual (noètica). La dimensió específicament humana és l'espiritualitat.

Així doncs, considera que l'home és capaç de transcendir la seva conformació material i d'aquesta manera elevar-se al seu creador, és a dir, com a terapeuta assumeix una dinàmica de qüestions que es refereixen a l'existencialisme, al sentit i el fi últim de la persona, la seva essència i la seva part espiritual, consegüentment, sintetitzant el seu pensament cal evidenciar la influència de les arrels hebrees en la seva visió de l'home.⁵⁶

Noció de l'home després del *Lager*

De la mateixa manera, aquest últim autor, juntament amb la Lidia Neyra, estableix que *l'antropologia frankliana* està determinada per diferents factors, com l'experiència en els camps de concentració, la seva formació jueva, les propostes axiològiques de Max Scheler i Nicolai Hartman, els existencialismes de Martín Heidegger, Karl Jasper i el que en considera precursor, Kierkegaard, com també, per la fenomenologia d'Edmund Husserl. A partir d'aquests elements, Viktor Frankl desenvoluparà "l'anàlisi existencial", allunyat de la visió reduccionista que determina l'home al condicionament genètic i inconscient, basat en

(Flores-Morales, Jorge Alberto, & Neyra-Huamani, Lidia. (2021). Notas constitutivas de la persona en Viktor Frankl. *Fides et Ratio - Revista de Difusión cultural y científica de la Universidad La Salle en Bolivia*, 21(21).

http://www.scielo.org.bo/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2071-081X2021000100006&lng=es&tlng=es, p.95)

⁵⁵ Maurial, I. (2009). Alfred Adler y Viktor Frankl: El discurso acerca del sentido de la vida. *Avances En Psicología*, 17(1). <http://revistas.unife.edu.pe/index.php/avancesenpsicologia/article/view/1907>, pp.35-58.

⁵⁶ Flores, J. A. Influencia semita en la visión antropológica en Viktor Frankl. *op.cit*, pp.93-98.

l'assoliment del sentit de l'existència personal i la llibertat⁵⁷ (acció voluntària de prendre decisions des d'una dinàmica espiritual, i per tant existencial), a través de la responsabilitat i la vivència dels valors, comprenent que la persona humana es comunica a través d'un amor generós i a través de l'entrega desinteressada.⁵⁸

Jairo A. Rozo, afirma que aquesta cerca de sentit és una necessitat fonamental de l'ésser humà, que conté la missió particular de cada persona. Aquesta missió és considerada com a un deure que s'ha d'assumir —essent el reflex de la vida que ha de ser viscuda—, on és la mateixa persona qui es determina,⁵⁹ per mitjà de les decisions que va prenent.

Fernando Pascual compren que el buit existencial, és el resultat de la crisi de les tradicions i costums, ja que provoca en l'home la sensació de solitud, separant les tres dimensions⁶⁰ —de l'ontologia dimensional—, de les quals no poden estar separades, però sí que es poden observar diferenciades.⁶¹

⁵⁷ Viktor Frankl comprèn que la llibertat no és total, no nega els condicionants interns o externs als quals la persona està sotmesa a l'hora d'actuar. A més a més, afegeix que l'actuar voluntari de la persona té un impacte en la societat, per la qual haurà de respondre i per aquest motiu evoca la idea de la responsabilitat, distingint d'aquesta manera dues tipologies de llibertat: “llibertat de” quelcom i “llibertat per quelcom” (Flores-Morales, Jorge Alberto, & Neyra-Huamani, Lidia. Notas constitutivas de la persona en Viktor Frankl. *op.cit*, p.91).

⁵⁸ Flores-Morales, Jorge Alberto, & Neyra-Huamani, Lidia. Notas constitutivas de la persona en Viktor Frankl. *op.cit*, pp.87-102.

⁵⁹ Rozo, J. A., Viktor Frankl (1905-1997) o el sentido de la existencia. *op.cit*, p.359.

⁶⁰ Les tres dimensions mencionades anteriorment: la psíquica, la física i l'espiritual.

⁶¹ Pascual, F. Viktor Frankl: antropología y logoterapia. *op.cit*, p.39.

Cos del treball

La visió antropològica d'aquests dos autors —elaborada en bona mesura a partir d'una experiència traumàtica— ens fa adonar de la importància de trobar un sentit al patiment. Els dos, davant d'una mateixa vivència, reaccionen de maneres diverses.

La comparativa s'ha establert a partir de diferents fragments, que permeten descobrir diferències o similituds entre les seves obres més importants: *Si això és un home* i *L'home a la recerca de sentit*. L'ordre establert s'ha desenvolupat seguint l'ordre del llibre de Viktor Frankl, perquè posseeix una estructuració més acurada, mentre que Levi té un estil més assagístic.

Finalitat dels autors

Per començar, la finalitat dels dos escriptors és divergent, Primo Levi utilitza l'escriptura com una forma de teràpia, com l'alliberament interior per tal de recuperar la seva humanitat, i com a resposta al deute⁶² que li correspon per ser un dels vint supervivents jueus italians:

(...) el llibre l'he escrit per satisfer aquesta necessitat; en primer lloc, doncs, com a alliberament interior. D'aquí el seu caràcter fragmentari: he escrit els capítols no en una successió lògica, sinó per ordre d'urgència⁶³.

En canvi, l'objectiu de Frankl era escriure un informe per tal de reflectir de la manera més objectiva possible un estudi psicoanalític del presoner que ha hagut de viure les barbaritats del *Lager*. I aquest fet el va convertir en un dels màxims referents de la psicologia del segle XX.

En el pròleg del llibre de Frankl, Hans Weigel agraeix l'aprenentatge que n'ha obtingut i la coherència interna i externa de l'autor:

Viktor Frankl va viure el que ensenya. Va fer un retorn des de l'infern a la seva ciutat natal. Havia perdut els pares, els germans, la dona, ho havia perdut tot... I, tanmateix, estava lliure de qualsevol impuls nascut de la ràbia i de la revenja.⁶⁴

Primera vivència

La primera experiència que es vol comparar es basa en la descripció subjectiva de l'internament al camp, quan els hi neguen per primer cop la llibertat física perquè els treuen

⁶² En nom de tots els qui van perdre la vida.

⁶³ Levi, P. (2012). *Si això és un home* (F. Miravittles, Trad.; 4.ª ed.). labutxaca. p.12.

⁶⁴ Frankl, V. (2021). *L'home a la recerca de sentit*. (F. Martínez, Trad.; 10.ª ed.). labutxaca. p.7.

de les seves llars i els allunyen de les seves persones estimades. Les observacions que fan no es fonamenten en la seva mateixa reacció sinó que es basen en la resposta dels altres.

Primo Levi assenyala de forma més evident i concreta la resposta que mantenen els diferents presos davant la situació d'incertesa davant del futur que els depara, ja que els agents italians se'ls emporten, però no saben ni a on, ni què hi faran, ni si tornaran, etc.:

Cadascú es va acomiadar de la vida de la manera que més se li adeia. Alguns van resar, altres van beure fora mesura, altres es van embriagar amb la darrere passió execrable. Però les mares van vetllar per preparar amorosament el menjar per al viatge, van rentar els nens, i van fer l'equipatge (...).⁶⁵

Frankl, en canvi, davant d'aquesta mateixa situació, fa una valoració psicoanalítica més genèrica —ja que no descriu les reaccions concretes que duen a terme els presos com sí que fa Primo Levi—; revela l'instint primari de la persona, la lluita per la supervivència pròpia i pels presos amb els quals té més lligam.

Tornem ara al cas d'un transport imminent! En una situació com aquesta el pres no té temps ni ganes per fer reflexions de caràcter abstracte o moral. L'única cosa que tothom pensa és a conservar la vida pensant en els que l'esperen a casa i per protegir aquells reclusos amb els quals és possible que tingui algun lligam.⁶⁶

Degradació gradual: insensibilització física

La insensibilització dels presos és un fenomen gradual, físic i emocional. A més a més, els dos autors coincideixen i ressalten el desconcert que senten davant de l'actuació hostil dels guardians —ja que aprofiten qualsevol motiu per agredir als presos— i la manca del dolor físic davant les seves agressions.

Primo Levi ho exposa de la següent manera:

Aquí vam rebre els primers cops: i la cosa va ser tan nova i insensata que no vam sentir dolor, ni el cos ni en l'ànima. Només un estupor profund: com es pot colpejar un home sense ràbia?⁶⁷

Segons avança l'obra aquesta mateixa situació es descriu de la mateixa manera, però amb un agreujament: el resultat dels cops és la transformació d'uns presos que eren humans en unes bèsties amansides:

(...) no era resignació conscient, sinó l'apatia opaca de les bèsties amansides a acops, a les quals ja no els fan mals els cops.⁶⁸

En aquesta mateixa línia, i donant més importància al mal moral de les agressions injustes, afirma Viktor Frankl:

⁶⁵ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.16.

⁶⁶ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit.*, p.15.

⁶⁷ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.18.

⁶⁸ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.162.

El dolor físic produït pels cops no és important, ni entre nosaltres —els presoners adults— ni amb les criatures a qui peguen!; és el mal moral el que importa: la indignació davant la injustícia; és a dir, és la irracionalitat el que en aquell moment fa realment mal.⁶⁹

Primera selecció

Un cop arriben al *Lager*, els diferents dirigents del camp han de fer una selecció dels presos “vàlids” i aquells que consideren “invàlids”, és a dir, fan una purga.

Aquesta es duu a terme amb un simple moviment, et dirigeixen a la dreta —que en els dos casos implica la salvació—, o a l’esquerra —que sense que ells ho sàpiguen vol dir cambra de gas—.

El seu destí està a les mans d’uns ulls que desconeixen el seu passat i el seu verdader estat.

A l’obra de Primo Levi, es ressalta que en alguna ocasió l’alt comandament de les SS fa unes preguntes concretes per prendre una decisió més encertada, per tant, això implica una oportunitat per garantir el seu futur, perquè no només es basen en la selecció visual, sinó que el pres té l’oportunitat de garantir la seva vida per mitjà de la paraula.

No interrogaven tothom, només alguns «Quants anys? Sa o malalt?», i segons la resposta ens assenyalaven dues direccions diferents.⁷⁰

Tanmateix, en el relat de Viktor Frankl, potser els presos intueixen el significat de les dues direccions que indicava el comandant, però no se’ls donava la possibilitat de mantenir la vida per mitjà de la paraula, ja que els comandants no els hi feien preguntes.

Cap de nosaltres no tenia ni la menor idea del significat d’aquell diminut moviment del dit índex d’una persona—ara cap a l’esquerra, ara cap a la dreta, molt més sovint cap a l’esquerra. Aleshores em toca a mi. Poc abans algú m’ha xiuxiuejat que cap a la dreta indica el camp de treball; cap a l’esquerra, un camp per als inútils per al treball o per als malalts.⁷¹

Sostracció de totes les pertinences

En el moment en què els han sostret tot el que tenien, possessions, roba, ulleres, fins i tot el cabell, etc., busquen eliminar la seva condició humana, degradant la seva dignitat i animalitzant-los.⁷²

Primo Levi ho retrata de forma específica i des del pessimisme:

⁶⁹ Frankl, V. *L’home a la recerca de sentit. op.cit.*, p.35.

⁷⁰ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.22.

⁷¹ Frankl, V. *L’home a la recerca de sentit. op.cit.*, p.23.

⁷² Entrant en la segona fase de deshumanització de María Cruz La Chica que es defineix en el cos del treball, específicament a la pàgina 16.

I aleshores per què ens fan estar drets, i no ens donen aigua, i ningú no ens explica res, i no tenim sabates ni roba sinó que tots estem nus amb els peus dins l'aigua, i fa fred i fa cinc dies que viatgem i ni tan sols podem seure.⁷³

Les seves paraules acaricien la desesperació:

Més avall ja no es pot anar: no existeix, no es pot imaginar condició humana més miserable.⁷⁴

En canvi, Frankl és fidel a la seva anàlisi psicològica, fent menció a la sensació de la nuesa més que al caràcter negatiu de la situació.

Mentre estem esperant a les dutxes, experimentem de debò la nuesa: ara ja no tenim veritablement res tret del nostre cos nu (després d'haver-ne arrencat els pèls), ja no posseïm res més tret de la nostra *nua existència*.⁷⁵

Imatge de si mateixos i despersonalització pel registre en números

I davant a l'autoconcepte que van generant, es conforma respecte al tracte que reben, per exemple, Viktor Frankl qui ja reconeixem com un escriptor optimista, és lleial a comprendre que la percepció dels guardians no ha de tenir una influència en la seva autoconsciència ni en les seves actuacions, ja que en un moment determinat, independentment que el vigilant hagi determinat com han d'actuar entre ells, Frankl actua humanament ajudant a un company. Posa per davant les necessitats del seu company abans que la seva integritat física, ja que el guàrdia atempta contra aquesta amb violència.

Feia uns minuts que aquest mateix vigilant ens havia discussejat sarcàsticament sobre el nul sentit de la companyonia que tenien els porcs com nosaltres.⁷⁶

A més a més, la despersonalització dels presos també es veu determinada pel registre que les autoritats en fan en forma de tatuatge. S'ha de comprendre que tatuar-se és un sacrilegi prohibit per la Llei de Moisès, així doncs, tatuar als jueus, no només implicava una despersonalització, sinó que era un insult per les seves creences.

Primo Levi deixa d'anomenar-se Primo, per passar a ser 174.517 i Frankl, el 119.104.

En els dos casos l'experiència és similar, tot i que l'autor italià explica en major precisió les agressions físiques que experimentaven si no seguien el protocol manifestat per les autoritats:

Han calgut diversos dies, i no pocs mastegots i cops de puny, perquè ens acostuméssim a ensenyar el número diligentment, de manera que no entorpíssim les operacions quotidianes de distribució de

⁷³ Levi, P. *Si això és un home*. op.cit, p.29.

⁷⁴ *Ibidem*, p.33.

⁷⁵ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit*. op.cit, p.26.

⁷⁶ *Ibidem*, p.36.

virtualles.⁷⁷

L'austriac pretén realitzar una descripció realista, però allunyada de la cruesa de Primo Levi, advertint al lector subtilment de les conseqüències violentes que havien de sofrir:

L'única cosa que consta —en la majoria dels casos, en forma de tatuatge— i, per tant, l'única cosa que interessa a les autoritats del camp, és el número de l'intern. (...) no li passaria pel cap demanar-li el nom, més aviat es limitaria a mirar el número, que tots els presos han de portar cosit en determinats indrets dels pantalons, la jaqueta i l'abric d'acord amb el reglament, i a apuntar-lo —una operació no pas poc temuda per les conseqüències que tenia.⁷⁸

Aquesta despersonalització per mitjà del registre de números suposa la degradació de la imatge que el pres té de si mateix. Perden la seva identitat i es veuen obligats a assumir-ne una de nova basada en una aglomeració de números.

Per Frankl, la seva existència es veu embrutada per la concepció de ser un ramat d'ovelles que segueix, desproveït de la seva humanitat:

Ja només es veu a si mateix com una gran part ínfima d'una gran massa, la seva existència es degradada a la categoria d'un ramat d'ovelles.⁷⁹

Aprenentatge per la supervivència

Davant de les situacions límit a les quals es veuen sotmesos, tots dos destaquen d'una mateixa manera l'aprenentatge i adaptació que han hagut d'assumir per garantir la seva pròpia supervivència. Primo diu:

Hem après que d'altra banda t'ho poden robar tot, més ben dit, que t'ho roben automàticament així que relaxes l'atenció; i per evitar-ho hem hagut d'aprendre l'art de dormir amb el cap sobre un farcelllet fet amb la jaqueta i totes les nostres pertinences a dintre, del plat a les sabates.⁸⁰

Frankl accentua les condicions que sorprenentment ha pogut vèncer, superant les expectatives que considerava que hom tenia; atès que, en els llibres de medicina limitaven la supervivència de l'home a un conjunt de fets concrets, que Auschwitz demostra com a falsos, ja que l'home és capaç de resistir el que és objectivament irresistible⁸¹.

Altrament, no ens quedava més remei que recolzar el cap damunt del braç girat enlaire i gairebé discolocat. I, a pesar de tot, el son camina per damunt de la consciència esborrant així el patiment d'aquesta situació.⁸²

O bé:

⁷⁷ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.34.

⁷⁸ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.15.

⁷⁹ *Ibidem*, p.61.

⁸⁰ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.43.

⁸¹ “Els metges del grup aprendran sobretot una cosa: que els llibres diuen mentides! En algun lloc dels llibres es diu que les persones no poden resistir sense dormir més enllà d'un determinat nombre d'hores. Completament fals!” (Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.28).

⁸² *Ídem*.

Aleshores era inevitable recordar aquella frase de Dostoievski, en què va definir l'home precisament com l'ésser que s'acostuma a tot.⁸³

Plantejament del suïcidi

Cal remarcar que els dos jueus, en moments determinats, es plantegen el suïcidi com a solució al sofriment del *Lager*; cap dels dos, però, el duu a terme.

El motiu de Levi a aquest plantejament l'associa a la pèrdua material de totes les seves possessions, a la pèrdua dels seus drets i l'eliminació de la seva llibertat.

Imagineu ara un home a qui, juntament amb les persones estimades, se li arrabassi la casa, els costums, la roba, en fi, literalment tot el que posseeix: serà un home buit, reduït al sofriment i a la necessitat, mancat de dignitat i de discerniment, ja que acostuma a passar-li, a qui ho ha perdut tot, que es perd a si mateix; fins al punt, doncs, que es podrà decidir amb tota tranquil·litat la seva vida o mort fora de qualsevol sentiment d'afinitat humana.⁸⁴

Frankl, no es planteja el suïcidi pel fet d'haver-ho perdut tot, sinó que el considera a causa del sentiment constant de l'amenaça de mort. El fet que el pres es trobi en un context on contínuament veu perillar la seva vida i la dels altres, acaba generant en aquest el plantejament del suïcidi:

Aquella situació sense sortida, el perill de mort sotjant-nos dia rere dia, hora rere hora, minut rere minut, i la proximitat de la mort dels altres —de la majoria— eren raons de pes perquè gairebé a tots i a cadascun de nosaltres ens passés pel cap, encara que només fos per un moment, la idea del suïcidi.⁸⁵

Deshumanització de la persona en el camp

La vida en el camp, entesa com una situació extrema, genera en la persona una varietat de canvis personals, interiors, que en certes ocasions la transformen en un ésser més primitiu, animalitzat, insensible als altres i més apàtic.

Una de les finalitats de l'obra de Levi és recuperar la humanitat, per tant, implícitament vol dir que el camp degrada la humanitat de la persona.

Són múltiples els fragments en els quals es retrata la mancança d'atributs pròpiament humans, la lluita per a restablir-los:

Però aquest és el sentit mai oblidat, ni aleshores ni després: precisament perquè el Lager és una gran màquina per convertir-nos en animals; que fins en aquell lloc es pot sobreviure, i per això s'ha de voler sobreviure, per explicar-ho, per donar-ne testimoni; i que per viure és important esforçar-nos a salvar almenys l'esquelet, la carcassa, la forma de la civilització. Que som esclaus, estem privats de tots els drets, exposats a totes les ofenses, destinats a una mort gairebé segura, però que una facultat ens ha

⁸³ *Ibidem*, p.29.

⁸⁴ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.33.

⁸⁵ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit.*, p.29.

quedat i l'hem de defensar amb tota l'energia perquè és la darrere: la facultat de negar el nostre consentiment (...), per dignitat i per decència.⁸⁶

A més a més, destaca que aquesta pèrdua de la humanitat, és una pèrdua irremissible, en el sentit que l'animalització generada pels alemanys perdurarà un cop surtin del camp. És a dir, un cop alliberats pels russos continuaran conservant aquesta humanitat degradada.⁸⁷

Poden venir els russos: no trobaran més que els domats, els acabats, dignes ara de la mort inerme que ens espera.⁸⁸

En la mateixa direcció:

Destruir l'home és difícil, gairabé tant com crear-lo: no ha estat senzill, no ha estat ràpid, però ho heu aconseguit, alemanys. Heu-nos aquí dòcils davant les vostres mirades: per part nostra ja no heu de témer res: ni actes de revolta, ni paraules de desafiament, ni tan sols una mirada inculpatòria.⁸⁹

Un altre exemple que és precís d'exposar, és la reacció indiferent de Primo quan un barber dona a conèixer els diferents avenços de les tropes russes, que implicaven la proximitat de la fi del camp de concentració.

La notícia no va provocar en mi cap emoció directa. Ja feia molts mesos que no coneixia el dolor, l'alegria o el temor sinó d'aquella manera distanciada i allunyada característica del *Lager* i que es podia anomenar condicional: si ara tingués —pensava jo— la meva sensibilitat d'abans, aquest moment seria extremadament emocionant.⁹⁰

De la mateixa manera, en *L'home a la recerca de sentit*, s'observa que el tracte dels vigilants alemanys esdevé deshumanitzant, perquè la relació que estableixen amb els jueus no s'acosta ni al tracte que normalment té un amo amb el seu animal quan s'ha de castigar.

(...) el fet que aquell vigilant ni tan sols troba que valgui la pena insultar aquella figura malmesa i esparracada, la qual ja només té la virtut de recordar una figura humana per casualitat, aquella figura, en definitiva, que jo dec representar als seus ulls. (...). Jo, per força ho vaig interpretar com quan algú vol cridar l'atenció d'una bèstia, com quan recordem la seva «obligació» a un animal domèstic, amb el qual tenim tan poca relació que «ni tan sols» castiguem.⁹¹

Viktor Frankl també destaca l'eliminació de les emocions:

Aleshores la mort de les emocions normals avança sense parar.⁹²

Aquest aboliment de les emocions implica l'eliminació de la compassió davant del maltractament que reben els altres iguals, com per exemple, la immutació que senten quan veuen mutilar a un nen.

⁸⁶ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.53.

⁸⁷ Té certa semblança als versets bíblics del profeta Isaïes: "Així com tothom s'horritzaven de veure'l —ja que, de tan desfigurat, ni tan sols semblava un home i no tenia res d'humana la seva presència—. (Isaïes, 54, 14-15).

⁸⁸ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.202.

⁸⁹ *Ibidem*, p.203.

⁹⁰ *Ibidem*, p.206.

⁹¹ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.35.

⁹² *Ibidem*, p.32.

Frankl considera que aquesta insensibilització és conseqüència de la normalització del constant maltractament i de les injustícies que han de patir:

Ara pot mirar-s'ho tranquil, impassible i indiferent (...). Fàstic, horror, pietat, indignació... Tot plegat, emocions que de fet el nostre espectador ja no està en condicions de sentir en aquell moment. Al cap d'unes quantes setmanes de viure en un camp, els que sofrien, els malalts, els moribunds i els morts, tots plegats constituïen un espectacle tan corrent que ja no podia commoure.⁹³

Progressivament, a partir de les agressions, el tracte i les supressions que s'estableixen en el camp es va degradant la humanitat dels presos, provocant en ells un evident complex d'inferioritat, ergo que no puguin mantenir una consciència sòlida sobre qui realment són.

La major part dels presos estan, comprensiblement, turmentats per una mena de complex d'inferioritat. Tots nosaltres hem estat alguna vegada «algú» o, si més no, ens hem pensat que érem algú. Ara i aquí, però, són literalment tractats com si no fossin ningú (la impossibilitat de fer frontollar la consciència d'un mateix, si està consolidada en àmbits essencials —per exemple en l'àmbit espiritual— a causa de la situació al camp és evident; però ¿quantes persones, quants presos són els que tenen una consciència sòlida de si mateixos?).⁹⁴

A la vegada, en la mateixa línia que en l'obra de Primo Levi, aquesta deshumanització que afecta la identitat del pres, és la causa per la qual Frankl l'acaba denominant com: “cadàver vivent”.

Però la vivència de ser un «cadàver vivent» encara serà aprofundida a través de moments diversos.⁹⁵

Motiu de la deshumanització

Els dos autors viuen la degradació de la seva humanitat. Consideren que el motiu de la deshumanització es basa en la necessitat de suportar les quotidianes agressions físiques i mentals. Pel qual les acaben normalitzant com a defensa mental, generant d'aquesta manera el que Frankl anomena apatia, que acaba desembocant la irritabilitat.

Primo Levi descriu aquesta defensa mental davant les amenaces com:

Però no descanso: em sento objecte d'amenaces, de paranys, a cada momentestic a punt de contraure'm fent un espasme de defensa.⁹⁶

Viktor Frankl, a diferència, analitza directament els motius concrets que el porten a la deshumanització, és a dir, l'apatia i la irritabilitat:

Ara bé, l'apatia té també altres causes, i per tant no es pot entendre únicament com un mecanisme de defensa per part de la ment. També té causes físiques, igual que la irritabilitat, que, a banda de l'apatia, constitueix una de les característiques més destacables de la psique del pres. Entre el reguitzell de causes físiques tenim la fam i el dèficit de son.⁹⁷

⁹³ *Ibidem*, p.33.

⁹⁴ *Ibidem*, p.74.

⁹⁵ *Ibidem*, p.83.

⁹⁶ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.50.

⁹⁷ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.74.

Els somnis dels presos

És interessant destacar que en diferents ocasions els dos autors fan observacions molt similars, per exemple, dediquen fragments a parlar dels somnis dels presos. Primo els considera despietats i generadors de sofriment, ja que segons ell és un joc de la consciència que posa de manifest les necessitats i els desitjos dels presos, sense que aquests els puguin arribar a assolir.

Pobre del qui somia: el moment de consciència que acompanya el despertar és el pitjor sofriment de tots. Però no ens passa sovint, i no són somnis llargs: nosaltres no som més que animals cansats.⁹⁸

O bé:

Somien que mengen: també aquest és un somni col·lectiu. És un somni despietat (...). No sols es veuen els aliments, sinó que se senten a les mans, distinguibles i concrets, se'n percep l'olor deliciosa i forta; algú se'ls acosta fins a tocar la boca, però alguna circumstància qualsevol, cada vegada diferent, fa que l'acte no s'arribi a complir.⁹⁹

En canvi, Viktor Frankl, conscient que els motius d'aquests somnis són les mateixes mancances a causa del context en què estan vivint, en remarca el contrast entre la il·lusió i la realitat, però sempre des d'una postura clarament més positiva que Levi.

La no-satisfacció de les corresponents necessitats més primitives fa que el pres les satisfaci en les il·lusions primitives. El que aquest somieig ocasiona al somiador quan desperta a la realitat de la vida al camp i constata el terrible contrast entre la il·lusió del somni i la realitat de la vida al camp és tota una qüestió a part.¹⁰⁰

D'alguna manera relativitza el contrast del somni, perquè comprèn que la realitat a què estan sotmesos és molt pitjor que qualsevol malson.

I és que aleshores havia tingut plena consciència que cap somni, ni tan sols el més espavoridor, no podia ser tan dolent com la mateixa realitat que ens envoltava al camp de concentració, i que estava a punt de despertar algú perquè la vivia semiconscientment.¹⁰¹

Distribució de l'alimentació

Un altre dels aspectes en els quals coincideixen és en el debat de la distribució del pa. S'ha de tenir en compte que rebien molt poca porció de menjar, i per tal d'afrontar la fam se'l distribuïen. Per exemple, hi havia un col·lectiu de presos que considerava que era millor reservar la porció del pa pel llarg de tot el dia, i, en canvi, altres que pensaven que era millor menjar-se'l de forma immediata.

⁹⁸ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.58.

⁹⁹ *Ibidem*, p.82.

¹⁰⁰ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.40.

¹⁰¹ *Ídem*.

És interessant remarcar que, per l'autor italià, els únics capaços de reservar el pa al llarg del dia són els que porten menys temps al camp, cosa que mostra que per ell, la voluntat és una virtut de la qual només uns quants poden gaudir, i això alimenta la idea que la llibertat en el *Lager* és temporal i atresorada per uns quants privilegiats.

És ben sabut que només els Números Alts guarden a la butxaca el seu pa: cap de nosaltres, els veterans, està en condicions de conservar el pa durant una hora.¹⁰²

Per l'autor vienès la voluntat de reservar-se el pa està a l'abast de qualsevol; tothom pot escollir segons la seva llibertat, cosa que demostra una no determinació dels presos.

En això hi havia dos grans bàndols. Els uns estaven a favor de menjar-se tot el que ens donaven de seguida, cosa que representava un doble avantatge: primer, una vegada al dia podies anestesià la fam més criminal per un període de temps molt breu i, en segon lloc, et protegies contra el robatori i qualsevol altra pèrdua de la ració. El bàndol contrari, en canvi, exposava altres arguments.¹⁰³

Supervivència gràcies: interiorització i pensament

La negació de la voluntat de Levi deixa entreveure la seva idea de llibertat. D'alguna manera, per ell, el camp implica l'aniquilació de l'home, i, en conseqüència, l'anul·lació de les seves llibertats. No té en compte la dimensió espiritual o religiosa, i en diferents moments rebutja l'acte de pensar per tal d'evitar recordar.

A més, no únicament no té en compte la dimensió transcendental de l'home, sinó que la infravalora; qualsevol acte amb un caire religiós el rebaixa, ja que tot i ser jueu es defineix com a ateu, i ridiculitza qualsevol aferrament a la religió com a refugi davant la situació al camp.¹⁰⁴

Així doncs, nega la llibertat espiritual perquè no la contempla, i a la vegada rebutja la llibertat interior.

Tant és així que en l'entrevista amb Ferdinando Camon declara: "Si existeix Auschwitz no pot existir Déu",¹⁰⁵ declaració amb un to similar a la que fa el filòsof jueu, Theodor

¹⁰² Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.101.

¹⁰³ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.43.

¹⁰⁴ Tot i que Ian Thomson declara que en certes ocasions l'autor es contradia a si mateix, ja que tant nega l'existència de Déu, com en altres ocasions parla de la necessitat de la fe i la recerca d'una transcendència.

¹⁰⁵ Camon, F. (2012). *Si existeix Auschwitz, no puede existir Dios*. Altamarea Ediciones, pp.9-25.

Adorno,¹⁰⁶ referint-se al fet que “fer poesia després d’Auschwitz és un acte de barbàrie”.¹⁰⁷

A poc a poc s’imposa el silenci, i aleshores, des de la meua llitera que és el tercer pis, es veu i se sent que el vell Kuhn resa, en veu alta, amb la gorra al cap i balancejant el bust amb violència. Kuhn dóna gràcies a Déu perquè no ha estat escollit.

Kuhn és un insensat. ¿Que no veu, a la llitera del costat, Beppo el grec, que té vint anys i demà passat anirà a la cambra de gas, i ho sap, i s’està estirat i mirant fixament la bombeta sense dir res i sense pensar en res? ¿No ho sap Kuhn, que la pròxima vegada li tocarà a ell? (...). Si jo fos Déu escopiria a terra la pregària de Kuhn.¹⁰⁸

Pel que fa al fet de pensar, considera que és millor evitar-ho. D’alguna manera el record del passat només fa anhelar el que ja no posseeixen; acaba essent una decepció que no poden canviar.

I era tan cansat fer aquelles poques passes: i a més, en trobar-nos, ens posàvem a recordar i a pensar, i era millor no fer-ho.¹⁰⁹

Considera inútil el pensament, perquè li atribueix el sofriment del record i de l’expectativa. En un món on l’esperança no té cabuda, perquè normalment els esdeveniments són imprevisibles.

Al *Lager* pensar és inútil, perquè els esdeveniments es desenvolupen generalment de manera imprevisible; i és pernicios, perquè manté viva una sensibilitat que es font de dolor, i que alguna oportuna llei natural esmussa quan els sofriments sobrepassen un cert límit.¹¹⁰

Sorprenentment, en certs moments valora positivament el record, comprenent que pot arribar a ser una quelcom similar al que ell entén com a llibertat.

(...), i som capaços de pensar en les nostres mares i en les nostres dones, cosa que no passa habitualment. Durant algunes hores podem ser desgraciats a la manera dels homes lliures.¹¹¹

En aquest context, afirma que la saviesa la posseeix qui no intenta imaginar-se un futur, per tant, qui no manté una esperança que travessi l’enfilat del camp.

Érem vells *Häftlinge*: la nostra saviesa era «no intentar comprendre», no imaginar-se el futur, no turmentar-se sobre com i quan acabaria tot plegat: no fer ni fer-se preguntes.¹¹²

En canvi, a *L’home a la recerca de sentit*, l’autor des de la perspectiva hebrea, defineix

¹⁰⁶ Theodor Wiesengrund Adorno fou un filòsof, musicòleg i sociòleg alemany, així com un dels representants més importants de la teoria crítica de l’Escola de Frankfurt i de la filosofia marxista *Biografia de Theodor Adorno*. (s. f.). <https://www.biografiasyvidas.com/biografia/a/adorno.htm>

¹⁰⁷ Adorno, T. W, *Gesammelte Schriften 6*. Edición de Gretel Adorno y Rolf Tiedemann. Francfort del Meno: Suhrkamp, 1973, en Ibarlucía, R. (1999). Simiente de lobo: Celan, Adorno y la poesía después de Auschwitz. *Trans/Form/Ação*, 21–22(1). <https://doi.org/10.1590/s0101-31731999000100011>, pp.131-150.

¹⁰⁸ Levi, P. *Si això és un home*. op.cit, p.177.

¹⁰⁹ *Ibidem*, p.48.

¹¹⁰ *Ibidem*, p.233.

¹¹¹ *Ibidem*, p.104.

¹¹² *Ibidem*, p.158.

l'home com a una unitat tridimensional, entre el físic, la dimensió psíquica i l'espiritual,¹¹³ així doncs, en el *Lager*, d'aquestes tres la que ha perdut és la llibertat física, i en certa manera, si no treballa la voluntat i l'actitud, pot perdre també la dimensió psíquica¹¹⁴, però la que no pot ser sostreta és l'espiritual, també denominada com a "l'inconscient espiritual", ja que segons la seva concepció aquesta és la dimensió específicament humana, i és la que pot atorgar un motiu per sobreviure, i un sentit a aquest sofriment.

L'interès religiós dels presos, mentre germina, és el més sincer que hom pot imaginar. L'intern que fa poc que ha arribat al camp sovint se sorprèn, no sense emoció, davant la intensitat i la profunditat del sentiment religiós.¹¹⁵

Afirma contundentment que la llibertat espiritual no és confiscable.

Aquesta llibertat espiritual de l'home, que fins al moment de la nostra darrera alenada ningú no ens pot robar, és la que fins al moment de la nostra darrera alenada també ens dóna l'ocasió de modelar-nos una vida plena de sentit.¹¹⁶

De la mateixa manera, considera que la supervivència no depèn de tenir uns trets físics més robustos i esvelts, sinó, una capacitat intel·lectual i, una vida interior viva, que permeti als presos allunyar-se de l'entorn al qual estan condemnats a viure.

És possible que, a pesar de la seva disposició d'esperit relativament feble, les persones sensibles acostumades de sempre a una vida intel·lectualment intensa per aquesta mateixa raó visquin dolorosament la situació externa de la vida al camp, i que, en canvi, la visquin menys destructivament amb relació al seu ésser intel·lectual. Són persones a les quals resta oberta la possibilitat d'aïllar-se d'aquell ambient horrorós i retornar a un món intel·lectualment lliure i interiorment ric. Només d'aquesta manera es pot entendre que de vegades les constitucions més delicades puguin, paradoxalment, sobreviure a la vida al camp de concentració millor que no pas les naturaleses més robustes.¹¹⁷

Una de les maneres que usa per alliberar-se de la nul·litat física, és el record actiu. No només recorda a la seva dona, sinó que hi manté diàlegs, i aquesta mateixa actitud és la que adopten, de forma generalitzada, tots els presos supervivents.

Mentre ensopeguem quilòmetres i quilòmetres, fanguejant per la neu o bé relliscant en algunes clapes de gel, repenjant-nos l'un en l'altre, ajudant-nos a alçar-nos i arrosegant-nos cap endavant, ja no se sent cap paraula, però en aquest moment sabem que cadascun de nosaltres tan sols pensa en la seva dona.¹¹⁸

La conversa amb la seva dona, de la qual desconeix si està viva o no, és l'estímul que l'ajuda a sobreportar qualsevol situació, essent l'amor l'antídot de l'home al camp.

¹¹³ Vegeu què diu Flores a l'estat de la qüestió a l'apartat de la noció de l'home per Viktor Frankl, específicament a la pàgina 18.

¹¹⁴ Vegeu a l'estat de la qüestió a l'apartat de la influència del text hebraic en la noció de l'home, específicament a la pàgina 19.

¹¹⁵ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit.*, p.45.

¹¹⁶ *Ibidem*, p.78.

¹¹⁷ *Ibidem*, p.47.

¹¹⁸ *Ibidem*, p.48.

Tinc converses amb la meua dona. Sento com em contesta. la veig somriure, veig la seva mirada estimuladora i encoratjadora, i la seva mirada —real o no— irradia ara més llum que el sol que acaba de sortir.¹¹⁹

Aquest record li dóna motius per lluitar, i força per continuar endavant.

Llavors m'adono que no sé en absolut si la meua dona és viva! Aleshores sóc conscient d'una cosa... Ho he après ara: com menys parla l'amor de l'existència física d'una persona, més profundament està parlant de l'ésser espiritual de la persona estimada, del seu «ésser-així», tal com en diuen els filòsofs, i en certa manera del seu «ésser-aquí», del seu ésser-aquí-amb-mi (...). Que la persona estimada visqui o no visqui, segons, com ja no em cal en absolut saber-ho: al meu amor, als meus pensaments amorosos, a l'aparença amorosa de la seva figura espiritual, tot això ja no els pot importar gens.¹²⁰

De la mateixa manera, demostra que tots els que tenen un motiu per viure, és a dir, li donen un sentit a la seva vida, són els que segons ell acaben sobrevivint, perquè tenen esperança, uns objectius a complir i una lluita.

Tots dos addueixen d'aquella manera tan característica que «ja no esperaven res de la vida». Però en tots dos casos va ser útil demostrar-los que la vida esperava alguna cosa d'ells, que hi havia alguna cosa en aquesta vida, en el futur, que els esperava. En efecte, va resultar que a un d'aquells homes l'esperava una persona: el seu fill, al qual l'unia un amor idolàtric, «esperava» el seu pare a l'estranger. A l'altre, no l'«esperava» cap persona sinó una cosa: la seva obra!¹²¹

Efectes de la interiorització per contemplar

Aquesta interiorització de la qual s'ha parlat té una implicació en la contemplació positiva del *Lager*, com a art i bellesa.

Per una part, en l'obra de *Si això és un home*, la mancança d'una interiorització enfocada al pensament i a la vida espiritual denota una descripció negativa i grisa. Tot el que conforma Auschwitz conté lletjor i forma part d'una amenaça constant.

Al voltant tot és enemic. Damunt nostre ens persegueixen els núvols malignes, per separar-nos del sol; per tots costats ens oprimeix la desolació angoixosa de la filferrada.¹²²

També es mostra encegat pel sofriment, incapaç de trobar quelcom positiu en allò que és irremeiable.

Aquest immens embull de ferro, de ciment, de fang i de fum és la negació de la bellesa.¹²³

Per altra part, la segona obra ens mostra el contrari:

Aquesta tendència a la interiorització, vàlida en el cas d'alguns presos, desemboca en un punt en què s'ofereix la possibilitat d'una vivència més intensa de l'art i la natura. I la intensitat d'una vivència tal pot fer-nos oblidar totalment l'entorn i aquella esgarrifosa situació en conjunt.¹²⁴

¹¹⁹ *Ídem.*

¹²⁰ *Ibidem*, p.50.

¹²¹ *Ibidem*, p.91.

¹²² Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.55.

¹²³ *Ibidem*, p.98.

¹²⁴ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.51.

La interiorització és la via d'escapament que permet mantenir la llum en els rostres d'uns presos que desconeixen si tindran futur, però que són capaços de contemplar la bellesa que els envolta.

I la intensitat d'una vivència tal pot fer-nos oblidar totalment l'entorn i aquella esgarrifosa situació en conjunt. Si durant el viatge en tren des d'Auschwitz a un camp de Baviera algú hagués vist els nostres rostres, radiants i encisats davant la resplendor capvespral dels cims de les muntanyes de Salzburg, que vèiem a través de les finestrelles enreixades d'un vagó que transportava presos, no hauria pogut creure mai de la vida que aquells eren els rostres d'unes persones que pràcticament consideraven la seva vida desnonada.¹²⁵

L'humor per a la conservació de la vida

Evidentment, tot i sobreviure en el camp, ambdós escriptors desvelen que hi havia dies més bons i altres de més dolents, la forma de descriure-ho és interessant per l'humor que usen.

El primer, Primo Levi, tot i descriure un context realment molt positiu, sense una necessitat concreta, acaba esmentant la fam, trencant el discurs optimista que en un principi havia començat.

Avui és un bon dia. Mirem al nostre voltant, com cecs que haguessin recuperat la vista, i ens mirem els uns als altres. Mai no ens havíem vist al sol: algú somriu. Si no fos per la gana!¹²⁶

El segon, en canvi, expressa una realitat que objectivament és negativa. Després d'una dura i llarga jornada de treball els fan estar drets durant moltes hores, però la seva perspectiva és completament diferent, no busca la queixa, sinó una actitud positiva, fins i tot amb un punt d'humor que li permet relativitzar la situació.

I la bona lluna va fer que riguéssim i féssim tabola malgrat tot el que vam haver d'aguantar durant les hores següents (...). I a pesar de tot, no podíem sinó estar d'allò més emocionats!¹²⁷

Són varies les ocasions on Frankl descriu d'una manera irònica i positiva les situacions viscudes, definint-les com a "miserables «alegries»".¹²⁸

Prou que n'estàvem, de contents, quan al vespre, per exemple, abans d'anar a jeure, ens podíem treure els polls.¹²⁹

Fins i tot afirma que és i pot ser feliç.

Però que contents que estem!; sí que feliços malgrat tot!¹³⁰

¹²⁵ *Ídem.*

¹²⁶ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.99.

¹²⁷ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit.*, p.57.

¹²⁸ *Ibidem*, p.58.

¹²⁹ *Ídem.*

¹³⁰ *Ibidem*, p.60.

Canvis d'hàbitat

En moments diferents, gràcies a la seva formació professional, els dos autors canvien d'hàbitat. Primo Levi té la possibilitat de passar els dies freds de l'hivern tancat treballant en un laboratori amb calefacció, més alimentació, i amb la possibilitat temporal de començar a escriure el seu llibre. Mentre que Frankl, en presentar-se voluntari com a metge en un camp de malalts de tifus, canvia de camp. Gràcies a això, no ha de suportar les condicions deplorables del treball físic. Això no obstant, objectivament parlant, la seva situació és notablement pitjor que la de Levi.

A *Si això és un home*, s'observa clarament que el que es destaca són els beneficis que rep gràcies a ser escollit per a treballar en un laboratori. També es compara amb els seus iguals, que no gaudeixen dels seus privilegis.

Al laboratori la temperatura és meravellosa: el termòmetre marca 24°. Que ens posin a rentar els estris de vidre, o a escombrar el terra, o a transportar les bombones d'hidrogen, qualsevol cosa a condició de quedar-nos aquí dintre, i tindrem resolt el problema de l'hivern. I a més, ben mirat, el problema de la gana tampoc hauria de ser difícil de resoldre. (...). Pel que sembla, doncs, la sort, recurrent camins insospitats, ha fet que nosaltres tres, objecte d'enveja per als deu mil condemnats, no tinguem aquest hivern ni fred ni gana.¹³¹

No només ha accedit a una feina més senzilla i agradable en tots els sentits, sinó que també li faciliten eines per tal que pugui destinar temps a la seva formació.

Jo en canvi,estic assegut tot el dia, tinc una llibreta i un llapis, i fins m'han donat un llibre perquè em refresqui la memòria sobre els mètodes analítics.¹³²

Tanmateix, es mostra sempre insatisfet, és conscient dels avantatges dels quals disposa, però està massa submergit en el seu propi patiment. L'ego i l'egoisme fan que no pugui realment gaudir dels seus avantatges.

Els companys del *Kommando* m'envegen, i amb raó; que potser no tinc motius per estar content? Però així que, de bon matí, m'escapoleixo de la fúria del vent i travesso el llinard del laboratori, vet aquí al meu costat la companya de tots els moments de treva, del *Ka-Be* i dels diumenges de descans: el turment de recordar, la vella i ferotge pruija de sentir-se home, que m'escomet com un gos en el moment en què la consciència surt de la foscor. Aleshores agafó el llapis i la llibreta i escric allò que no sabria dir a ningú.¹³³

A *L'home a la recerca de sentit*, l'autor és conscient que gràcies a l'oferiment d'un metge en cap, ell va poder sobreviure d'una mort segura causada pels treballs forçats.

Tanmateix, en aquella època vaig tenir molta més sort. Quan després del quart dia havia de ser assignat

¹³¹ Levi, P. *Si això és un home*. op.cit, p.190.

¹³² *Ibidem*, p.191.

¹³³ *Ibidem*, p.192.

al torn de nit —un torn que m'hauria significat la mort segura—, tot d'una el metge en cap va irrompre dins la barraca i em va proposar que em presentés voluntari per al servei mèdic en un altre camp, en un camp per a malalts de tifus.¹³⁴

A més a més, és interessant descobrir no només la seva gratitud, sinó també l'actitud servicial, despreocupada i entregada davant la nova tasca que ha d'emprendre.

Com a metge, poder ajudar una mica als companys malalts em semblava, sense cap mena de dubte, que tenia més sentit que no pas anar vegetant i finalment rebentar-me la salut.¹³⁵

Aquesta es mostra en diferents moments de l'obra, però un de puntal, on es demostra la personalitat optimista, íntegra i bona de Frankl. Quan, sense saber si la seva decisió suposarà la seva fi, posa per davant les necessitats dels malalts abans que les seves.

Al metge en cap jo li queia bé, i a tres quarts de deu del vespre em va dir confidencialment: «He dit als de les oficines que encara ets a temps d'esborrar-te de la llista, tens de temps fins les deu!». Li dono a entendre que no m'interessa, que més aviat he après a seguir el camí directe o, si es vol dir així, a deixar que el destí segueixi el seu curs. «Em quedo amb els companys malalts», li dic. Els seus ulls m'acariciaven amb una mirada compassiva, com si ell intuís que... M'allarga la mà sense dir res, com si no es tractés d'un comiat de per vida sinó de la meua vida.¹³⁶

Paper de l'actitud, les decisions i la voluntat

Seguint el pensament de Frankl, l'actitud, la decisió i evidentment la voluntat, són els determinants que configuren el destí de l'home al camp.¹³⁷ També són clau per a la llibertat de la persona.

Per aquest motiu, gràcies l'actitud projectista, Frankl pot superar el conjunt de desgràcies que es veu obligat a viure, mentre que la manca d'actitud de Levi acaba suposant la seva pròpia mort.

Levi, en canvi, és conscient de la manca de voluntat que assumeixen els presoners, en el sentit de respondre de forma automàtica a les exigències dels alts càrrecs, conformant-se sense voluntat a no seguir un criteri propi, sinó la inèrcia dels altres.

Quan aquesta música sona, nosaltres sabem que els companys, en la boira de fora, surten en marxa com

¹³⁴ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.60.

¹³⁵ *Ídem*.

¹³⁶ *Ibidem*, p.67.

¹³⁷ Aquests tres actes m'han fet descobrir la possible relació que es pot establir amb el pensament de Balmes, qui afirma, mitjançant el proverbi «Cada cual es hijo de sus obras», que davant d'un món imprevisible, la infelicitat a causa de la desgràcia, és un sentiment generat per la fixació a un problema —sense comprendre que la nostra vida està configurada per moltes altres coses a més del possible problema— pel qual no ens en responsabilitzem, ans el contrari, jutgem i busquem culpables per tal de sortir-ne impunes. Dit d'una altra manera, la manca de tenir una actitud objectiva i positiva acaba influenciant al tarannà i les decisions que un emprèn, generant-se un mateix la pròpia desgràcia. (Balmes, J. (1948). *Filosofia fundamental*, a: Balmes, J. *Obras completas*, vol. 3. Biblioteca de autores cristianos. <https://archive.org/details/obrascompletas03balm/page/n1/mode/2up?view=theater>, pp.700-706).

autòmats; les seves ànimes estan mortes i la música els empeny, com el vent les fulles seques, i substitueix la seva voluntat. Ja no hi ha voluntat.¹³⁸

El fet de no tenir voluntat implica acollir una actitud fràgil sense decisió.

(...) es probable que també jo, si no m'hagués sentit tan dèbil, hauria seguit l'instint del ramat; el terror és eminentment contagiós, i l'individu aterrit busca en primer lloc la fugida.¹³⁹

No obstant això, aquesta actitud conformista i automàtica, no es mostra de la mateixa manera al llarg de tota l'obra, ja que afirma que la lluita per la supervivència, que implica vèncer les adversitats del dia a dia —com el cansament, la fam o el fred—, en certa manera atorga un creixement pel que fa a la paciència i a la voluntat. A la vegada, però, suposa l'aniquilació de la dignitat de l'ésser humà.

Cal remuntar el corrent; presentar batalla cada dia i cada hora al cansament, a la fam, al fred i a la inèrcia que en deriva; resistir als enemics i no tenir pietat per als rivals; agusar l'enginy, enfortir la paciència, acréixer la voluntat. O, també, ofegar tot rastre de dignitat i apagar tot besllum de consciència, baixar a l'arena com a bèsties contra bèsties, deixar-se dur per les insospitades forces subterrànies que mantenen les estirps i els individus en els temps cruels.¹⁴⁰

Aquesta última contradicció esmentada triomfa quan la lluita esdevé la voluntat de sobreviure per complir l'objectiu d'evidenciar i explicar tot el suplici viscut.

Potser també em va ajudar el meu interès, que no va minvar mai, per l'ànima humana i la voluntat de sobreviure (que era comuna en molts), sinó de sobreviure amb la finalitat concreta d'explicar les coses que havíem presenciat i que havíem suportat.¹⁴¹

Per altra banda, Frankl confirma en diferents ocasions que la llibertat no està sostreta totalment en el *Lager*, encara més, considera que la voluntat, l'actitud i la decisió són quelcom que depèn de l'home.

Per exemple, sosté que l'existir o el no existir està condicionat per les decisions que pren el pres.

La vida al camp comporta decisions que de sobte han de ser preses en qüestió de moments i que constitueixen una opció entre existir i no existir.¹⁴²

A la vegada, és coneixedor dels límits de la persona, de la degradació de la seva vida intel·lectual i de la manca de llibertat física; és conscient que la supervivència a vegades depèn de l'arbitrarietat, i la sensació que el destí està condicionat per les decisions que pren.

Fins aquí la caracterització de l'apatia i de l'embotornament de l'esperit que s'empara del pres durant el temps que dura la seva estada al camp, que en general degrada la seva vida intel·lectual al nivell més primitiu, el converteix en un objecte del destí o bé de l'arbitrarietat dels vigilants i, finalment, acaba de

¹³⁸ Levi, P. *Si això és un home*. op.cit, p.67.

¹³⁹ *Ibidem*, p.208.

¹⁴⁰ *Ibidem*, p.127.

¹⁴¹ *Ibidem*, p.276.

¹⁴² Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit*. op.cit, p.68.

fer-li sentir l'esverament d'haver de controlar el seu propi destí, és a dir, d'haver de prendre decisions.¹⁴³

A més a més, clarament assenyala que la llibertat és l'últim vestigi de la llibertat que poden usurpar.

(...) al camp de concentració t'ho poden prendre tot menys una cosa: l'últim vestigi de llibertat per adoptar una actitud o una altre davant determinades condicions. I hi havia «una actitud o una altra»!¹⁴⁴

Manté que, fins a cert punt, la transformació de l'home és una decisió personal, així doncs, és lliure per decidir en què es vol convertir, si vol ser el típic pres deshumanitzat, conformista, i sense miras, com Primo Levi, o bé el que lluita per garantir la seva humanitat conservant la dignitat humana.

El primer tipus de pres, és el que no és lliure, segueix un cànon estipulat sense pensament ni humanitat, en canvi, el segon, és aquell qui lluita, qui no es deixa emportar per la inèrcia, qui decideix, qui manté una actitud concreta davant la vida, i qui amb la voluntat evita caure en l'animalització.

En últim terme, és obvi que el li passa a una persona interiorment, allò en què el camp «l'ha convertida» aparentment, és el resultat d'una decisió personal. En principi, doncs, fins i tot en aquestes circumstàncies tots els homes poden decidir fins a un cert punt en què es convertiran des del punt de vista psíquic: en un típic «pres de camp de concentració» o bé en un ésser humà que també al camp continua sent un ésser humà i continua conservant la dignitat humana.¹⁴⁵

Deixar de mirar el present per encallar-se al passat comporta perill, comporta una desvaloració de la vida que no permet la superació interna i, per tant, tot es converteix en «absurd», perdent d'aquesta manera el sentit de la vida.

En un altre context ja hem parlat de la tendència a girar els ulls cap al passat. Tal actitud serveix per desvalorar el present, juntament amb els seus horrors. Tanmateix, la desvaloració del present, de la realitat que ens envolta, comporta un cert perill.¹⁴⁶

Concepte de destí

És interessant descobrir que els dos autors utilitzen constantment el concepte “destí”. Tanmateix, l'usen amb finalitats divergents, cosa que novament revela aspectes de la personalitat dels dos autors.

Per començar, Primo Levi la fa servir de dues maneres, com a sinònim d'un futur imprevisible i com un esdevenidor que sol tenir un final tràgic.

¹⁴³ *Ibidem*, p.73.

¹⁴⁴ *Ibidem*, p.77.

¹⁴⁵ *Ibidem*, p.78.

¹⁴⁶ *Ibidem*, p.84.

Per exemple, en el primer cas:

Però quan està en joc el propi destí els homes són molt rarament raonables: prefereixen en tot cas les posicions extremes; per això, segons el seu caràcter, entre nosaltres uns s'han convençut immediatament que tot està perdut, que aquí no es pot viure i que el final és segur i està pròxim; d'altres que, per molt que dura que sigui la vida que ens espera, la salvació és probable i no llunyana, i si tenim fe i força, tornarem a veure les nostres cases i els nostres éssers estimats. Les dues classes, la dels pessimistes i la dels optimistes, no estan, però, tan ben diferenciades: no perquè els agnòstics siguin molts, sinó perquè la majoria, sense memòria ni coherència oscil·la entre les dues posicions límit, segons l'interlocutor i el moment.¹⁴⁷

O també:

L'any passat (...). Tenia una enorme, arrelada i estúpida confiança en la benevolència del destí, i matar i morir semblaven coses estranyes i literàries. Els meus dies eren feliços o tristos, però els enyorava tots, tots eren plens i positius.¹⁴⁸

Però també utilitza el concepte de destí seguint l'altra idea, com a una fatalitat.

El metge estava insòlitàment alegre, semblava que anés begut. El coneixia, era un home culte, intel·ligent, egoista i calculador. (...). Li vam fer alguna pregunta sobre què seria de nosaltres. Va respondre que probablement els alemanys ens abandonarien al nostre destí: no, no creia que ens matessin. No s'esforçava gaire a amagar que pensava el contrari, la seva mateixa alegria era prou significativa.¹⁴⁹

De la mateixa manera, Frankl utilitza el terme destí per al·ludir diferents conceptes, entre altres, futur, realitat i atzar. Tots aquests els emprava per esculpir el significat del sentit de la vida, fins i tot en el sofriment.

En diferents ocasions fa ús del terme per parlar de l'aspiració de l'home per accedir a la veritat, aquesta és manifesta en el fet que l'amor ha de ser i és la meta més elevada que tota persona ha d'atènyer, una idea que pot semblar molt romàntica, però que a ell el salva en diferents ocasions.

(...) per primera vegada a la vida experimento la certesa d'allò que tants pensadors han presentat com el darrer gest de la veritat extreta de la seva vida i que tants poetes han cantat; la veritat que l'amor és en certa forma la darrera meta i la més elevada a la qual l'ésser humà és capaç de llançar-se.¹⁵⁰

Quan la connotació de la paraula es basa en un futur atzarós, no es mostra angoixat per la idea, sinó que compren la línia de la vida amb serenitat.

Li dono a entendre que no m'interessa, que més aviat he après a seguir el camí directe o, si es vol dir així, a deixar que el destí segueixi el seu curs.¹⁵¹

Per altra banda, el terme «destí», també designa una realitat que pot ser adversa, és a dir, el

¹⁴⁷ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.47.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p.195.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p.208.

¹⁵⁰ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.49.

¹⁵¹ *Ibidem*, p.67.

terme fa referència al context del camp, i el compara amb la realitat dels malalts incurables, afirmant que sigui quin sigui el context, al dolor se li pot trobar un sentit.

Però, encara que només hi hagués hagut una sola persona, hauria servit com a testimoni del fet que l'ésser humà interiorment pot ser més fort que el seu destí extern, i no tan sols al camp de concentració. A tot arreu l'ésser humà es veu confrontat amb el destí i acarat a la decisió de forjar una obra personal a partir de la seva circumstància purament dolorosa. Pensem només en el destí de les persones malaltes, en especial dels malalts incurables.¹⁵²

Seguint la línia del sentit, Frankl afirma que el destí són les exigències de la vida que hem de dur a terme per tal d'efectuar la nostra missió a la terra. Així doncs, el destí és un regal que s'ha d'acollir.

(...) (la vida tal i com la interpretem aquí no és res més d'imprecís, sinó una cosa concreta cada vegada, i per consegüent, les exigències de la vida també són per a cadascun de nosaltres del tot concretes). És a dir, una concreció que implica el destí de la persona, que és únic i singular per a cadascun de nosaltres.¹⁵³

Ho mostra molt clarament amb una conversa que va tenir amb una noia jove.

Aquesta jove sabia que moriria al cap de pocs dies. Tanmateix, quan hi vaig parlar, estava alegre. «perquè en la meua anterior vida de burgesa estava massa consentida i no em prenia seriosament els meus anhels espirituals». Els seus darrers dies estava completament immersa en les profunditats.¹⁵⁴

Aquest últim fragment permet entreveure el que més tard es compara: el sentit de la vida en els dos autors.

Percepció de l'existència provisional

El *Lager* és una realitat que es va assumint gradualment, l'acceptació varia segons la percepció dels diferents autors. Per exemple, Levi només en fa una descripció sense ressaltar-ne trets psicològics, però comprenent de forma objectiva les decisions que poden emprendre els diferents presos segons com contemplen el futur; en canvi, el doctor hi destaca aspectes com la mateixa temptació, la superació, la interioritat, etc.

Per exemple, Primo defineix dos tipus de persona, les que s'han donat per vençudes, i les que conserven l'esperança:

(...) per això, segons el seu caràcter, entre nosaltres uns s'han convençut immediatament que tot està perdut, que aquí no es pot viure i que el final és segur i està pròxim; d'altres que, per molt que dura que sigui la vida que ens espera, la salvació és probable i no llunyana, i si tenim fe i força, tornarem a veure les nostres cases i els nostres éssers estimats.¹⁵⁵

¹⁵² *Ibidem*, p.80.

¹⁵³ *Ibidem*, p.89.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p.81.

¹⁵⁵ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.47.

De la mateixa manera, de forma realista, concep el *Lager* com una injusta realitat imposada sense un límit de temps. És a dir, és conscient que el camp no és conseqüència de quelcom que hagi fet malament, no és un càstig, sinó, una existència assignada durant un període indefinit de temps.

Per a nosaltres, el Lager no és un càstig; per a nosaltres no hi ha cap terme previst, i el Lager no és altra cosa que la classe d'existència que ens ha estat assignada, sense límits de temps, dins d'organisme social germànic.¹⁵⁶

Més endavant, fa una nova distinció de les dues classes de presos, aquells a qui ell considera salvats, i aquells que considera enfonsats, ja que viuen en una derrota contínua.

En canvi, ens sembla digne d'atenció aquest fet: és palès que hi ha entre els homes dues categories particularment diferenciades: els salvats i els enfonsats. Altres parelles de contraris (els bons i els dolents, els savis i els estúpids, els covards i els valents, els desgraciats i els afortunats) són força menys clares, semblen menys congènites, i sobretot admeten gradacions intermèdies més nombroses i complexes.

Aquesta divisió és molt menys evident en la vida ordinària.¹⁵⁷

També Frankl parla d'aquesta distinció de presos, però ho enfoca des del motiu pel qual hi ha presos «enfonsats». Aquest és la desvaloració de la realitat a causa de viure exclusivament en l'existència provisional, és a dir, sense mires al futur.

L'absoluta desvaloració de la realitat, tal com s'escau a la mena d'existència provisional del pres d'un camp, és la total temptació de deixar-se anar atès que «tot és absurd» es miri com es miri. Aquestes persones obliden que moltes vegades una situació externa extremament difícil els proporciona precisament la possibilitat de superar-se a si mateixos interiorment.¹⁵⁸

De la mateixa manera especifica que l'actitud de donar-se per vençuts prové de la incapacitat de valorar i saber viure l'existència del moment,¹⁵⁹ per saber viure el futur és necessari saber viure el present. Per tant, els manca la percepció de l'existència provisional, provoca que les dificultats soguin el motiu que acaben engolint l'home i la seva esperança.

En lloc d'estructurar les dificultats externes de la vida al camp com una prova de la seva resistència, no es prenen seriosament la seva existència actual i la degraden a categoria de cosa aliena a la realitat, davant de la qual el millor és recloure's lliurant-se més que mai a la vida d'abans. Aleshores la vida d'aquestes persones, en lloc d'enlairar-se fins al sublim, s'embarranca justament quan les dificultats són summament grans que hi hauria condicions bàsiques per aconseguir-ho.¹⁶⁰

És important comprendre que per l'autor el qui no preveu una existència provisional justament no sap ni pot viure enfocat a un objectiu, és a dir, projectant-se a un futur, i això

¹⁵⁶ *Ibidem*, p.113.

¹⁵⁷ *Ibidem*, p.119.

¹⁵⁸ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.84.

¹⁵⁹ Sabent estructurar les dificultats, i atorgant a cada cosa la importància que realment té. Per tant, sabent relativitzar els problemes.

¹⁶⁰ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.84.

implica una decadència interna, perquè una vida sense aspiracions, objectiu o projectes, acaba essent una vida buida, desorientada i mancada l'esperança.

Com és sabut la paraula llatina *finis* té dos significats: «final» i «objectiu». Doncs bé, una persona que no està en condicions de preveure una forma d'existència provisional tampoc no està en condicions de viure amb un objectiu. Aquesta persona ja no pot existir, com qualsevol persona amb una existència normal, projectant-se en el futur, per la qual cosa l'estructura global de la seva vida interior es veu modificada. Es produeixen símptomes interns de decadència, tal com ja coneixem en altres àmbits de la vida.¹⁶¹

Educació per superar la derrota interior

Els dos autors observen les dues classes de presos existents, els vencedors i els enfonsats, tanmateix, Primo no esmenta solucions concretes per revertir aquesta situació; en canvi, Frankl es recolza en l'educació com a eina per a la seva resolució.

Per aconseguir-ho, s'ha d'orientar l'existència provisional a un objectiu de futur.

Així doncs, queda clar que qualsevol temptativa de contrarestar les manifestacions psicopatològiques causades al pres per la vida al camp —bé recorrent a una psicoteràpia o, si més no, a procediments psiquiàtrics— s'ha de proposar el redreçament personal del pres malgrat el camp, de tal manera que els esforços aniran dirigits a orientar-lo cap a un futur, cap a un objectiu de futur.¹⁶²

Frankl també reconeix que hi ha certes persones que ja han fet aquest exercici, des d'una perspectiva moral, cosa que els permet superar qualsevol situació, per més complexa i difícil que pugui arribar a ser.

La majoria d'ells tenien alguna cosa que els sostenia moralment, i de vegades es tractava de quelcom relacionat amb el futur. Perquè és propi de l'ésser humà el fet de viure només si hi ha una perspectiva, o sigui, una mena de sub specie aeternitatis. És des d'aquesta perspectiva que l'home sempre troba aixopluc, fins i tot en els moments més delicats de la seva existència.¹⁶³

Per exemple el seu company F., qui pensant —a causa d'un somni— que el camp acabaria en un dia determinat, l'estat d'ànim li defalleix, influint en la seva capacitat de resistència que acaba suposant la seva mort. De manera que, la decisió de rendir-se té conseqüències mortals.

De segur que qui coneix les estretes relacions que hi ha entre l'estat d'ànim d'una persona —i, en conseqüència, entre sentiments com el valor i l'esperança, o la manca de valor i d'esperances per una banda i la capacitat d'immunitat de l'organisme per l'altra— ha de comprendre els efectes mortals que pot arribar a tenir el brusc esfondrament en la desesperança i el descoratjament: el meu company. (...) La seva fe en el futur, la seva voluntat de viure, va defallir, i llavors el seu organisme va sucumbir a la malaltia i, per tant, la veu del somni tenia raó.¹⁶⁴

Concepció del futur

La concepció que tenen del futur està estretament lligada amb el sentit de vida que

¹⁶¹ *Ibidem*, p.82.

¹⁶² Levi, P. *Si això és un home*. *op.cit*, p.85.

¹⁶³ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit*. *op.cit*, p.85.

¹⁶⁴ *Ibidem*, p.88.

contemplen.

Primo fa al·lusió a la felicitat com a preludi de la seva concepció del futur. Afirmar que no existeix una felicitat perfecta, però tampoc existeix una infelicitat perfecta, a causa de la finitud de l'home. Així mateix, comprèn que la imprevisibilitat del futur a la que estem condemnats, o bé aporta esperança (i, per tant, certa confiança en l'esdevenir) o incertesa (i, per tant, certa angoixa pel demà). Al llarg de l'obra mostra la seva afecció pel segon, la imprevisibilitat li causa angoixa.

A la vida tothom descobreix, més o menys aviat, que la felicitat perfecta no és assolible, però pocs es paren a pensar, en canvi, en la consideració oposada: que tampoc no és assolible una infelicitat perfecta. Els moments que s'oposen a la realització de tots dos estat límit són de la mateixa naturalesa: deriven de la nostra condició humana, que és enemiga de tota infinitud. Si oposa el nostre sempre insuficient coneixement del futur; i això s'anomena, en un cas esperança, i en l'altre, incertesa del demà. S'hi oposa la seguretat de la mort, que imposa un límit a tota alegria, però també a tot dolor.¹⁶⁵

En diferents ocasions, l'autor italià, distingint-se dels vius, com si els presos fossin morts, demostra la seva falta de confiança pel que fa al futur, i inevitablement pel que fa al present, ja que si no veu el futur, difícilment aprendrà a viure el present. Per aquest motiu, sentència el seu present, assegurant que “la història s'havia aturat”.

Per als homes vius les unitats de temps tenen sempre un valor, el qual esdevé més gran, com més grans són els recursos interiors de qui les recorre; però per a nosaltres, hores, dies i mesos es capgiraven amb indolència del futur al passat, sempre massa lents, matèria vil i supèrflua de què intentàvem desfer-nos com més aviat millor. Acabat el temps en què els dies s'encalçaven vivaços, preciosos i irreparables, el futur era davant nostre gris i inarticulat, com una barrera insalvable. Per a nosaltres, la història s'havia aturat.¹⁶⁶

Endemés comprèn que és millor sobreviure sense imaginar-se un futur i, a la vegada, sense plantejar-se preguntes, és a dir, viure indiferent a allò que succeeix.

Érem vells *Häftlinge*: la nostra saviesa era «no intentar comprendre», no imaginar-se el futur, no turmentar-se sobre com i quan acabaria tot plegat: no fer ni fer-se preguntes.¹⁶⁷

Tot i que Primo no espera res del futur és coneixedor de les decisions d'altres presos per garantir la seva pròpia supervivència, aquest és el cas d'Alfred L., qui desenvolupa —a diferència de la resta de presos, que són com un ramat i viuen seguint la mentalitat provisional— una mentalitat a llarg termini, mitjançant la disciplina i la lluita interior, i així obté el respecte que li possibilitarà la seva permanència al *Lager*.

El seu pla amb efecte a llarg termini, cosa que encara és més notable pel fet que havia estat concebut en un ambient en què dominava la mentalitat del provisional; i L. el va dur amb rígida disciplina interior, sense pietat per a ell ni, amb més motiu, per als companys que li podien barrar el camí. L. sabia que entre que et considerin poderós i convertir-te efectivament en tal el pas és curt, i que arreu, però especialment enmig de l'anivellament general del Lager, un aspecte respectable és la millor garantia

¹⁶⁵ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.19.

¹⁶⁶ *Ibidem*, p.159.

¹⁶⁷ *Ibidem*, p.158.

perquè et respectin. Es va preocupar per sobre de tot de no ser confós amb el ramat (...).¹⁶⁸

En canvi, Frankl té una concepció completament diferent, considera que el futur és el que allibera a l'home de la realitat i del sofriment del camp, és el que proposa objectius i el que genera un sentit de vida.

En una situació extremadament desolada i desesperançada, Viktor Frankl s'anticiparia al futur trobant consol i esperança al camp de concentració.¹⁶⁹

Per aquest motiu, i com s'ha afirmat anteriorment, entén que el pres necessita una reeducació, per tal que es puguin dirigir a un futur, permetent la seva subsistència.

(...) s'ha de proposar el redreçament personal del pres malgrat el camp, de tal manera que els esforços aniran dirigits a orientar-lo cap a un futur, cap a un objectiu de futur.¹⁷⁰

Tant és així, que condemna a tots aquells qui no creuen en el futur, ja que interiorment es donen per vençuts i s'acaben abandonant.

El qui al camp de concentració ja no és capaç de creure en el futur, en el seu futur, està perdut. En perdre el futur, perd el seu suport espiritual, s'abandona interiorment u es lliura a la ruïna tant físicament com mentalment.¹⁷¹

Com per exemple la història del somni del seu company, qui va pensar que la guerra finalitzaria en una data concreta, i en veure que no es va complir el presagi va acabar defallint, perquè la manca de futur implica la mort.

La seva fe en el futur, la seva voluntat de viure, va defallir, i llavors el seu organisme va sucumbir a la malaltia i, per tant, la veu del somni tenia raó (referint-se al seu company F.).¹⁷²

Els qui deixen de veure futur i renunciem a seguir amb vida, tenen dues opcions: o bé, la decisió té una consecució externa, i opten pel suïcidi, i per tant una mort immediata i decidida, o bé, la decisió és interna, i acaben flanquejant en salut, o abandonant-se, i per tant les conseqüències mortals són imminents.

Tots els altres —els presos corrents— solien canviar les cigarretes per menjar, cigarretes a les quals accedien per mitjà dels bons i, per tant, a còpia d'arriscar la vida fent feines suplementàries, llevat que haguessin renunciat a seguir amb vida en reconèixer que la situació no tenia cap sortida i decidir «gaudir» dels darrers dies de què encara disposaven: tan bon punt un company començava a fumar les dues cigarretes que tenia, sabíem que ja no creia en la possibilitat de continuar— i realment ja no podia.¹⁷³

¹⁶⁸ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.128.

¹⁶⁹ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.5.

¹⁷⁰ *Ibidem*, p.85.

¹⁷¹ *Ibidem*, p.86.

¹⁷² *Ibidem*, p.88.

¹⁷³ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.17.

Tornant al primer autor, Primo, tot i que busca anul·lar el fet de pensar en el futur (ja que suposa decepcions constants), també contempla la idea d'abandonament, comprenent que sense la persistència d'actuacions que poden semblar improductives, no es podria garantir la supervivència moral, ja que, a poc a poc s'anirien desatenent fins a suposar la mort.

En aquest lloc rentar-se cada dia amb l'aigua tèrbola del lavabo immund és pràcticament inútil a l'efecte de la neteja i la salut; en canvi és importantíssim, com a símptoma de la vitalitat residual i necessari com a instrument de la supervivència moral.¹⁷⁴

Continuant amb Frankl, afirma que si no es viu encarat a un futur, és a dir, si es viu allunyat de qualsevol objectiu, la persona s'acabarà degradant i la seva vida es convertirà en una existència retrospectiva, i aleshores el pres es mantindrà en vida només pel record llunyà d'un passat que va ser millor.

Per la persona que es degrada humanament, perquè cap objectiu de futur ja no li serveix de suport, el tipus de vida interior d'un camp de concentració es converteix en una mena d'existència retrospectiva.¹⁷⁵

I a la vegada, manté el sentit de l'existència dels seus companys, fent-los trobar allò que la vida espera d'ells; així doncs, tal com s'ha esmentat anteriorment, la concepció del futur determina el sentit de vida.

Tots dos addueixen d'aquella manera tan característica que «ja no esperaven res de la vida». Però en tots dos casos va ser útil demostrar-los que la vida esperava alguna cosa d'ells, que hi havia alguna cosa en aquesta vida, en el futur, que els esperava.¹⁷⁶

El sentit de la vida

La tràgica i dolorosa experiència que es van veure obligats a viure en si mateixa no té cap mena de sentit, tal com diu Primo, és irracional, però en aquest context hom pot trobar un sentit a la seva vida?

Levi, el troba en el fet de ser i donar el seu testimoni. Per això, lluita per evitar l'animalització del camp i s'esforça a voler sobreviure (perquè per sobreviure s'ha de voler sobreviure). A més a més, defensa l'única facultat que no els hi ha estat sostreta: la facultat de negar el seu propi consentiment —per tant, emmarcar-se en les (a vegades absurdes) regles del camp, però no per submissió a l'autoritat, sinó per consentiment propi—, per la seva pròpia dignitat i decència.

Però aquest és el sentit mai oblidat, ni aleshores ni després: precisament perquè el Lager és una gran màquina per convertir-nos en animals; que fins en aquell lloc es pot sobreviure, i per això s'ha de voler sobreviure, per explicar-ho, per donar-ne testimoni; i que per viure és important esforçar-nos a salvar

¹⁷⁴ Levi, P. *Si això és un home*. op.cit, p.52.

¹⁷⁵ *Ibidem*, p.84.

¹⁷⁶ *Ibidem*, p.91.

almenys l'esquelet, la carcassa, la forma de la civilització. Que som esclaus, estem privats de tots els drets, exposats a totes les ofenses, destinats a una mort gairebé segura, però que una facultat ens ha quedat i l'hem de defensar amb tota l'energia perquè és la darrera: la facultat de negar el nostre consentiment. Per tant, hem de rentar-nos, evidentment, la cara sense sabó, en l'aigua bruta, i eixugar-nos amb la jaqueta. Hem d'embetumar les sabates, no perquè així ho digui el reglament, sinó per dignitat i per decència.¹⁷⁷

També és conscient que l'home es configura d'objectius, que li permeten anar aconseguint diferents metes que donen sentit a la vida. Els seus objectius són molt limitats i temporals, ja que les metes a què aspira són a curt termini i estan fora del seu abast; un dels exemples que redacta: només espera sobreviure fins a un cert temps, concretament, fins a la primavera.

El convenciment que la vida té un objectiu està arrelat a cada fibra de l'home, és una propietat de la substància humana. (...) Avui i aquí, el nostre objectiu és arribar a la primavera. D'altres coses, ara, no ens en preocupem. Darrere d'aquesta meta no hi ha, ara, cap altra meta.¹⁷⁸

Tot i que no parla gaire sobre la interioritat del pres, concep que l'home —posant com a exemple a Elias— pot viure sense aquesta, sempre que estigui preparat físicament per a poder-se adaptar al *Lager*, “¿No veiem individus mancats d'objectiu i negats a tota forma d'autocontrol i consciència?”¹⁷⁹. Per tant, els objectius no són necessaris per sobreviure, sinó l'adequació a l'entorn. No sobreviuen els qui conserven aquesta dimensió transcendental o exercici d'interiorització, sinó els qui es converteixen en bèsties.¹⁸⁰

Per qui no tingui sòlids recursos interiors, per qui no sàpiga treure de la consciència de si mateix la força necessària per aferrar-se a la vida, l'únic camí de salvació duu a Elias (treballador respectat) a la demència i a la bestialitat falsa.¹⁸¹

El següent fragment que s'exposa mostra certa contradicció respecte al discurs narratiu desenvolupat fins ara. Primo Levi conjectura que tota experiència humana conté en si mateixa un sentit particular, i fins i tot se li poden extreure valors que poden arribar a ser fonamentals. Malgrat això, aquests valors no sempre són positius (idea que dista la de Frankl), no sempre afavoreixen a la construcció de la persona, sinó al contrari.

En efecte, estem persuadits que cap experiència humana està mancada de sentit i és indigna d'anàlisi, i que fins d'aquest món particular de què estem parlant se'n poden extreure valors fonamentals, tot i que no sempre siguin positius.¹⁸²

A més a més, a *Si això és un home*, potencia unes descripcions i vivències negatives,

¹⁷⁷ *Ibidem*, p.53.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p.96.

¹⁷⁹ *Ibidem*, p.133.

¹⁸⁰ Tanmateix, en el paràgraf anterior afirma que s'ha d'evitar l'animalització i s'ha d'actuar amb la dignitat pròpia d'una persona humana, mitjançant la facultat de negar el seu propi consentiment.

¹⁸¹ Levi, P. *Si això és un home*. *op.cit*, p.133.

¹⁸² *Ibidem*, p.118.

pejoratives i pessimistes. Vol desvetllar i convèncer al lector del mal irracional suportat per tal d'evitar que es repeteixi una situació similar. L'excés d'aquestes connotacions denoten la necessitat de mostrar la lletjor del mal viscut.

També és interessant destacar que el que ell creu que el va salvar, no només és la missió que es va autoimposar de ser testimoni racional, sinó també la presència d'un company: Lorenzo.¹⁸³ Tot i la dura realitat que vivien és capaç de ser llum, capaç de demostrar-li que fora dels murs hi havia un món just i bo. A la vegada, Lorenzo lluitava per evitar ser corromput per l'odi que podia esdevenir o per la por (causada per la brutalitat de les experiències); la seva humanitat no es degrada, no es transforma en un animal, sinó que es mou per la idea de bé. Aquest company li donà forces per resistir el mal del *Lager*.

(...) jo crec que és al Lorenzo a qui dec de ser viu avui; i no tant per la seva ajuda material, com per haver-me recordat constantment, amb la seva presència, amb la seva manera tan planera de ser bo, que encara existia un món just fora del nostre, alguna cosa i algú encara pur i íntegre, no corromput ni salvatge, estrany a l'odi i a la por; alguna cosa difícilment definible, una remota possibilitat de bé, per la qual, malgrat tot, valia la pena resistir.¹⁸⁴

Finalment, responent a la seva concepció del sentit de la vida, creu fermament que tots els qui han hagut de suportar l'experiència del camp, estan obligats a comunicar-la. Perquè no pot ser un episodi oblidat per la història, no es pot absoldre allò que s'ha comès amb la consciència de fer mal; allò que ha intentat arremetre la vida i el sentit a milions de persones innocents. No es pot oblidar allò que no ha sigut resultat d'un conjunt d'accidents inconscients. Al cap i a la fi, el *Lager* no ha sorgit per imprevist, ha brollat deliberadament.

Per a aquests supervivents recordar és un deure: no volen oblidar, i sobretot no volen que el món oblidí, perquè han entès que la seva experiència no ha estat mancada de sentit i que els *Lager* no han estat un accident, un fet imprevist de la Història.¹⁸⁵

L'austriac fa un estudi més exhaustiu sobre el sentit de la vida, i l'uneix amb les diferents dimensions de l'home; la física o corporal, l'emocional, l'espiritual i la mental,¹⁸⁶ entenent que els caps del camp no les poden sostreure totes. Àdhuc quan hom no té res pot mantenir el record, Frankl el manté en el record i l'amor cap a l'estimada, i pot conservar la fe (per tant, la part espiritual), podent d'aquesta manera acariciar la felicitat.

Ara comprenc el sentit últim i suprem de les coses que ens poden dir la poesia i el pensament i... la fe: la salvació en l'amor i a través de l'amor! Comprend que l'home, quan ja no li queda res en aquest

¹⁸³ Idea que manté certa connexió transcendental.

¹⁸⁴ *Ibidem*, p.166.

¹⁸⁵ *Ibidem*, p.255.

¹⁸⁶ Vegeu a l'estat de la qüestió a l'apartat de la influència del text hebraic en la noció de l'home, específicament a la pàgina 19.

món, pot ser feliç —encara que només sigui uns instants— lliurant-se en el món més íntim del seu ésser a la imatge de la persona estimada.¹⁸⁷

Aquesta dimensió espiritual adés esmentada, és la que possibilita mantenir la llibertat del pres i modelar una vida plena de sentit.

Aquesta llibertat espiritual de l'home, que fins al moment de la nostra darrera alenada ningú no ens pot robar, és la que fins al moment de la nostra darrera alenada també ens dóna l'ocasió de modelar-nos una vida plena de sentit.¹⁸⁸

Igualment, ressalta que el sentit de la vida, no només s'ha de donar en l'ordinarietat de la vida plaent amb dificultats mínimes, sinó que també en el sofriment; atès que si no fos així, sobreviure a les pitjors atrocitats del camp no podria tenir sentit, ja que l'existencialisme dependria de la mera casualitat.

Però no solament la vida creativa i la plaent són les que tenen un sentit, sinó que, *si la vida té algun sentit, llavors també ha de tenir sentit el sofriment*. I és que en certa manera el sofriment forma part de la vida, igual que el destí i la mort (...).

Perquè, fet i fet, si no fos així, aleshores sobreviure al camp de concentració tampoc no tindria gens ni mica de sentit. I és que en realitat no tindria cap valor haver viscut al capdavant una vida el sentit de la qual preveu o bé decau segons si te'n has pogut sortir o no, en definitiva, una vida el sentit de la qual depèn de la mercè d'una casualitat tal.¹⁸⁹

Però, a què es refereix Frankl quan parla de la vida activa i de la vida plaent?, es refereix als valors de la contemplació, de la bellesa, de la serenor..., valors que difícilment es poden trobar en un context extremadament límit i atroç com el del *Lager*. Malgrat això, ell és capaç de trobar-ho gràcies a la interiorització, i l'adopció d'una determinada actitud que li permet imposar el sentit de la seva vida per sobre la realitat fosca que estan vivint.

Perquè no només té sentit una vida activa pel fet que permet la possibilitat de fer realitat uns valors de forma creativa; i no únicament té sentit una vida plaent, és a dir, una vida que proporciona l'ocasió de realitzar-se en la vivència de la bellesa i en l'experiència de l'art o de la natura; sinó que la vida fins i tot té sentit quan, com ara en el camp de concentració, amb prou feines ens ofereix l'ocasió de fer reals alguns valors d'una manera creativa o experimental i més aviat ens ofereix tan sols una darrera possibilitat de configurar una vida plena de sentit, o sigui adoptant una determinada actitud davant dels constrenyiments externs que han estat imposats a la seva existència.¹⁹⁰

Seguint aquesta mateixa línia, utilitza les paraules de Nietzsche per emmarcar novament la necessitat del sentit de la vida, inclús en el sofriment. Per resistir qualsevol infàmia és necessari tenir una meta, tenir una aspiració a la qual tendir.

Ara bé, la consigna a la qual han de subordinar-se tots els esforços psicoterapèutics o psicosocials pel que fa al pres potser ha estat més encertadament definida en aquestes paraules de Nietzsche: «El qui té

¹⁸⁷ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit*. op.cit, p.49.

¹⁸⁸ *Ibidem*, p.78.

¹⁸⁹ *Ibidem*, p.79.

¹⁹⁰ *Ídem*.

un *perquè* per viure és capaç de suportar gairebé qualsevol *com*». ¹⁹¹

Sense aquesta recerca, ergo sense raó de viure ni objectius, l'home està condemnat a la inconstància, i en última instància a la mort.

(...) pobre del qui ja no veia cap raó de viure, per al qual la vida ja no tenia sentit i que no albirava cap objectiu en la vida, per a qui el sentit de la seva existència s'havia esvaït, i amb ell qualsevol sentit que el fes perseverar. ¹⁹²

Però en què es fonamenta el sentit de la vida?, és el sentit que nosaltres, de forma individual, atorguem a la vida?, Viktor respon que és quelcom que la vida ens exigeix, allò que nosaltres hem d'aportar a la vida, allò que la vida espera de nosaltres (independentment de la situació amb la qual ens trobem).

El que cal en aquests casos és capgirar totes les preguntes sobre el sentit de la vida: hem d'aprendre i hem d'ensenyar a les persones desesperades que el sentit de la vida *de fet en cap cas no depèn d'allò que encara esperem de la vida, sinó més aviat, i de manera exclusiva, d'allò que la vida espera de nosaltres*. ¹⁹³

Com que cada persona és diferent, a cada persona se li reclama i exigeix coses diferents. Això vol dir que el sentit de vida depèn de les peculiaritats de la persona i del moment en què es troba i, per tant, no es pot formular de manera general, perquè la resposta personal no pot ser col·lectiva.

Aquesta exigència, i amb ella el sentit de l'existència, canvia de persona a persona i de moment a moment. Així doncs, el sentit de la vida humana no es podrà mai formular de manera general, mai no es podrà donar una resposta general a la pregunta pel sentit de la vida (la vida com la interpretem aquí no és res d'imprecís, sinó una cosa concreta cada vegada i, per consegüent, les exigències de la vida també són per a cadascun de nosaltres del tot concretes) (...). I a l'ésser humà se li exigeix en cada situació un capteniment diferent. ¹⁹⁴

Importància i necessitat de trobar un sentit al sofriment

El sentit de la vida no deixa de tenir importància quan les circumstàncies que es viuen són adverses, ja que l'home irremeiablement en algun moment de la vida s'hi troba, sigui per malaltia, o dolor per una pèrdua, sigui per conflictes externs o bé, interns. Primo i Frankl es van haver d'afrontar al sofriment causat pels camps de concentració, tots dos sobreviuen, però a la vegada tots dos donen respostes particulars a aquest sofriment.

El primer autor defuig del sofriment mitjançant la raó, no busca donar-li un sentit concret,

¹⁹¹ Frankl, V. E. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.88.

¹⁹² *Ídem*.

¹⁹³ *Ibidem*, p.89.

¹⁹⁴ *Ídem*.

perquè des d'aquesta mateixa racionalitat és impensable comprendre-ho. Tanmateix, inclús la raó té certes carències. Durant la seva estada a Auschwitz en dubta.

Tots es deien els uns als altre que aviat, de seguida arribarien els russos; tots ho proclamaven, tots n'estaven segurs, però ningú era capaç de persuadir-se'n serenament. Perquè als Lager es perd el costum d'esperar, i fins la confiança en la pròpia raó.¹⁹⁵

I és que tot i la certesa de la raó, hi ha aspectes que no es poden analitzar des de la seva òptica. Això provoca dues reaccions: la primera, que negui i s'allunyi de tot allò que no neix de la racionalitat, com ara l'odi, el desig de revenja o la venjança personal, les emocions primitives de l'ésser humà —que tot i que preferiblement s'han de renunciar per ser molts cops negatives, acaben configurant la persona humana—. La segona reacció se sustenta en la negació de comprendre o creure en veritats que no siguin exclusivament racionals. Reacció que limita la integritat de l'home si el concebem segons les dimensions antropològiques que el complementen: biològica, espiritual, cognitiva, social i emocional.

(..) prefereixo que les meves accions i els meus pensaments, en la mesura del possible, neixin de la raó; per aquest motiu mai no he cultivat en mi mateix l'odi com a desig primitiu de revenja, de sofriment infligit al meu enemic real o presumpte, de venjança personal.¹⁹⁶

La solució que proposa davant la incomprensió de l'odi nazi —que podem extrapolar a totes les altres emocions o sentiments—, és buscar comprendre'n l'origen i conèixer-ne la història, perquè només d'aquesta manera, amb la memòria de fets concrets, es pot evitar la repetició d'un episodi tan nefast en la nostra història.

Però en l'odi nazi no hi ha racionalitat: és un odi que no és en nosaltres, és fora de l'home, (...). No el podem entendre, però podem i hem d'entendre d'on neix, i estar en guàrdia. Si comprendre és impossible, conèixer és necessari, perquè el que va succeir pot tornar, les consciències poden ser seduïdes i ofuscades novament; també les nostres.¹⁹⁷

La raó és una de les facultats que conforma l'ésser humà i és completament necessari per formular judicis o conclusions d'una determinada situació o cosa. Però no ha de ser l'únic mitjà per llegir la vida, perquè l'home consta de moltes altres facultats que juntes li permeten tenir una percepció més integral de l'home i del món. A la vegada, exercir la raó, no pot ser l'únic motiu per tenir un sentit de vida, perquè seria una visió excessivament reduccionista, així doncs, les afirmacions racionals i contundents de Primo, subtilment denoten certa irracionalitat.

Cal desconfiar, doncs, de qui ens vol convèncer amb mitjans diferents de la raó, és a dir, dels líders carismàtics: hem de ser cauts a delegar en altres el nostre judici i la nostra voluntat. Com que és difícil distingir els profetes autèntics dels falsos, és millor sospitar de tots els profetes; és millor renunciar a

¹⁹⁵ Levi, P. *Si això és un home. op.cit.*, p.232.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p.241.

¹⁹⁷ *Ibidem*, p.272.

les veritats revelades, encara que ens exalting per la seva simplicitat i la seva esplendor, encara que les trobem còmodes perquè 'adquireixen gratis. És millor acontentar-se amb altres veritats més modestes i menys entusiasmadores, les que es conquereixen amb esforç, a poc a poc i sense dreceres, amb l'estudi, la discussió i el raonament, i que es poden comprovar i demostrar.¹⁹⁸

En canvi, el sentit de la vida, pel segon autor, és un deure que s'ha de descobrir en cada moment i sense excepció, fins i tot en el sofriment; només d'aquesta manera es pot canviar l'ordinarietat i singularitat del cosmos en quelcom extraordinari. Trobar un sentit al dolor, fa que aquest sigui més fàcil de tolerar, i que gràcies a ell se'n pugui treure grans coses.

En la mesura que el destí concret imposa sofriment, caldrà també que l'home vegi en aquest sofriment un deure i, així mateix, un deure del tot únic. Pel que fa aquest sofriment, cal que l'home també penetri la consciència per tal que, amb aquest destí ple de sofriment, es presenti, per dir-ho així, com un cas extraordinari i singular en la totalitat del cosmos. Ningú no pot rellevar-lo, ningú no pot reemplaçar-lo en la vivència del sofriment. Tanmateix, com a persona afectada per aquest destí, la manera com mestrearà personalment el sofriment, la manera com el gestionarà, comporta la possibilitat extraordinària d'una obra singular.¹⁹⁹

Realment, per Viktor, el sofriment és el més gran dels valors, per això és important afrontar-lo acceptant-lo, acollint-lo i fent-lo propi, ja que trobant-li un sentit permet el progrés i desenvolupament de l'home.

Per a nosaltres, també el sofriment havia esdevingut un deure amb un sentit al qual ja no ens volíem tancar. (...).

Per a nosaltres era probablement «molt de sofriment». Per això mateix també era necessari mirar de cara i sense vacil·lar, aquell devessall de sofriment, tot acceptant el risc que algun de nosaltres «s'estovés» i tal vegada deixés escolar llàgrimes secretes. (...). Eren la garantia que estava en possessió del més gran dels valors: el valor per al sofriment!²⁰⁰

És important reformular la idea que estableix per parlar de la necessitat de concebre el futur com a paral·lelisme del sentit, perquè fins quan sembla que no hi ha res que sustenta la vida —perquè hom ho ha perdut tot, ergo, no espera res d'ella—, sempre hi ha un avenir que emplena de sentit i color la vida atorgant-li esperança. Posa l'exemple de dues persones qui consideraven que la vida ja no tenia sentit, malgrat això, els hi va demostrar que la vida sí que esperava quelcom dels dos, el primer home l'esperava l'amor idolàtric d'un fill, el segon, la realització d'una obra científica pel qual ell n'era imprescindible.

Quan algú s'havia intentat suïcidar, s'aplicava l'ordre estricta de no salvar-lo. (...). Tots dos addueixen d'aquella manera tan característica que «ja no esperaven res de la vida». Però en tots dos casos va ser útil demostrar-los que la vida esperava alguna cosa d'ells, que hi havia alguna cosa en aquesta vida, en el futur, que els esperava. En efecte, va resultar que a un d'aquells homes l'esperava una persona: el seu fill, al qual l'unia un amor idolàtric, «esperava» el seu pare a l'estranger. A l'altre, no l'«esperava» cap persona sinó una cosa: la seva obra!²⁰¹

¹⁹⁸ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.273.

¹⁹⁹ Frankl, V. E. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.90.

²⁰⁰ *Ibidem*, p.91.

²⁰¹ *Ídem*.

La riquesa de la diversitat i de la particularitat de cada persona esdevé en què cada un pot aportar coses diferents a la vida; quelcom essencial que el fa imprescindible i irremplaçable atorgant-li la grandesa del viure.

(...) el caràcter únic i singular que distingeix cada persona en particular i que dóna sentit a cada existència en particular és tan vàlid per a una obra i una activitat creativa com per a una persona i la seva estimació. D'aquesta manera, la impossibilitat de substituir i reemplaçar cap persona en concret és el que, extrapolat a la consciència, fa que la responsabilitat que l'ésser humà té enfront de la seva vida i de la seva pervivència resplendeixi tan clarament o en tota la seva grandesa.²⁰²

Un vespre en el qual els presos estaven obligats a dejunar (per un càstig) —ergo l'ambient i els ànims eren amargs—, el cap de la barraca va demanar a Frankl que fes una explicació psicològica sobre els tràgics successos dels dies anteriors: morts i suïcidis. Per aquest motiu, va aprofitar aquesta oportunitat per parlar als presos del sentit de la vida, sobre el sentit infinit de l'existència, de la vulnerabilitat que possiblement sentien, però sobretot de la dignitat que ningú els hi podia sostreure, paraules que són clau per entendre el sentit de la vida, fins i tot, en el sofriment. Una explicació que va atorgar a molts dels presos l'esperança que anhelaven per a continuar lluitant.

I tot seguit encara vaig acabar parlant de tot el ventall de possibilitats amb què podem donar un sentit a la vida. Vaig explicar als meus companys (...) que la vida d'un ésser humà té, sempre i en qualsevol circumstància, sentit, i que aquest sentit infinit de l'existència comporta també sofriment i agonia, mort i angoixes. I vaig demanar (...) que plantessin cara a les coses i a la gravetat de la situació i que, malgrat tot, no es desanimessin, sinó que mantinguessin el coratge ferm, conscients que fins i tot en la manca de perspectives de la nostra lluita res no podia fer trontollar el sentit ni la dignitat.²⁰³

En aquesta mateixa explicació, tenint en compte la dimensió espiritual, utilitza un argument religiós per a donar un sentit ple i profund al patiment.

I Déu espera de nosaltres que no el decebem i que sapiguem sofrir i morir no pas com uns pobres miserables, sinó amb orgull!²⁰⁴

²⁰² *Ibidem*, p.92.

²⁰³ *Ibidem*, p.94.

²⁰⁴ *Ibidem*, p.95.

Resum de la comparació

Els dos autors comparats mostren evidents diferències no només en l'estil literari, sinó també en la percepció d'una mateixa experiència descrita amb connotacions molt diverses. Per començar la finalitat d'ambdós autors és molt diferent, per Primo serveix com a teràpia d'humanització i com a deute pels qui no van poder sobreviure l'Holocaust. Ho narra des de la raó.

En canvi, la finalitat de Frankl era redactar un informe psicoanalític dels presoners del *Lager*.

Tant la primera vivència, com la insensibilització física gradual, com la primera selecció, la sostracció de totes les seves pertinences, com la imatge degradada que van anar tenint de si mateixos, com també, l'aprenentatge per la supervivència que han d'anar assumint, es van descrivint des d'un mateix prisma, tot i que el registre que empara Primo és sempre més pessimista que el de Frankl, tots dos fan esment de la despersonalització del camp, de la incomprensió davant les agressions físiques, la desorientació i confusió de les primeres experiències, de les adaptacions que han d'anar acollint per tal de garantir la seva supervivència.

També reflecteixen el plantejament del suïcidi com a possible solució a les atrocitats que estan obligats a viure, tot i que durant l'estada al camp cap dels dos mostra intencions de portar-ho a terme. La deshumanització que van desenvolupant per la manca d'empatia i la conseqüència de no satisfer les seves necessitats bàsiques, la irritabilitat. El conflicte dels somnis dels presos amb la realitat que han de viure un cop es desvetllen. La incapacitat que mostra Primo de mantenir la voluntat, ans la lluita que en fa Frankl per garantir-la. La diferència pel que fa al pensament i la interiorització dels dos autors, ja que el primer considera que el pensament és una causa de dolor, mentre que el segon afirma que és una forma d'alliberament que li permet contemplar la bellesa.

A més a més, en moments puntuals canvien d'hàbits, perquè els situen a executar tasques diferents, essent per Primo un privilegi i pel doctor una prova de resistència. Motiu pel qual sorgeixen tres conceptes que han d'anar interrelacionats com, l'actitud, les decisions i la voluntat, enfocats al destí, i en última instància a la percepció de l'existència provisional. Per garantir-ho Viktor proposa una educació per superar i evitar la derrota interior.

Tot això els porta a determinar el que conceben com a futur, per part de l'autor italià, aquest és incert i per tant no té sentit que s'esperí res d'ell, mentre que per l'autor austríac, és justament quelcom que allibera a l'home de la realitat i del sofriment del camp, generant d'aquesta manera un sentit de vida.

És en aquest punt on sorgeix la pregunta sobre el sentit de vida; per Levi es troba en el fet de donar el seu testimoni com a deute, un objectiu delimitant i temporal, en contraposició de Frankl qui considera que s'ha de trobar sentit a la vida inclús en el sofriment, comprenent que si tenim un motiu per viure, sigui quina sigui la circumstància en la qual ens trobem, aconseguirem trobar una forma per garantir-ho. És més, el sentit de vida que proposa Viktor es fonamenta en allò que nosaltres, persones particulars, hem d'aportar a la mateixa vida.

Per aquest motiu, el primer autor defuig del sofriment a partir de la raó, i sense donar-li un sentit concret, mentre que pel segon, aportar-li un sentit és un deute que té qualsevol persona humana des de la seva particularitat, canviant el ordinari i el que és singular de la realitat en quelcom extraordinari.

Conclusions

La comparativa entre aquests dos autors ha permès posar en relleu dues maneres diferents d'afrontar l'experiència traumàtica del camp de concentració, context que Primo Levi descriu com "l'encarnació del mal", en tant que supressió de la humanitat de tota persona.

Aquesta comparativa permet constatar que, darrere d'aquesta diversitat de reaccions, s'hi troben dues antropologies clarament diferenciades. Per una banda, tenim a Primo Levi, qui descriu tota l'experiència des d'un realisme desesperançat i des d'un racionalisme exacerbat. Per altra banda, Viktor Frankl, qui reconeix ser una persona optimista allunyada de tot reduccionisme, ho fa des d'un vessant més positiva, tot i que igualment reflecteix i recull aspectes racionalistes i realistes, com el patiment humà, la violència, la incomprensió, la deshumanització, etc.

El meu essencial optimisme, que des d'aleshores sempre em sorprèn un i altre cop en les situacions més difícils, s'aferra a aquesta realitat [es refereix a la realitat del camp], igual que la persona que s'està ofegant s'arrapa a un bri de palla.²⁰⁵

La finalitat de l'obra de Primo no és només recuperar la seva humanitat, sinó que aspira a reivindicar la capacitat i poder de la racionalitat pràctica per mitjà del seu testimoni; és a dir, troba que l'intent de crear un nou ordre del món dona un sentit al fet de sobreviure a l'anihilació i la deshumanització de l'Holocaust.²⁰⁶ En altres paraules, vol establir una societat més justa, humana i solidària, creant una nova consciència col·lectiva a partir de donar a conèixer els successos del *Lager*. Aquest nou ordre aspira a prevenir futures tragèdies com l'Holocaust.

Tanmateix, aquesta aspiració de remodelar el món és desmesurada i, per tant, inabastable.

Per contra, la pretensió de Viktor Frankl consisteix a escriure un informe psicològic; a més a més, a partir de la seva obra aconsegueix materialitzar i complementar estudis previs a la seva experiència en el camp, culminant d'aquesta manera la teoria de la *logoteràpia*.

La formació psicològica d'aquest últim autor és més gran que la de Primo Levi, ja sigui per les relacions que va establir amb els dos altres autors de les escoles vieneses de la

²⁰⁵ Frankl, V. *L'home a la recerca de sentit. op.cit*, p.21.

²⁰⁶ Vegeu a la part d'introducció, específicament a la pàgina 8.

psicoteràpia, Alfred Adler i Sigmund Freud,²⁰⁷ pel seu camp d'estudi, o bé per les investigacions que va realitzar respecte a les conseqüències emocionals i existencials de la Primera Guerra Mundial. Tots aquests coneixements li van permetre viure l'experiència devastadora del camp de concentració des d'una perspectiva més analítica i segurament més afavoridora en comparació amb els altres presos que no disposaven d'aquest bagatge previ al que poder aferrar-se.

La seva visió antropològica permet entreveure la importància que concedeix a la dimensió espiritual, amb relació a l'exigència axiològica²⁰⁸ la qual atribueix a l'home,²⁰⁹ a través del pensament, la voluntat i la mateixa decisió lliure.

Idea que vincula amb la llibertat. Les diferents contradiccions que estableix Primo Levi respecte a la dimensió noològica té una implicació en la seva noció de llibertat.²¹⁰ Això és així perquè no contempla les tres dimensions que Frankl determina en la persona humana, ergo el camp de concentració en ser una privació de la llibertat física de la persona, és un lloc sense llibertat.

Una altra de les contradiccions que es mostra en la seva obra se centra en el fet del pensar. Per Levi el pensament és una eina fonamental per tal de comprendre i donar sentit al món, però a la vegada, fer-ne un ús en el camp de concentració, fa que se li atribueixi el sofriment per culpa el record. Paral·lelament, en alguna ocasió afirma que el pensar pot ser valorat com a la tasca que poden realitzar els homes lliures i, per tant, no estan negats de totes les llibertats, perquè poden fer-ne un ús.

A més a més, i acariciant la finalitat d'aquesta investigació, la lectura de les dues obres permet copsar el sentit profund que atribueixen al sofriment.

Per Primo Levi, el patiment és un tema central en els seus escrits. Tant és així que concep la barbàrie de l'Holocaust com un exemple del mal suprem, que no té cap mena d'explicació racional, és a dir, no es pot comprendre. Malgrat això, Primo afirma que s'ha de conèixer per evitar que torni a succeir. Així doncs, el coneixement del sofriment viscut, serveix només com a eina per evitar el *Lager*.

²⁰⁷ Vegeu a la part de la introducció, específicament a la pàgina 10.

²⁰⁸ Teme descrit a l'apartat de la introducció, específicament a la noció de l'home per Viktor Frankl a la pàgina 16.

²⁰⁹ Tenint en compte que considera que l'home està configurat per tres dimensions: la física, la psíquica i l'espiritual.

²¹⁰ Tant nega l'existència de Déu com afirma la necessitat de la fe.

Tanmateix, determina el significat del sentit a partir de la recerca del coneixement i la comprensió. Considera que els éssers humans són intrínsecament curiosos i que aquesta recerca del coneixement és el sentit de les nostres vides. Per una banda, determina que la comprensió significa justificar l'Holocaust, i per tant s'ha d'evitar, i per una altra, que és necessari trobar un sentit des del coneixement per tal d'evitar que es torni a produir una situació similar.

D'alguna manera Levi busca allunyar-se de tot allò que considera irracional, fins i tot de les emocions: “Considero l'odi un sentiment irracional i bast, prefereixo que les meves accions i els meus pensaments, en la mesura del possible neixin de la raó;”²¹¹ per tant, busca trobar un sentit a l'actuació del sistema autoritari, però a la vegada, es vol allunyar de la comprensió per evitar justificar-los, generant d'aquesta manera una tensió entre donar un sentit i buscar comprendre: “Potser no es pot comprendre tot el que va passar, encara més, potser *no s'ha de comprendre*, perquè comprendre quasi és justificar”.²¹²

Ian Thomson ho diu així:

Según Levi, a pesar de que la suerte le había ayudado a sobrevivir, lo que lo había salvado hasta ahora era sobre todo su intenso deseo de observar y darle sentido al sistema autoritario. Su vigilante inteligencia —lo que en alguna parte él llamaría su hábito de «objetiva curiosidad»— era un bastión contra la muerte y una especie de armadura moral en un lugar en el que era «extremadamente fácil morir espiritualmente»²¹³.

Pel que fa al sentit de la vida, Primo Levi reflecteix que la vida en si mateixa no té un sentit inherent, ja que, aquest sentit l'ha de construir el mateix individu per mitjà de les seves accions, experiències i relacions. D'alguna manera el sentit es troba fora de l'home.

El sentit del sofriment el concep des d'una perspectiva ambivalent, pel fet que a vegades pot aportar certs valors (que poden esdevenir fonamentals) que afavoreixen al creixement de la persona, i a vegades poden ser negatius pel seu desenvolupament.

D'altra banda, Viktor Frankl, al seu llibre, afirma que la vida té un sentit i un propòsit, independentment de les seves accions, experiències i relacions. El sentit de la vida és inherent a la persona; no obstant això, el sentit és quelcom que s'ha de buscar, perquè només en la recerca l'home pot ser capaç de descobrir el motiu de la seva existència i actuar d'acord amb aquest.

²¹¹ Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.240.

²¹² *Ibidem*, p.271.

²¹³ Thomson, I. *Primo Levi. op.cit*, p.220.

S'ha de tenir en compte que les circumstàncies que envolten la persona, siguin bones o dolentes, poden ajudar a descobrir aquest sentit. Encara més, considera el patiment com a un estimulador per trobar i descobrir el sentit i propòsit de les seves vides, i per això concep el sofriment com quelcom positiu, que ofereix oportunitats de creixement i desenvolupament personal.

En *L'home a la recerca de sentit* es mostren clars exemples de persones que en experimentar l'adversitat, obtenen una major resistència, força, resiliència i saviesa, provocant que el sofriment viscut comporti una vida més satisfactòria i significativa. Per exemple, la jove jueva burgesa que sabia que moriria, i tot saber-ho estava alegre perquè la seva vida tenia un sentit profund, o bé l'home que esperava l'amor idolàtric d'un fill, o el científic que havia de completar la seva obra.

Per tant, havent sobreviscut i "superat" una mateixa situació, com és que Primo Levi s'acaba suïcidant, mentre que Frankl canvia el món de la psicologia?

Evidentment, cal tenir en compte que hi ha diferents factors que contribueixen a aquestes diferències. Per començar, les personalitats d'ambdós autors,²¹⁴ tot i no ser determinants en certa manera condicionen el seu pensament. Mentre que a Levi se'l reconeix com a una persona introspectiva, tímida i amb tendència depressiva,²¹⁵ Frankl és caracteritzat com una persona energètica, activa i optimista, que va subratllar l'actitud²¹⁶ que adopta la persona com a filosofia de vida.²¹⁷

A més a més, el fet que Frankl, per mitjà de la dura experiència completés la teoria de la *logoteràpia*²¹⁸ va permetre que trobés un significat i un clar propòsit a la seva vida i a la de molts altres a qui va tenir la possibilitat d'orientar. En canvi, Primo, no va trobar la manera de processar, gestionar i transformar les experiències des d'un vessant positiu coherent, segurament per la seva incapacitat d'acceptar la realitat que li ha tocat viure. Per un costat

²¹⁴ Fruit del context al que van viure durant la seva infància, les relacions que van establir, la família en la que van créixer, etc.

²¹⁵ "Podemos comprobar que la prolongada tendencia de Levi a la depresión comenzó en sus años de adolescencia" (Thomson, I. *Primo Levi, op.cit.*, p.121).

²¹⁶ Entenent actitud com a l'elecció de la reacció i resposta que l'home fa davant qualsevol circumstància. L'actitud permet acceptar la circumstància a la que ens veiem obligat a viure, permet aprofitar l'adversitat i créixer, i finalment, permet trobar un propòsit transcendent.

²¹⁷ "Viktor Frankl va viure el que ensenya" (Frankl, V. *L'home en la recerca de sentit. op.cit.*, p.7)

²¹⁸ Després de la guerra, va fundar el primer institut de logoteràpia a Viena i va continuar escrivint i donant conferències fins a la seva mort, el 1997.

afirma que el camp ha sigut una universitat,²¹⁹ per altre costat, l'excessiva racionalitat limita el sentit del sofriment, perquè en si mateix no el compren.

Això il·lustra com els diferents individus poden respondre de manera diferent a les situacions traumàtiques, i com la recerca de sentit de vida, fins i tot en el sofriment, pot tenir conseqüències molt beneficioses per a la salut mental i emocional.

Independentment de les creences religioses que un tingui la vida sempre és valuosa, sempre és necessària, sempre conserva dignitat, i sempre se li pot trobar un sentit.

²¹⁹ “Una amiga meva (...), diu que el camp va ser la seva Universitat: crec que puc dir el mateix, és a dir, que vivint i després escrivint i meditant sobre aquells esdeveniments, he après moltes coses sobre els homes i sobre el món.” (Levi, P. *Si això és un home. op.cit*, p.275).

Bibliografia

Referències bibliogràfiques

- Anissimov, M. (2003). *Primo Levi o la tragedia de un optimista / Primo Levi, or the tragedy of an optimist*. Complutense S A Editorial,
<https://books.google.es/books?id=wfeqbGv5Xr0C&pg=PR13&dq>
- Belpoliti, M. (1998). *Entrevistas y conversaciones* (F. Miravittles, Trad.; 14.ª ed.). Ediciones Península. pp.89-95.
- Fernández, J. A. (2004). De lo irremediable. La radicalidad invertida de Primo Levi. *Revista de Filosofía*, 39. <https://revistas.um.es/daimon/article/view/20801/20121>, pp.151-157.
- Fernández, J. A. (2019). La región sin límites. El trabajo como ethos e identidad en Primo Levi. (2020). *Araucaria*, 22(43), pp.35-54.
<https://doi.org/10.12795/araucaria.2020.i43.02>
- Flores, J. A. (2020). Influencia semita en la visión antropológica en Viktor Frankl. *Phainomenon*, 19(1), pp.93-101. <https://doi.org/10.33539/phai.v19i1.2172>
- Flores-Morales, Jorge Alberto, & Neyra-Huamani, Lidia. (2021). Notas constitutivas de la persona en Viktor Frankl. *Fides et Ratio - Revista de Difusión cultural y científica de la Universidad La Salle en Bolivia*, 21(21), pp.87-101.
http://www.scielo.org.bo/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S2071-081X2021000100006&lng=es&tlng=es
- Frankl, V. (2016). *A pesar de todo, decir sí a la vida* (C. Díaz, Trad.; Vol. 1). Plataforma Editorial
- Frankl, V. (2021). *L'home a la recerca de sentit*. (F. Martínez, Trad.; 10.ª ed.). labutxaca.
- Galcerà, D. (2014). *Primo Levi y la Zona Gris* [Tesi Doctoral]. Universitat de Barcelona, pp.1-25. <https://www.tdx.cat/handle/10803/294725#page=1>

- García, J. (2005). La logoterapia de Viktor Frankl. *Revista de Espiritualidad*, 64, pp.279-312. <http://www.revistadeespiritualidad.com/upload/pdf/1779articulo.pdf>
- Gullo, S. G., Acosta, M., Riera, A. L., & Manrique, A. M. (2020). Espiritualidad y recursos psicológicos: herramientas para el proceso logoterapéutico. *Unidades EPISTEME. Revista Digital de Ciencia, Tecnología e Innovación*, 7(1), ISSN 1390-9150, pp.103-117. <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/8298212.pdf>
- La Chica, M. C. (2015). La noción de persona y los procesos de despersonalización del ser humano a través del holocausto nazi. Una mirada antropológico-filosófica sobre el genocidio. *En-Claves Del Pensamiento*, 9 (17), pp.87-111. <https://www.scielo.org.mx/pdf/enclav/v9n17/1870-879X-enclav-9-17-00087.pdf>
- Levi, P. (2012). *Si això és un home* (F. Miravittles, Trad.; 4.ª ed.). labutxaca.
- Maurial, I. (2009). Alfred Adler y Viktor Frankl: El discurso acerca del sentido de la vida. *Avances En Psicología*, 17(1), pp.35-58. <http://revistas.unife.edu.pe/index.php/avancesenpsicologia/article/view/1907>
- Mèlich, J. C. (1994). The construction of the meaning of suffering and death: philosophical anthropology and philosophy of education in Victor E. Frankl. *Enrahonar. An International Journal of Theoretical and Practical Reason*, 22, pp.93-103. <https://doi.org/10.5565/rev/enrahonar.634>
- Moreno, P. (2009). En el corazón de la zona gris. Una lectura antropológica de los campos de Auschwitz. *Revista de Antropología Social*, 20, pp.373-416. <https://www.redalyc.org/pdf/838/83821273019.pdf>
- Pascual, F. (2003) Viktor Frankl: antropología y logoterapia. (2001). *Ecclesia*, XVII(1), p.37-54 http://latautonomy.com/PascualFernando_Frankl.pdf

Ramos Franco, L. A. (2015). Una aproximación al significado de análisis existencial en la logoterapia de Viktor Frankl. *Avances en Psicología*, 23(2), pp.149-154.

<https://doi.org/10.33539/avpsicol.2015.v23n2.159>

Roscales, S. (2015). *La inextinguible memoria de las cenizas* [Tesis Doctoral]. Universidad Nacional de Educación a distancia

http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/tesisuned:Filosofia-Sroscales/ROSCALES_SANCHEZ_Secundina_Tesis.pdf

Rozo, J. A., (1998). Viktor Frankl (1905-1997) o el sentido de la existencia. *Revista Latinoamericana de Psicología*, 30(2), pp.355-361.

<https://www.redalyc.org/pdf/805/80530210.pdf>

Rubinat, R. (2013). Primo Levi i la literatura sobre l'Holocaust. In *ARTS*, 37, pp.159-184.

<http://193.144.2.34/servlet/autor?codigo=152808>

Tafalla, M. (1999). Primo Levi y la razón anamnética. *Enrahonar*, 30, pp.89-115.

<https://raco.cat/index.php/Enrahonar/article/view/31972/31806>

Thomson, I. (2002). *Primo Levi*, trad. Paredes, J. (2007) España, Grupo Editorial Norma

Velásquez, L.F. (2007). Viktor Emil Frankl: el médico y el pensador de una vida con sentido.

Iatreia, 20(3), pp.314-320.

http://www.scielo.org.co/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0121-0793200700030009

09

Zimmer, J. (2012). La transcendència d'Auschwitz Una aproximació filosòfica a Primo Levi.

Quaderns d'Itàlia, 19, pp.41-52.

<https://dugi-doc.udg.edu/bitstream/handle/10256/15239/TranscendenciaAuschwitz.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

Diccionari

Anamnesis. (2010). En *Real Academia Española*. Recuperado 25 de marzo de 2023, de

https://dle.rae.es/anamnesis?m=30_2

Antropologismo. (s. f.). En *Real Academia Española*.

<https://www.rae.es/tdhle/antropologismo>

Biologismo. (s. f.). En *Glosario de filosofía: Webdianoia*.

<https://www.webdianoia.com/glosario/display.php?action=view&id=328&from=accion=search%7Cby=B>

Conductismo. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*.

<https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/l/825-conductismo.html>

Logoterapia. (s. f.). En *Diccionario médico. Clínica Universidad de Navarra*.

<https://www.cun.es/diccionario-medico/terminos/logoterapia>

Naturalismo. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*.

<https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/l/2743-naturalismo.html>

Psicologismo. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*.

<https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/l/3279-psicologismo.html>

Reminiscencia. (s. f.). En *Diccionario Ferrater Mora*. Recuperado 25 de marzo de 2023, de

<https://www.diccionariodefilsosofia.es/es/diccionario/l/3400-reminiscencia.html>

Sociologismo. (s. f.). En *Enciclopedia de la Política Rodrigo Borja*.

<https://www.encyclopediaelapolitica.org/sociologismo/>

Annexos

Annex 1: Taula comparativa

A la següent graella, es mostren les diferències i similituds dels fragments extrets de les dues obres, *Si això és un home*, i *L'home a la recerca de sentit*. Aquests són els fragments utilitzats per a investigació d'aquest treball. Aquesta taula comparativa m'ha servit per poder evidenciar d'una manera més clara el que aporta cada autor segons la cerca concreta, és a dir, s'han ordenat els fragments per temes concrets, de tal manera que es pogués facilitar la comparació.

Primo Levi	Viktor Frankl
Finalitat dels autors	
(...) el llibre l'he escrit per satisfer aquesta necessitat; en primer lloc, doncs, com a alliberament interior. D'aquí el seu caràcter fragmentari: he escrit els capítols no en una successió lògica, sinó per ordre d'urgència (p.12)	Viktor Frankl va viure el que ensenya. Va fer un retorn des de l'infern a la seva ciutat natal. Havia perdut els pares, els germans, la dona, ho havia perdut tot... I, tanmateix, estava lliure de qualsevol impuls nascut de la ràbia i de la revenja (p.7)
Primera vivència	
Cadascú es va acomiadar de la vida de la manera que més se li adeia. Alguns van resar, altres van beure fora mesura, altres es van embriagar amb la darrera passió execrable. Però les mares van vetllar per preparar amorosament el menjar per al viatge, van rentar els nens, i van fer l'equipatge (...) (p.16)	Tornem ara al cas d'un transport imminent! En una situació com aquesta el pres no té temps ni ganes per fer reflexions de caràcter abstracte o moral. L'única cosa que tothom pensa és a conservar la vida pensant en els que l'esperen a casa i per protegir aquells reclusos amb els quals és possible que tingui algun lligam (p.15).
Degradació gradual: insensibilització física	
Aquí vam rebre els primers cops: i la cosa va ser tan nova i insensata que no vam sentir dolor, ni el cos ni en l'ànima. Només un estupor profund: com es pot colpejar un home sense ràbia? (p.18) (...) no era resignació conscient, sinó l'apatia opaca de les bèsties amansides a acops, a les quals ja no els fan mals els cops (p.162)	El dolor físic produït pels cops no és important, ni entre nosaltres —els presoners adults— ni amb les criatures a qui peguen!; és el mal moral el que importa: la indignació davant la injustícia; és a dir, és la irracionalitat el que en aquell moment fa realment mal (p.35).
Primera selecció	
No interrogaven tothom, només alguns «Quants anys? Sa o malalt?», i segons la resposta ens assenyalaven dues direccions diferents (p.22)	Cap de nosaltres no tenia ni la menor idea del significat d'aquell diminut moviment del dit índex d'una persona—ara cap a l'esquerra, ara cap a la dreta, molt més sovint cap a l'esquerra. Aleshores em toca a mi. Poc abans algú m'ha xiuxiuejat que cap a la dreta indica el camp de treball; cap a l'esquerra, un camp per als inútils per al treball o per als malalts (p.23).
Sostracció de totes les pertinences:	

<p>I aleshores per què ens fan estar drets, i no ens donen aigua, i ningú no ens explica res, i no tenim sabates ni roba sinó que tots estem nus amb els peus dins l'aigua, i fa fred i fa cinc dies que viatgem i ni tan sols podem seure (p.29)</p>	<p>Mentre estem esperant a les dutxes, experimentem de debò la nuesa: ara ja no tenim veritablement res tret del nostre cos nu (després d'haver-ne arrencat els pèls), ja no posseïm res més tret de la nostra <i>nua existència</i> (p.26)</p> <p>Com ara les conseqüències d'haver-nos deixat a l'aire lliure completament despallats i encara molls de la dutxa, enmig d'aquell fred de les acaballes de la tardor (p.28)</p>
<p>Imatge de si mateixos segons el tracte que reben:</p>	
<p>Més avall ja no es pot anar: no existeix, no es pot imaginar condició humana més miserable (p.33)</p>	<p>Feia uns minuts que aquest mateix vigilant ens havia discussejat sarcàsticament sobre el nul sentit de la companyonia que tenien els porcs com nosaltres (p.36)</p> <p>En lloc d'estructurar les dificultats externes de la vida al camp com una prova de la seva resistència, no es prenen seriosament la seva existència actual i la degraden a categoria de cosa aliena a la realitat, davant de la qual el millor és recloure's lliurant-se més que mai a la vida d'abans. Aleshores la vida d'aquestes persones, en lloc d'enlairar-se fins al sublim, s'embarranca justament quan les dificultats són tan summament grans que hi hauria condicions bàsiques per aconseguir-ho (p.84)</p>
<p>Despersonalització pel registre en números:</p>	
<p>Han calgut diversos dies, i no pocs mastegots i cops de puny, perquè ens acostuméssim a ensenyar el número diligentment, de manera que no entorpíssim les operacions quotidianes de distribució de vitualles; (p.34)</p> <p>(...) no era resignació conscient, sinó l'apatia opaca de les bèsties amansides a acops, a les quals ja no els fan mals els cops (p.162)</p>	<p>L'única cosa que consta —en la majoria dels casos, en forma de tatuatge— i, per tant, l'única cosa que interessa a les autoritats del camp, és el número de l'intern. (...) no li passaria pel cap demanar-li el nom, més aviat es limitaria a mirar el número, que tots els presos han de portar cosit en determinats indrets dels pantalons, la jaqueta i l'abric d'acord amb el reglament, i a apuntar-lo —una operació no pas poc temuda per les conseqüències que tenia (p.15).</p> <p>Ja només es veu a si mateix com una gran part ínfima d'una gran massa, la seva existència es degradada a la categoria d'un ramat d'ovelles (p.61)</p>
<p>Aprenentatge per la supervivència</p>	
<p>Hem après que d'altra banda t'ho poden robar tot, més ben dit, que t'ho roben automàticament així que relaxes l'atenció; i per evitar-ho hem hagut d'aprendre l'art de dormir amb el cap sobre un farcellet fet amb la jaqueta i totes les nostres pertinences a dintre, del plat a les sabates (p.43)</p>	<p>Altrament, no ens quedava més remei que recolzar el cap damunt del braç girat enlaire i gairebé discolocat. I, a pesar de tot, el son camina per damunt de la consciència esborrant així el patiment d'aquesta situació (p.28).</p> <p>Aleshores era inevitable recordar aquella frase de Dostoievski, en què va definir l'home precisament com l'ésser que s'acostuma a tot (p.29)</p>
<p>Plantejament del suïcidi</p>	
<p>Imagineu ara un home a qui, juntament amb les persones estimades, se li arrabassi la casa, els costums, la roba, en fi, literalment tot el que posseïx: serà un home buit, reduït al sofriment i a la necessitat, mancat de dignitat i de discerniment, ja que acostuma a passar-li, a qui ho ha perdut tot, que es perd a si mateix; fins al punt, doncs, que es podrà</p>	<p>Aquella situació sense sortida, el perill de mort sotjant-nos dia rere dia, hora rere hora, minut rere minut, i la proximitat de la mort dels altres —de la majoria— eren raons de pes perquè gairebé a tots i a cadascun de nosaltres ens passés pel cap, encara que només fos per un moment, la idea del suïcidi (p.29)</p>

<p>decidir amb tota tranquil·litat la seva vida o mort fora de qualsevol sentiment d'afinitat humana; (p.33)</p>	
<p>Deshumanització de la persona en el camp</p>	
<p>La notícia no va provocar en mi cap emoció directa. Ja feia molts mesos que no coneixia el dolor, l'alegria o el temor sinó d'aquella manera distanciada i allunyada característica del <i>Lager</i> i que es podia anomenar condicional: si ara tingués —pensava jo— la meva sensibilitat d'abans, aquest moment seria extremadament emocionant (p.206).</p> <p>Però la majoria va suportar el nou perill i les noves incomoditats amb la mateixa indiferència: no era resignació conscient, sinó l'apatia opaca de les bèsties amansides a cops, a les quals ja no els fan mal els cops (p.162).</p> <p>Poden venir els russos: no trobaran més que els domats, els acabats, dignes ara de la mort inerme que ens espera (p.202).</p> <p>Però aquest és el sentit mai oblidat, ni aleshores ni després: precisament perquè el <i>Lager</i> és una gran màquina per convertir-nos en animals; que fins en aquell lloc es pot sobreviure, i per això s'ha de voler sobreviure, per explicar-ho, per donar-ne testimoni; i que per viure és important esforçar-nos a salvar almenys l'esquelet, la carcassa, la forma de la civilització. Que som esclaus, estem privats de tots els drets, exposats a totes les ofenses, destinats a una mort gairebé segura, però que una facultat ens ha quedat i l'hem de defensar amb tota l'energia perquè és la darrera: la facultat de negar el nostre consentiment (...), per dignitat i per decència (p.53)</p> <p>Destruir l'home és difícil, gairebé tant com crear-lo: no ha estat senzill, no ha estat ràpid, però ho heu aconseguit, alemanys. Heu-nos aquí dòcils davant les vostres mirades: per part nostra ja no heu de témer res: ni actes de revolta, ni paraules de desafiament, ni tan sols una mirada inculpitòria (p.203)</p> <p>Subsistíem en un món de morts i d'espectres. L'últim rastre de civilització havia desaparegut al voltant nostre i dintre nostre (p.233)</p>	<p>(...) el fet que aquell vigilant ni tan sols troba que valgui la pena insultar aquella figura malmesa i esparracada, la qual ja només té la virtut de recordar una figura humana per casualitat, aquella figura, en definitiva, que jo dec representar als seus ulls. (...). Jo, per força ho vaig interpretar com quan algú vol cridar l'atenció d'una bèstia, com quan recordem la seva «obligació» a un animal domèstic, amb el qual tenim tan poca relació que «ni tan sols» castiguem (p.35).</p> <p>Aleshores la mort de les emocions normals avança sense parar (p.32)</p> <p>Ara pot mirar-s'ho tranquil, impassible i indiferent (...). Fàstic, horror, pietat, indignació... Tot plegat, emocions que de fet el nostre espectador ja no està en condicions de sentir en aquell moment. Al cap d'unes quantes setmanes de viure en un camp, els que sofrien, els malalts, els moribunds i els morts, tots plegats constitueixen un espectacle tan corrent que ja no podia commoure (p.33)</p> <p>La major part dels presos estan, comprensiblement, turmentats per una mena de complex d'inferioritat. Tots nosaltres hem estat alguna vegada «algú» o, si més no, ens hem pensat que érem algú. Ara i aquí, però, són literalment tractats com si no fossin ningú (la impossibilitat de fer trontollar la consciència d'un mateix, si està consolidada en àmbits essencials —per exemple en l'àmbit espiritual— a causa de la situació al camp és evident; però ¿quantes persones, quants presos són els que tenen una consciència sòlida de si mateixos?) (p.74).</p> <p>Però la vivència de ser un «cadàver vivent» encara serà aprofundida a través de moments diversos (p.83)</p>
<p>Motiu de la deshumanització:</p>	
<p>Però no descanso: em sento objecte d'amenaques, de paranys, a cada moment estic a punt de contraure'm fent un espasme de defensa (p.50)</p>	<p>Ara bé, l'apatia té també altres causes, i per tant no es pot entendre únicament com un mecanisme de defensa per part de la ment. També té causes físiques, igual que la irritabilitat, que, a banda de l'apatia, constitueix una de les característiques més destacables de la psique del pres. Entre el reguitzell de causes físiques tenim la fam i el dèficit de son (p.74).</p> <p>Però l'endemà encara estava més adormit i més cansat, més apàtic i més irritable. En aquella època, poc abans de l'alliberament, m'havien destinat com a metge a la barraca del malalts de tifus i, a més havia de substituir el cap del pavelló, que també havia emmalaltit (p.75)</p>

Els somnis dels presos	
<p>Pobre del qui somia: el moment de consciència que acompanya el despertar és el pitjor sofriment de tots. Però no ens passa sovint, i no són somnis llargs: nosaltres no som més que animals cansats (p.58).</p> <p>Somien que mengen: també aquest és un somni col·lectiu. És un somni despietat (...). No sols es veuen els aliments, sinó que se senten a les mans, distingibles i concrets, se'n percep l'olor deliciosa i forta; algú se'ls acostava fins a tocar la boca, però alguna circumstància qualsevol, cada vegada diferent, fa que l'acte no s'arribi a acomplir (p.82)</p>	<p>La no-satisfacció de les corresponents necessitats més primitives fa que el pres les satisfaci en les il·lusions primitives. El que aquest somieig ocasiona al somiador quan desperta a la realitat de la vida al camp i constata el terrible contrast entre la il·lusió del somni i la realitat de la vida al camp és tota una qüestió a part (p.40)</p> <p>I és que aleshores havia tingut plena consciència que cap somni, ni tan sols el més espantós, no podia ser tan dolent com la mateixa realitat que ens envoltava al camp de concentració, i que estava a punt de despertar algú perquè la vivia semiconscientment (p.40).</p>
Distribució de l'alimentació	
<p>És ben sabut que només els Números Alts guarden a la butxaca el seu pa: cap de nosaltres, els veterans, està en condicions de conservar el pa durant una hora (p.101).</p>	<p>En això hi havia dos grans bàndols. Els uns estaven a favor de menjar-se tot el que ens donaven de seguida, cosa que representava un doble avantatge: primer, una vegada al dia podies anestesiar la fam més criminal per un període de temps molt breu i, en segon lloc, et protegies contra el robatori i qualsevol altra pèrdua de la ració. El bàndol contrari, en canvi, exposava altres arguments (p.43)</p>
Dimensió espiritual com a llibertat	
<p>A poc a poc s'imposa el silenci, i aleshores, des de la meua llitera que és el tercer pis, es veu i se sent que el vell Kuhn resa, en veu alta, amb la gorra al cap i balancejant el bust amb violència. Kuhn dona gràcies a Déu perquè no ha estat escollit.</p> <p>Kuhn és un insensat. ¿Que no veu, a la llitera del costat, Beppo el grec, que té vint anys i demà passat anirà a la cambra de gas, i ho sap, i s'està estirat i mirant fixament la bombeta sense dir res i sense pensar en res? ¿No ho sap Kuhn, que la pròxima vegada li tocarà a ell? (...). Si jo fos Déu escopiria a terra la pregària de Kuhn (p.177)</p>	<p>L'interès religiós dels presos, mentre germina, és el més sincer que hom pot imaginar. L'intern que fa poc que ha arribat al camp sovint se sorprèn, no sense emoció, davant la intensitat i la profunditat del sentiment religiós (p.45)</p> <p>És possible que, a pesar de la seva disposició d'esperit relativament feble, les persones sensibles acostumades de sempre a una vida intel·lectualment intensa per aquesta mateixa raó visquin dolorosament la situació externa de la vida al camp, i que, en canvi, la visquin menys destructivament amb relació al seu ésser intel·lectual. Són persones a les quals resta oberta la possibilitat d'aïllar-se d'aquell ambient horrorós i retornar a un món intel·lectualment lliure i interiorment ric. Només d'aquesta manera es pot entendre que de vegades les constitucions més delicades puguin, paradoxalment, sobreviure a la vida al camp de concentració millor que no pas les naturaleses més robustes (p.47)</p> <p><i>Aquesta llibertat espiritual de l'home, que fins al moment de la nostra darrera alenada ningú no ens pot robar, és la que fins al moment de la nostra darrera alenada també ens dona l'ocasió de modelar-nos una vida plena de sentit (p.78).</i></p>
Pensament com a eina i motiu per a la supervivència	
<p>(...), i som capaços de pensar en les nostres mares i en les nostres dones, cosa que no passa habitualment. Durant algunes hores podem ser desgraciats a la manera dels homes lliures (p.104)</p> <p>I era tan cansat fer aquelles poques passes: i a més, en</p>	<p>Mentre ensopeguem quilòmetres i quilòmetres, fanguejant per la neu o bé relliscant en algunes clapes de gel, repenjan-nos l'un en l'altre, ajudant-nos a alçar-nos i arrosegant-nos cap endavant, ja no se sent cap paraula, però en aquest moment sabem que cadascun de nosaltres tan sols pensa en la seva dona (p.48)</p>

<p>trobar-nos, ens posàvem a recordar i a pensar, i era millor no fer-ho (p.48)</p> <p>Érem vells <i>Häftlinge</i>: la nostra saviesa era «no intentar comprendre», no imaginar-se el futur, no turmentar-se sobre com i quan acabaria tot plegat: no fer ni fer-se preguntes (p.158)</p> <p>Al <i>Lager</i> pensar és inútil, perquè els esdeveniments es desenvolupen generalment de manera imprevisible; i és pernicios, perquè manté viva una sensibilitat que es font de dolor, i que alguna oportuna llei natural esmussa quan els sofriments sobrepassen un cert límit (p.233)</p>	<p>Tinc converses amb la meva dona. Sento com em contesta. la veig somriure, veig la seva mirada estimuladora i encoratjadora, i la seva mirada —real o no— irradia ara ,és llum que el sol que acaba de sortir (p.48)</p> <p>Llavors m'adono que no sé en absolut si la meva dona és viva! Aleshores sóc conscient d'una cosa... Ho he après ara: com menys parla l'amor de l'existència física d'una persona, més profundament està parlant de l'ésser espiritual de la persona estimada, del seu «ésser-així», tal com en diuen els filòsofs, i en certa manera del seu «ésser-aquí», del seu ésser-aquí-amb-mi (...). Que la persona estimada visqui o no visqui, segons, com ja no em cal en absolut saber-ho: al meu amor, als meus pensaments amorosos, a l'aparença amorosa de la seva figura espiritual, tot això ja no els pot importar gens (p.50)</p> <p>Tots dos adduïen d'aquella manera tan característica que «ja no esperaven res de la vida». Però en tots dos casos va ser útil demostrar-los que la vida esperava alguna cosa d'ells, que hi havia alguna cosa en aquesta vida, en el futur, que els esperava. En efecte, va resultar que a un d'aquells homes l'esperava una persona: el seu fill, al qual l'unia un amor idolàtric, «esperava» el seu pare a l'estranger. A l'altre, no l'«esperava» cap persona sinó una cosa: la seva obra! (p.91).</p>
<p>Interiorització, com a capacitat per contemplar la bellesa</p>	
<p>Al voltant tot és enemic. Damunt nostre ens persegueixen els núvols malignes, per separar-nos del sol; per tots costats ens oprimeix la desolació angoixosa de la filferrada (p.55)</p> <p>Aquest immens embull de ferro, de ciment, de fang i de fum és la negació de la bellesa (p.98)</p>	<p>Aquesta tendència a la interiorització, vàlida en el cas d'alguns presos, desemboca en un punt en què s'ofereix la possibilitat d'una vivència més intensa de l'art i la natura. I la intensitat d'una vivència tal pot fer-nos oblidar totalment l'entorn i aquella esgarrifosa situació en conjunt (p.51)</p> <p>I la intensitat d'una vivència tal pot fer-nos oblidar totalment l'entorn i aquella esgarrifosa situació en conjunt. Si durant el viatge en tren des d'Auschwitz a un camp de Baviera algú hagués vist els nostres rostres, radiants i encisats davant la resplendor capvespral dels cims de les muntanyes de Salzburg, que vèiem a través de les finestrelles enreixades d'un vagó que transportava presos, no hauria pogut creure mai de la vida que aquells eren els rostres d'unes persones que pràcticament consideraven la seva vida desnonada (p.51).</p>
<p>L'humor com a arma de l'ànima per a la conservació de la vida</p>	
<p>Avui és un bon dia. Mirem al nostre voltant, com cecs que haguessin recuperat la vista, i ens mirem els uns als altres. Mai no ens havíem vist al sol: algú somriu. Si no fos per la gana! (p.99)</p>	<p>I la bona lluna va fer que riguéssim i féssim tabola malgrat tot el que vam haver d'aguantar durant les hores següents (...). I a pesar de tot, no podíem sinó estar d'allò més emocionats! (p.57)</p> <p>Prou que n'estàvem, de contents, quan al vespre, per exemple, abans d'anar a jeure, ens podíem treure els polls (p.58)</p> <p>Però que contents que estem!; sí que feliços malgrat tot! (p.60)</p>

Canvis d'habitat	
<p>Al laboratori la temperatura és meravellosa: el termòmetre marca 24°. Que ens posin a rentar els estris de vidre, o a escombrar el terra, o a transportar les bombones d'hidrogen, qualsevol cosa a condició de quedar-nos aquí dintre, i tindrem resolt el problema de l'hivern. I a més, ben mirat, el problema de la gana tampoc hauria de ser difícil de resoldre. (...). Pel que sembla, doncs, la sort, recurrent camins insospitats, ha fet que nosaltres tres, objecte d'enveja per als deu mil condemnats, no tinguem aquest hivern ni fred ni gana (p.190)</p> <p>Jo en canvi,estic assegut tot el dia, tinc una llibreta i un llapis, i fins m'han donat un llibre perquè em refresqui la memòria sobre els mètodes analítics (p.191).</p> <p>Els companys del <i>Kommando</i> m'envegen, i amb raó; que potser no tinc motius per estar content? Però així que, de bon matí, m'escapoleixo de la fúria del vent i travesso el llindar del laboratori, vet aquí al meu costat la companya de tots els moments de treva, del <i>Ka-Be</i> i dels diumenges de descans: el turment de recordar, la vella i ferotge pruija de sentir-se home, que m'escomet com un gos en el moment en què la consciència surt de la foscor. Aleshores agafo el llapis i la llibreta i escric allò que no sabia dir a ningú (p.192)</p>	<p>Tanmateix, en aquella època vaig tenir molta més sort. Quan després del quart dia havia de ser assignat al torn de nit —un torn que m'hauria significat la mort segura—, tot d'una el metge en cap va irrompre dins la barraca i em va proposar que em presentés voluntari per al servei mèdic en un altre camp, en un camp per a malalts de tifus (p.60)</p> <p>Com a metge, poder ajudar una mica als companys malalts em semblava, sense cap mena de dubte, que tenia més sentit que no pas anar vegetant i finalment rebentar-me la salut (p.60)</p> <p>Al metge en cap jo li queia bé, i a tres quarts de deu del vespre em va dir confidencialment: «He dit als de les oficines que encara ets a temps d'esborrar-te de la llista, tens de temps fins les deu!». Li dono a entendre que no m'interessa, que més aviat he après a seguir el camí directe o, si es vol dir així, a deixar que el destí segueixi el seu curs. «Em quedo amb els companys malalts», li dic. Els seus ulls m'acaricien amb una mirada compassiva, com si ell intuís que... M'allarga la mà sense dir res, com si no es tractés d'un comiat de per vida sinó de la meva vida (p.67)</p>
Paper de l'actitud, les decisions i la voluntat	
<p>Quan aquesta música sona, nosaltres sabem que els companys, en la boira de fora, surten en marxa com autòmats; les seves ànimes estan mortes i la música els empeny, com el vent les fulles seques, i substitueix la seva voluntat. Ja no hi ha voluntat (p.67)</p> <p>Cal remuntar el corrent; presentar batalla cada dia i cada hora al cansament, a la fam, al fred i a la inèrcia que en deriva; resistir als enemics i no tenir pietat per als rivals; agusar l'enginy, enfortir la paciència, acréixer la voluntat. O, també, ofegar tot rastre de dignitat i apagar tot besllum de consciència, baixar a l'arena com a bèsties contra bèsties, deixar-se dur per les insospitades forces subterrànies que mantenen les estirps i els individus en els temps cruels (p.127)</p> <p>(...) es probable que també jo, si no m'hagués sentit tan dèbil, hauria seguit l'instint del ramat; el terror és eminentment contagiós, i l'individu aterrit busca en primer lloc la fugida (p.208)</p> <p>Potser també em va ajudar el meu interès, que no va minvar mai, per l'ànima humana i la voluntat de sobreviure (que era comuna en molts), sinó de sobreviure amb la finalitat concreta d'explicar les coses que havíem presenciat i que havíem suportat (p.276)</p>	<p>La vida al camp comporta decisions que de sobte han de ser preses en qüestió de moments i que constitueixen una opció entre existir i no existir (p.68).</p> <p>Fins aquí la caracterització de l'apatia i de l'embotornament de l'esperit que s'empara del pres durant el temps que dura la seva estada al camp, que en general degrada la seva vida intel·lectual al nivell més primitiu, el converteix en un objecte del destí o bé de l'arbitrarietat dels vigilants i, finalment, acaba de fer-li sentir l'esverament d'haver de controlar el seu propi destí, és a dir, d'haver de prendre decisions (p.73)</p> <p>(...) <i>al camp de concentració t'ho poden prendre tot menys una cosa: l'últim vestigi de llibertat per adoptar una actitud o una altre davant determinades condicions. I hi havia «una actitud o una altra»!</i> (p.77).</p> <p>En últim terme, és obvi que el li passa a una persona interiorment, allò en què el camp «l'ha convertida» aparentment, és el resultat d'una decisió personal. En principi, doncs, fins i tot en aquestes circumstàncies tots els homes poden decidir fins a un cert punt en què es convertiran des del punt de vista psíquic: en un típic «pres de camp de concentració» o bé en un ésser humà que també al camp continua sent un ésser humà i continua conservant la dignitat humana (p.78)</p> <p>En un altre context ja hem parlat de la tendència a girar els ulls cap al passat. Tal actitud serveix per desvalorar el</p>

	<p>present, juntament amb els seus horrors. Tanmateix, la desvaloració del present, de la realitat que ens envolta, comporta un cert perill (p.84)</p>
<p>El destí com a un regal?</p>	
<p>Però quan està en joc el propi destí els homes són molt rarament raonables: prefereixen en tot cas les posicions extremes; per això, segons el seu caràcter, entre nosaltres uns s'han convençut immediatament que tot està perdut, que aquí no es pot viure i que el final és segur i està pròxim; d'altres que, per molt que dura que sigui la vida que ens espera, la salvació és probable i no llunyana, i si tenim fe i força, tornarem a veure les nostres cases i els nostres éssers estimats. Les dues classes, la dels pessimistes i la dels optimistes, no estan, però, tan ben diferenciades: no perquè els agnòstics siguin molts, sinó perquè la majoria, sense memòria ni coherència oscil·la entre les dues posicions límit, segons l'interlocutor i el moment (p.47)</p> <p>L'any passat a aquesta hora jo era un home lliure: fora de la llei però lliure, tenia un nom i una família, posseïa una ment àvida i inquieta i un cos àgil i sa. Pensava en moltes coses llunyaníssimes: (...). Tenia una enorme, arrelada i estúpida confiança en la benevolència del destí, i matar i morir semblaven coses estranyes i literàries. Els meus dies eren feliços o tristos, però els enyorava tots, tots eren plens i positius (p.195).</p> <p>El metge estava insòlitàment alegre, semblava que anés begut. El coneixia, era un home culte, intel·ligent, egoista i calculador. (...). Li vam fer alguna pregunta sobre què seria de nosaltres. Va respondre que probablement els alemanys ens abandonarien al nostre destí: no, no creia que ens matessin. No s'esforçava gaire a amagar que pensava el contrari, la seva mateixa alegria era prou significativa (p.208)</p> <p>Algú, fa molt de temps, va escriure que els llibres, com els éssers humans, també tenen un destí, imprevisible, diferent d'aquell que es desitjava per a ells i s'esperava d'ells (p.239)</p>	<p>(...) per primera vegada a la vida experimento la certesa d'allò que tants pensadors han presentat com el darrer gest de la veritat extreta de la seva vida i que tants poetes han cantat; la veritat que l'amor és en certa forma la darrera meta i la més elevada a la qual l'ésser humà és capaç de llançar-se (p.49)</p> <p>Li dono a entendre que no m'interessa, que més aviat he après a seguir el camí directe o, si es vol dir així, a deixar que el destí segueixi el seu curs (p.67).</p> <p>Però, encara que només hi hagués hagut una sola persona, hauria servit com a testimoni del fet que l'ésser humà interiorment pot ser més fort que el seu destí extern, i no tan sols al camp de concentració. A tot arreu l'ésser humà es veu confrontat amb el destí i acarat a la decisió de forjar una obra personal a partir de la seva circumstància purament dolorosa. Pensem només en el destí de les persones malaltes, en especial dels malalts incurables (p.80).</p> <p>(...) (la vida tal i com la interpretem aquí no és res més d'imprecís, sinó una cosa concreta cada vegada, i per consegüent, les exigències de la vida també són per a cadascun de nosaltres del tot concretes). És a dir, una concreció que implica el destí de la persona, que és únic i singular per a cadascun de nosaltres (p.89)</p> <p>Aquesta jove sabia que moriria al cap de pocs dies. Tanmateix, quan hi vaig parlar, estava alegre. «perquè en la meva anterior vida de burgesa estava massa consentida i no em prenia seriosament els meus anhels espirituals». Els seus darrers dies estava completament immersa en les profunditats (p.81)</p>
<p>Percepció de l'existència provisional</p>	
<p>(...) per això, segons el seu caràcter, entre nosaltres uns s'han convençut immediatament que tot està perdut, que aquí no es pot viure i que el final és segur i està pròxim; d'altres que, per molt que dura que sigui la vida que ens espera, la salvació és probable i no llunyana, i si tenim fe i força, tornarem a veure les nostres cases i els nostres éssers estimats (p.47).</p> <p>Per a nosaltres, el <i>Lager</i> no és un càstig; per a nosaltres no hi ha cap terme previst, i el <i>Lager</i> no és altra cosa que la classe d'existència que ens ha estat assignada, sense límits de temps, dins d'organisme social germànic (p.113)</p> <p>En canvi, ens sembla digne d'atenció aquest fet: és palès que hi ha entre els homes dues categories particularment</p>	<p>L'absoluta desvaloració de la realitat, tal com s'escau a la mena d'existència provisional del pres d'un camp, és la total temptació de deixar-se anar atès que «tot és absurd» es miri com es miri. Aquestes persones obliden que moltes vegades una situació externa extremament difícil els proporciona precisament la possibilitat de superar-se a si mateixos interiorment (p.84)</p> <p>Com és sabut la paraula llatina <i>finis</i> té dos significats: «final» i «objectiu». Doncs bé, una persona que no està en condicions de preveure una forma d'existència provisional tampoc no està en condicions de viure amb un objectiu. Aquesta persona ja no pot existir, com qualsevol persona amb una existència normal, projectant-se en el futur, per la qual cosa l'estructura global de la seva vida interior es veu</p>

<p>diferenciades: els salvats i els enfonsats. Altres parelles de contraris (els bons i els dolents, els savis i els estúpids, els covards i els valents, els desgraciats i els afortunats) són força menys clares, semblen menys congènites, i sobretot admeten gradacions intermèdies més nombroses i complexes. Aquesta divisió és molt menys evident en la vida ordinària; (p.119)</p>	<p>modificada. Es produeixen símptomes interns de decadència, tal com ja coneixem en altres àmbits de la vida (p.82).</p> <p>En lloc d'estructurar les dificultats externes de la vida al camp com una prova de la seva resistència, no es prenen seriosament la seva existència actual i la degraden a categoria de cosa aliena a la realitat, davant de la qual el millor és recloure's lliurant-se més que mai a la vida d'abans. Aleshores la vida d'aquestes persones, en lloc d'enlairar-se fins al sublim, s'embarranca justament quan les dificultats són summament grans que hi hauria condicions bàsiques per aconseguir-ho (p.84)</p>
<p>Educació per superar la derrota interior</p>	
<p>—</p>	<p>Així doncs, queda clar que qualsevol temptativa de contrarestar les manifestacions psicopatològiques causades al pres per la vida al camp —bé recorrent a una psicoteràpia o, si nés no, a procediments psicosomàtics— s'ha de proposar el redreçament personal del pres malgrat el camp, de tal manera que els esforços aniran dirigits a orientar-lo cap a un futur, cap a un objectiu de futur (p.85)</p> <p>La majoria d'ells tenien alguna cosa que els sostenia moralment, i de vegades es tractava de quelcom relacionat amb el futur. Perquè és propi de l'ésser humà el fet de viure només si hi ha una perspectiva, o sigui, una mena de <i>sub specie aeternitatis</i>. És des d'aquesta perspectiva que l'home sempre troba aixopluc, fins i tot en els moments més delicats de la seva existència (p.85)</p> <p>De segur que qui coneix les estretes relacions que hi ha entre l'estat d'ànim d'una persona —i, en conseqüència, entre sentiments com el valor i l'esperança, o la manca de valor i d'esperances per una banda i la capacitat d'immunitat de l'organisme per l'altra— ha de comprendre els efectes mortals que pot arribar a tenir el brusc esfondrament en la desesperança i el descoratjaments: el meu comany. (...) La seva fe en el futur, la seva voluntat de viure, va defallir, i llavors el seu organisme va sucumbir a la malaltia i, per tant, la veu del somni tenia raó (p.88).</p>
<p>Concepció del futur</p>	
<p>A la vida tothom descobreix, més o menys aviat, que la felicitat perfecta no és assolible, però pocs es paren a pensar, en canvi, en la consideració oposada: que tampoc no és assolible una infelicitat perfecta. Els moments que s'oposen a la realització de tots dos estat límit són de la mateixa naturalesa (...). Si oposa el nostre sempre insuficient coneixement del futur; i això s'anomena, en un cas esperança, i en l'altre, incertesa del demà (p.19)</p> <p>Per als homes vius les unitats de temps tenen sempre un valor, el qual esdevé més gran, com més grans són els recursos interiors de qui les recorre; però per a nosaltres, hores, dies i mesos es capgiraven amb indolència del futur al</p>	<p>En una situació extremadament desolada i desesperançada, Viktor Frankl s'anticiparia al futur trobant consol i esperança al camp de concentració (p.5)</p> <p>(...) s'ha de proposar el redreçament personal del pres malgrat el camp, de tal manera que els esforços aniran dirigits a orientar-lo cap a un futur, cap a un objectiu de futur (p.85)</p> <p>El qui al camp de concentració ja no és capaç de creure en el futur, en el seu futur, està perdut. En perdre el futur, perd el seu suport espiritual, s'abandona interiorment u es lliura a la ruïna tant físicament com mentalment (p.86)</p>

<p>passat, sempre massa lents, matèria vil i supèrflua de què intentàvem desfer-nos com més aviat millor. Acabat el temps en què els dies s'encalçaven vivaços, preciosos i irreparables, el futur era davant nostre gris i inarticulat, com una barrera insalvable. Per a nosaltres, la història s'havia aturat. (p.159)</p> <p>Érem vells <i>Häftlinge</i>: la nostra saviesa era «no intentar comprendre», no imaginar-se el futur, no turmentar-se sobre com i quan acabaria tot plegat: no fer ni fer-se preguntes (p.158)</p> <p>El seu pla amb efecte a llarg termini, cosa que encara és més notable pel fet que havia estat concebut en un ambient en què dominava la mentalitat del provisional; i L. el va dur amb rígida disciplina interior, sense pietat per a ell ni, amb més motiu, per als companys que li podien barrar el camí. L. sabia que entre que et considerin poderós i convertir-te efectivament en tal el pas és curt, i que arreu, però especialment enmig de l'anivellament general del <i>Lager</i>, un aspecte respectable és la millor garantia perquè et respectin. Es va preocupar per sobre de tot de no ser confós amb el ramat (...) (p.128)</p> <p>En aquest lloc rentar-se cada dia amb l'aigua tèrbola del lavabo immund és pràcticament inútil a l'efecte de la neteja i la salut; en canvi és importantíssim, com a símptoma de la vitalitat residual i necessari com a instrument de la supervivència moral (p.52).</p>	<p>La seva fe en el futur, la seva voluntat de viure, va defallir, i llavors el seu organisme va sucumbir a la malaltia i, per tant, la veu del somni tenia raó (referint-se al seu company F.) (p.88).</p> <p>Tots els altres —els presos corrents— solien canviar les cigarretes per menjar, cigarretes a les quals accedien per mitjà dels bons i, per tant, a còpia d'arriscar la vida fent feines suplementàries, llevat que haguessin renunciat a seguir amb vida en reconèixer que la situació no tenia cap sortida i decidir «gaudir» dels darrers dies de què encara disposaven: tan bon punt un company començava a fumar les dues cigarretes que tenia, sabíem que ja no creia en la possibilitat de continuar— i realment ja no podia (p.17).</p> <p>Per la persona que es degrada humanament, perquè cap objectiu de futur ja no li serveix de suport, el tipus de vida interior d'un camp de concentració es converteix en una mena d'existència retrospectiva (p.84)</p> <p>Tots dos adduïen d'aquella manera tan característica que «ja no esperaven res de la vida». Però en tots dos casos va ser útil demostrar-los que la vida esperava alguna cosa d'ells, que hi havia alguna cosa en aquesta vida, en el futur, que els esperava (p.91).</p>
<p>El sentit de la vida</p>	
<p>Però aquest és el sentit mai oblidat, ni aleshores ni després: precisament perquè el <i>Lager</i> és una gran màquina per convertir-nos en animals; que fins en aquell lloc es pot sobreviure, i per això s'ha de voler sobreviure, per explicar-ho, per donar-ne testimoni; i que per viure és important esforçar-nos a salvar almenys l'esquelet, la carcassa, la forma de la civilització. Que som esclaus, estem privats de tots els drets, exposats a totes les ofenses, destinats a una mort gairebé segura, però que una facultat ens ha quedat i l'hem de defensar amb tota l'energia perquè és la darrera: la facultat de negar el nostre consentiment. (...), no perquè així ho digui el reglament, sinó per dignitat i per decència (p.53)</p> <p>El convenciment que la vida té un objectiu està arrelat a cada fibra de l'home, és una propietat de la substància humana. (...) Avui i aquí, el nostre objectiu és arribar a la primavera. D'altres coses, ara, no ens en preocupem. Darrere d'aquesta meta no hi ha, ara, cap altra meta (p.96).</p> <p>Voldríem invitar ara el lector a reflexionar sobre quin sentit podien tenir al <i>Lager</i> les nostres paraules <i>bé</i> i <i>mal</i>, <i>just</i> i <i>injust</i> (p.117)</p> <p>Per qui no tingui sòlids recursos interiors, per qui no sàpiga treure de la consciència de si mateix la força necessària per aferrar-se a la vida, l'únic camí de salvació duu a Elias</p>	<p>Ara comprenc el sentit últim i suprem de les coses que ens poden dir la poesia i el pensament i... la fe: la salvació en l'amor i a través de l'amor! Comprendc que l'home, quan ja no li queda res en aquest món, pot ser feliç —encara que només sigui uns instants— lliurant-se en el món més íntim del seu ésser a la imatge de la persona estimada (p.49)</p> <p><i>Aquesta llibertat espiritual de l'home, que fins al moment de la nostra darrera alenada ningú no ens pot robar, és la que fins al moment de la nostra darrera alenada també ens dóna l'ocasió de modelar-nos una vida plena de sentit</i> (p.78).</p> <p>Però no solament la vida creativa i la plaent són les que tenen un sentit, sinó que, <i>si la vida té algun sentit, llavors també ha de tenir sentit el sofriment</i>. I és que en certa manera el sofriment forma part de la vida, igual que el destí i la mort (...).</p> <p>Perquè, fet i fet, si no fos així, aleshores sobreviure al camp de concentració tampoc no tindria gens ni mica de sentit. I és que en realitat no tindria cap valor haver viscut al capdavant una vida el sentit de la qual previú o bé decau segons si te'n has pogut sortir o no, en definitiva, una vida el sentit de la qual depèn de la mercè d'una casualitat tal (p.79)</p> <p>Perquè no només té sentit una vida activa pel fet que permet la possibilitat de fer realitat uns valors de forma creativa; i no únicament té sentit una vida plaent, és a dir, una vida que</p>

<p>(treballador respectat) a la demència i a la bestialitat falsa (p.133)</p> <p>En efecte, estem persuadits que cap experiència humana està mancada de sentit i és indigna d'anàlisi, i que fins d'aquest món particular de què estem parlant se'n poden extreure valors fonamentals, tot i que no sempre siguin positius (p.118).</p> <p>(...) jo crec que és al Lorenzo a qui dec de ser viu avui; i no tant per la seva ajuda material, com per haver-me recordat constantment, amb la seva presència, amb la seva manera tan planera de ser bo, que encara existia un món just fora del nostre, alguna cosa i algú encara pur i íntegre, no corromput ni salvatge, estrany a l'odi i a la por; alguna cosa difícilment definible, una remota possibilitat de bé, per la qual, malgrat tot, valia la pena resistir (p.166)</p> <p>Per a aquests supervivents recordar és un deure: no volen oblidar, i sobretot no volen que el món oblidí, perquè han entès que la seva experiència no ha estat mancada de sentit i que els <i>Lager</i> no han estat un accident, un fet imprevisit de la Història (p.255)</p>	<p>proporciona l'ocasió de realitzar-se en la vivència de la bellesa i en l'experiència de l'art o de la natura; sinó que la vida fins i tot té sentit quan, com ara en el camp de concentració, amb prou feines ens ofereix l'ocasió de fer reals alguns valors d'una manera creativa o experimental i més aviat ens ofereix tan sols una darrera possibilitat de configurar una vida plena de sentit, o sigui adoptant una determinada actitud davant dels constreyniments externs que han estat imposats a la seva existència (p.79)</p> <p>Ara bé, la consigna a la qual han de subordinar-se tots els esforços psicoterapèutics o psicosocials pel que fa al pres potser ha estat més encertadament definida en aquestes paraules de Nietzsche: «El qui té un <i>perquè</i> per viure és capaç de suportar gairebé qualsevol <i>com</i>» (p.88)</p> <p>(...) pobre del qui ja no veia cap raó de viure, per al qual la vida ja no tenia sentit i que no albirava cap objectiu en la vida, per a qui el sentit de la seva existència s'havia esvaït, i amb ell qualsevol sentit que el fes perseverar (p.88).</p> <p>El que cal en aquests casos és capgirar totes les preguntes sobre el sentit de la vida: hem d'aprendre i hem d'ensenyar a les persones desesperades que el sentit de la vida <i>de fet en cap cas no depèn d'allò que encara esperem de la vida, sinó més aviat, i de manera exclusiva, d'allò que la vida espera de nosaltres</i> (p.89)</p> <p>Aquesta exigència, i amb ella el sentit de l'existència, canvia de persona a persona i de moment a moment. Així doncs, el sentit de la vida humana no es podrà mai formular de manera general, mai no es podrà donar una resposta general a la pregunta pel sentit de la vida (la vida com la interpretem aquí no és res d'imprecís, sinó una cosa concreta cada vegada i, per consegüent, les exigències de la vida també són per a cadascun de nosaltres del tot concretes) (...). I a l'ésser humà se li exigeix en cada situació un capteniment diferent (p.89)</p>
<p>Importància i necessitat de trobar un sentit al sofriment</p>	
<p>Tots es deien els uns als altres que aviat, de seguida arribarien els russos; tots ho proclamaven, tots n'estaven segurs, però ningú era capaç de persuadir-se'n serenament. Perquè als <i>Lager</i> es perd el costum d'esperar, i fins la confiança en la pròpia raó (p.232)</p> <p>(...) prefereixo que les meves accions i els meus pensaments, en la mesura del possible, neixin de la raó; per aquest motiu mai no he cultivat en mi mateix l'odi com a desig primitiu de revenja, de sofriment infligit al meu enemic real o presumpte, de venjança personal (p.241)</p> <p>Però en l'odi nazi no hi ha racionalitat: és un odi que no és en nosaltres, és fora de l'home, (...). No el podem entendre, però podem i hem d'entendre d'on neix, i estar en guàrdia. Si comprendre és impossible, conèixer és necessari, perquè el que va succeir pot tornar, les consciències poden ser seduïdes i ofuscades novament; també les nostres (p.272)</p>	<p>En la mesura que el destí concret imposa sofriment, caldrà també que l'home vegi en aquest sofriment un deure i, així mateix, un deure del tot únic. Pel que fa aquest sofriment, cal que l'home també penetri la consciència per tal que, amb aquest destí ple de sofriment, es presenti, per dir-ho així, com un cas extraordinari i singular en la totalitat del cosmos. Ningú no pot rellevar-lo, ningú no pot reemplaçar-lo en la vivència del sofriment. Tanmateix, com a persona afectada per aquest destí, la manera com mestrearà personalment el sofriment, la manera com el gestionarà, comporta la possibilitat extraordinària d'una obra singular (p.90)</p> <p>Per a nosaltres, també el sofriment havia esdevingut un deure amb un sentit al qual ja no ens volíem tancar. (...). Per a nosaltres era probablement «molt de sofriment». Per això mateix també era necessari mirar de cara i sense vacil·lar, aquell devessall de sofriment, tot acceptant el risc que algun de nosaltres «s'estovés» i tal vegada deixés</p>

Cal desconfiar, doncs, de qui ens vol convèncer amb mitjans diferents de la raó, és a dir, dels líders carismàtics: hem de ser cauts a delegar en altres el nostre judici i la nostra voluntat. Com que és difícil distingir els profetes autèntics dels falsos, és millor sospitar de tots els profetes; és millor renunciar a les veritats revelades, encara que ens exalting per la seva simplicitat i la seva esplendor, encara que les trobem còmodes perquè 'adquireixen gratis. És millor acostumar-se amb altres veritats més modestes i menys entusiasmadores, les que es conquereixen amb esforç, a poc a poc i sense dreceres, amb l'estudi, la discussió i el raonament, i que es poden comprovar i demostrar (p.273).

escolar llàgrimes secretes. (...). Eren la garantia que estava en possessió del més gran dels valors: el valor per al sofriment! (p.91)

Quan algú s'havia intentat suïcidar, s'aplicava l'ordre estricta de no salvar-lo. (...). Tots dos addueixen d'aquella manera tan característica que «ja no esperaven res de la vida». Però en tots dos casos va ser útil demostrar-los que la vida esperava alguna cosa d'ells, que hi havia alguna cosa en aquesta vida, en el futur, que els esperava. En efecte, va resultar que a un d'aquells homes l'esperava una persona: el seu fill, al qual l'unia un amor idolàtric, «esperava» el seu pare a l'estranger. A l'altre, no l'«esperava» cap persona sinó una cosa: la seva obra! (p.91).

(...) el caràcter únic i singular que distingeix cada persona en particular i que dóna sentit a cada existència en particular és tan vàlid per a una obra i una activitat creativa com per a una persona i la seva estimació. D'aquesta manera, la impossibilitat de substituir i reemplaçar cap persona en concret és el que, extrapolat a la consciència, fa que la responsabilitat que l'ésser humà té enfront de la seva vida i de la seva pervivència resplendeixi tan clarament o en tota la seva grandesa (p.92)

I tot seguit encara vaig acabar parlant de tot el ventall de possibilitats amb què podem donar un sentit a la vida. Vaig explicar als meus companys (...) que la vida d'un ésser humà té, sempre i en qualsevol circumstància, sentit, i que aquest sentit infinit de l'existència comporta també sofriment i agonia, mort i angoixes. I vaig demanar (...) que plantessin cara a les coses i a la gravetat de la situació i que, malgrat tot, no es desanimessin, sinó que mantinguessin el coratge ferm, conscients que fins i tot en la manca de perspectives de la nostra lluita res no podia fer trontollar el sentit ni la dignitat (p.94).

I Déu espera de nosaltres que no el decebem i que sapiquem sofrir i morir no pas com uns pobres miserables, sinó amb orgull! (p.95)

Annex 2: Taula comparativa secundària

La següent graella es mostren les diferències i similituds de les dues obres, *Si això és un home*, i *L'home a la recerca de sentit*. S'ha de tenir en compte que aquests fragments no s'han utilitzat en el cos del treball, però han servit d'orientació particular per comprendre les dues perspectives i d'aquesta manera concebre d'una manera més objectiva aquells aspectes més similars i aquells més divergents dels dos autors.

Primo Levi	Viktor Frankl
Motius de la supervivència dels dos autors	
<p>Van ser justament les incomoditats, els cops, el fred, la set, allò que ens va mantenir surant sobre el buit d'una desesperació sense fons, durant el viatge i després. No pas la voluntat de viure, ni tan sols una conscient resignació: perquè són pocs els homes capaços d'això i nosaltres no érem més que una mostra qualsevol d'humanitat (p.19).</p> <p>(...) jo crec que és al Lorenzo a qui dec de ser viu avui; i no tant per la seva ajuda material, com per haver-me recordat constantment, amb la seva presència, amb la seva manera tan planera de ser bo, que encara existia un món just fora del nostre, alguna cosa i algú encara pur i íntegre, no corromput ni salvatge, estrany a l'odi i a la por; alguna cosa difícilment definible, una remota possibilitat de bé, per la qual, malgrat tot, valia la pena resistir (p.166)</p> <p>Però Lorenzo era un home; la seva humanitat era pura i incontaminada, ell era fora d'aquest món de negació. Gràcies a Lorenzo no vaig oblidar que jo mateix era un home (p.166)</p> <p>«escric allò que no sabia dir a ningú» (p.239)</p>	<p>Tots nosaltres, que gràcies a milers i milers de felices casualitats o per miracle de Déu —tant se val com en diguem— vam poder-ne escapar amb vida sabem i estem en condicions d'afirmar tranquil·lament que <i>els millors no van tornar</i> (p.16).</p> <p>(...) al camp eren pocs els que professaven una llibertat interior íntegra i podien decidir-se a fer realitat aquells valors, la qual cosa fa tolerar el sofriment (p.80).</p>
Consideracions pròpies dels autors	
<p>Voldriem que es considerés com el <i>Lager</i> ha estat, també i notablement, una gegantina experiència biològica i social (p.118).</p>	<p>La psicologia exigeix una distància científica (p.18)</p>
Mobilitat en el camp de concentració	
<p>Caminem en columnes de cinc: caminem amb un pas estrany, innatural, encarcarat, com titelles rígids fets únicament d'ossos: però caminen seguint escrupolosament el temps de la xaranga (p.37)</p>	<p>Ara ja es veuen més coses: en despuntar el dia, ja distingim, a esquerra i dreta de les vies, uns quants quilòmetres lluny, la silueta d'un camp de dimensions monstruoses. Una rastellera interminable de tanques de filats espinosos, torres de control, grans focus i llargues corrues de figures humanes espellifades, embolcallades dins de quatre parracs, grises i lentes dins la grisor de l'albada, cansades, fent tombs pels carrers del camp deserts, traçats amb tiralínies... ningú no sap on va. Aquí i allà se senten de tant en tant xiulets que</p>

	<p>donen ordres, ningú no sap per a què (p.21)</p> <p>Literalment parlant, cada pas que feia es convertia en un autèntic turment. A més, durant una marxa a través de camps coberts de neu, al calçat defectuós s'hi formen caramells. Els companys cauen a cada moment i els de darrere hi ensopeguen. Aleshores aquella part de la columna atura la marxa i tota la columna es desfà encara que no per gaire estona, perquè immediatament acut un dels vigilants i clava cops de culata als companys a fi que tornin a «marxar» ràpidament (p.38).</p>
<p>El dia a dia en el camp</p>	
<p>Aquesta serà la nostra vida. Cada dia, segons el ritme preestablert, <i>Ausrücken</i> i <i>Einrücken</i>, sortir i entrar; treballar, dormir i menjar; emmalaltir, guarir-se o morir (p.46).</p>	<p>La major part del temps vaig ser un peó a les vies de tren que tan aviat construïa terraplens com feia obres de ferrocarril. Mentre que altres companys van tenir la sort de treballar en ambulàncies improvisades i més o menys escalfades fabricant benes amb restes de paper, jo, per exemple, durant un temps vaig treballar completament sol excavant un túnel a la carretera per soterrar-hi canonades de conducció d'aigua (p.16)</p> <p>Quan érem al lloc de treball —dins la rasa—, amb un fred que pelava i pràcticament sense cap peça d'abric que ens protegís, si ens donaven permís, més o menys cada dues hores, per fer pauses d'un parell de minuts per anar al costat d'un braser que hi havia a l'aire lliure, el qual ens estava permès d'encendre amb branques i trossos de llenya, aleshores naturalment regnava entre tots nosaltres una gran alegria (p.96)</p>
<p>Relació que s'estableix entre la vida i els peus</p>	
<p>La mort comença per les sabates: s'han mostrat, per a la majoria de nosaltres, com a autèntics aparells de tortura que, després d'algunes hores de marxa, originaven llagues doloroses que fatalment s'infectaven (p.44)</p>	<p>O sigui que aquells peus mig nus sempre estaven molls i, dins de les sabates, sempre hi havia neu. Naturalment, les conseqüències immediates van ser congelacions i l'aparició de penellons (p.38)</p>
<p>Art al camp</p>	
<p>Hi ha pocs temes, una dotzena, cada dia els mateixos, matí i tarda: marxes i cançons populars que agraden a tots els alemanys. Les tenim gravades en els nostres caps, seran l'última cosa del <i>Lager</i> que oblidarem: són la veu del <i>Lager</i>, l'expressió sensible de la seva follia geomètrica, de la determinació aliena d'anul·lar-nos primer com a homes per després matar-nos lentament (p.67).</p>	<p>I al vespre els presos que s'han trobat relativament bé vénen, o sigui els <i>capos</i> o els que treballen al camp i no han de sortir amb els <i>Kommandos</i> que treballen a fora; això sí, vénen per riure o per plorar una mica: per oblidar una mica. A cantar un parell de cançons, a recitar un parell de poesis, un parell de facècies, també proclius a l'humor, al·ludint a la vida al camp: tot plegat ens ha d'ajudar a oblidar. I ens hi ajuda! (p.53)</p> <p>Nosaltres gaudíem de la música, però ell tenia garantida una ració doble de sopa i de la «del cul», és a dir amb mongetes (p.53)</p>
<p>Record com a eina de resistència</p>	
<p>(...), i som capaços de pensar en les nostres mares i en les nostres dones, cosa que no passa habitualment. Durant</p>	<p>Mentre ensopeguem quilòmetres i quilòmetres, fanguejant per la neu o bé relliscant en algunes clapes de gel,</p>

<p>algunes hores podem ser desgraciats a la manera dels homes lliures (p.104)</p>	<p>repenjant-nos l'un en l'altre, ajudant-nos a alçar-nos i arrossegant-nos cap endavant, ja no se sent cap paraula, però en aquest moment sabem que cadascun de nosaltres tan sols pensa en la seva dona (p.48)</p> <p>Tinc converses amb la meva dona. Sento com em contesta. la veig somriure, veig la seva mirada estimuladora i encoratjadora, i la seva mirada —real o no— irradia ara ,és llum que el sol que acaba de sortir (p.48)</p>
<p>Trauma d'infància de Primo</p>	
<p>M'odia perquè sóc italià, perquè sóc jueu i perquè, entre tots, sóc el que més s'aparta del seu ideal viril propi de caporal (p.143)</p>	
<p>Passatemp: l'escriptura i el discurs</p>	
<p>Jo en canvi,estic assegut tot el dia, tinc una llibreta i un llapis, i fins m'han donat un llibre perquè em refresqui la memòria sobre els mètodes analítics (p.191).</p>	<p>Durant hores i hores em feia discursos mentals. Al final vaig començar a reconstruir el manuscrit que havia hagut de llençar a la barraca de desinfecció d'Auschwitz gargotejant estenogràficament tot de paraules clau sobre trossos de paper diminuts (p.46)</p>
<p>Incoherència de Primo respecte els altres</p>	
<p><u>Primera experiència</u> També els nous vagarem entre la multitud, a la recerca d'una veu, d'una cara amiga, d'un guia (p.38)</p> <p><u>Judici de la primera experiència dels altres presos</u> (...) trobava indignant que tinguessin por: encara no feia un mes que eren al <i>Lager</i>, encara no tenien com qui diu gana, ni tan sols eren jueus, i tenien por (p.211)</p>	
<p>Concepció de l'exterior</p>	
<p>Jo pensava que la vida a fora era bella, i que continuaria sent bella, i que veritablement seria una llàstima deixar-se enfonsar ara (p.223)</p>	<p>(...), aleshores, al cap d'uns minuts d'un silenci corprendor, un company deia a l'altre: «I que bonic que podria ser el món!» (p.51)</p>
<p>Límit físic</p>	
<p>Després d'uns cinquanta passos estic al límit del que se sol anomenar la capacitat de resistència: els genolls es dobleguen, l'espatlla fa un mal que sembla que la premsin, l'equilibri perilla. A cada pas sento que el fang àvid em xucla les sabates, aquest fang polonès omnipresent l'horror monòton del qual omple els nostres dies (p.90).</p>	<p>El dolor físic produït pels cops no és important, ni entre nosaltres —els presoners adults— ni amb les criatures a qui peguen!; és el mal moral el que importa: la indignació davant la injustícia; és a dir, és la irracionalitat el que en aquell moment fa realment mal (p.35)</p> <p>¿Ja ho sabeu, què és el que aquí en diuen un “musulmà”? Una persona que fa llàstima, una persona que s'ha anat deteriorant, que fa cara de malalt, que s'ha anat aflaquint i que físicament ja no és apta per treballar (p.31)</p>
<p>Concepció del plorar</p>	
<p>Ah, si poguéssim plorar! Ah, si poguéssim encarar el vent com fèiem abans, d'igual a igual, i no com aquí, com cucs sense ànima! (p.94)</p>	<p>En efecte els records malenconiosos vinculats a aquests detalls l'entendreixen fins a fer-lo plorar! Aquesta tendència a la interiorització, vàlida en el cas d'alguns presos, desemboca en un punt en què s'ofereix la possibilitat d'una vivència més intensa de l'art i la natura (p.51).</p>

Concepció de la realitat	
<p>(...) prefereixo que les meves accions i els meus pensaments, en la mesura del possible, neixin de la raó; per aquest motiu mai no he cultivat en mi mateix l'odi com a desig primitiu de revenja, de sofriment infligit al meu enemic real o presumpte, de venjança personal (p.241)</p>	<p>El meu essencial optimisme, que des d'aleshores sempre em sorprèn un i altre cop en les situacions més difícils, s'aferra a aquesta realitat, igual que la persona que s'està ofegant s'arrapa a un bri de palla (p.21)</p>
Re-Humanització	
<p>(...) va aixecar Lakmaker de terra amb la delicadesa d'una mare, el va netejar tan bé com va poder amb palla treta de la saca i el va col·locar a pes de braços al llit refet, en l'única posició en què el desgraciat podia jeure; (p.227)</p> <p>A la tarda, al voltant de l'estufa, Charles, Arthur i jo vam sentir un cop més que tornàvem a ser homes (p.233)</p> <p>És home qui mata, és home qui fa o pateix injustícies; no és home qui, havent perdut tot mirament, comparteix el llit amb un cadàver. Qui ha esperat que el veí acabés de morir per treure-li un quart de pa està, encara que no sigui culpa seva, més lluny del model de l'home pensat que el pigmeu més rude i el sàdic més cruel (p.234)</p> <p>Part de la nostra existència rau en les ànimes de qui se'ns acosta: vet aquí per què és no humana l'experiència de qui ha viscut dies en què l'home ha estat una cosa als ulls de l'home. Nosaltres tres en vam ser en gran part immunes, i en devem mútua gratitud; per això la meua amistat amb Charles resistirà el temps (p.234)</p> <p>Les lleis humanes serveixen precisament per això: per limitar els impulsos animals! (p.263)</p> <p>(...) els homes i les dones degradats a conillets d'Índies, amb els quals experimentaven medicaments per suprimir-los després (p.269)</p> <p>(...) va proposar als altres malalts que cadascú oferís una llesca de pa als tres que treballàvem, i la cosa va ser acceptada (...). Volia dir, doncs, que el <i>Lager</i> havia mort. (...), vam anar convertint-nos lentament en homes (p.217).</p>	<p>Un cop els oficials del camp es van assabentar de l'assumpte, van exigir el lliurament del delinqüent; en cas contrari aplicarien a tothom un dia de dejuni. Per descomptat que 2.500 companys es van estimar més estar en dejú que no pas tenir el càrrec de consciència d'enviar un company a la força (p.93)</p>
Una paraula a temps	
<p>(...) jo crec que és al Lorenzo a qui dec de ser viu avui; i no tant per la seva ajuda material, com per haver-me recordat constantment, amb la seva presència, amb la seva manera tan planera de ser bo, que encara existia un món just fora del nostre, alguna cosa i algú encara pur i íntegre, no corromput ni salvatge, estrany a l'odi i a la por; alguna cosa difícilment definible, una remota possibilitat de bé, per la qual, malgrat tot, valia la pena resistir (p.166)</p>	<p>Les possibilitats d'una psicoteràpia col·lectiva al camp eren, per la seva naturalesa, summament limitades. Molt més efectiva que no pas qualsevol conversa era, en aquest sentit, una altra cosa: l'exemple! (...). La influència directa d'ésser, d'ésser un model, és sempre més gran que no pas una conversa. De tota manera, de tant en tant la paraula també resultava eficaç, sobretot quan per causes externes tenia un ressò elevat en l'interior del pres (p.92)</p> <p>Però em vaig haver de sobreposar i aprofitar aquella ocasió incomparable, ja que en aquells moments una bona paraula era més necessària que mai (p.93)</p>

	<p>També els vaig dir que jo, personalment i malgrat tot, no pensava renunciar a l'esperança ni llançar el barret al foc. Perquè ningú no sap el futur, ningú no sap què li ha estat reservat al cap d'una hora (p.94)</p> <p>Però no solament vaig parlar del futur i de la incertesa que sortosament l'embolcallava, i del present i els sofriments que comportava, sinó també del passat, de totes les seves alegries i de la llum que encara feia cremar en les tenebres dels nostres dies. (...). Però no únicament les coses que havíem viscut: també les coses que havíem fet, allò grandíols que havíem arribat a pensar i el que havíem sofert (p.94)</p> <p>I, per acabar, vaig parlar-los del nostre sacrifici, que fos com fos tenia un sentit. (...). Per aquell home, el sofriment i la mort no eren absurds, sinó que, pel fet de ser un sacrifici, estaven plens del més profund dels sentits(p.95)</p>
<p>Aprenentatge del sofriment</p>	
<p>Avui penso que, si més no pel fet que ha existit un Auschwitz, ningú no hauria de parlar als nostres dies de Providència: però és cert que en aquell moment el record de les salvacions bíbliques en les adversitats extremes va passar com un vent per tots els ànims (p.213)</p> <p>Una amiga meva (...), diu que el camp va ser la seva Universitat: crec que puc dir el mateix, és a dir, que vivint i després escrivint i meditant sobre aquells esdeveniments, he après moltes coses sobre els homes i sobre el món (p.275)</p> <p>Han passat molts anys: el llibre ha tingut moltes vicissituds i curiosament s'ha interposat, com una memòria artificial, però també com una barrera defensiva, entre el meu normalíssim present i el cruel passat a Auschwitz (p.275)</p>	<p>Aquesta jove sabia que moriria al cap de pocs dies. Tanmateix, quan hi vaig parlar, estava alegre. «perquè en la meva anterior vida de burgesa estava massa consentida i no em prenia seriosament els meus anhels espirituals». Els seus darrers dies estava completament immersa en les profunditats (p.81)</p>